

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

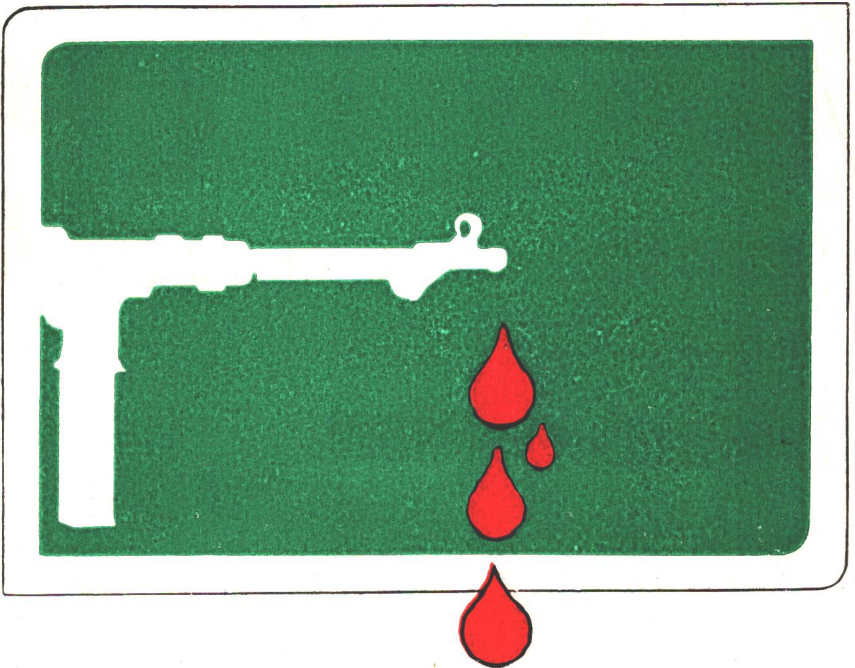
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ziya SOMAR

DÜNYADA ve BİZDE

ANARŞİ · ANARŞİZM

ZİYA SOMAR'IN

BİBLİYOGRAFİSİ

Ziya Somar 1906'da Yanya'da doğdu. Orta öğretimini Bursa'da yaptı. Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra sırası ile Erzurum, Sivas, Edirne, İzmir ve İstanbul'da uzun yıllar felsefe ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1969'da emekliye ayrıldı, 1978'de İstanbul'da öldü.

Özellikle İkinci Meşrutiyet döneminde Türkiye'deki düşünce hareketleri ile ilgili incelemeler yayınlamıştır. Bu konu üzerinde İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi'nde Doktora yaptı. (Dünyada ve Bizde Anarşi ve Anarşizm) adlı kitabında sağduyusu, derin bilgisi ve zengin kültürü kendini göstermektedir.

Fiyatı : 150 TL.

DR. ZİYA SOMAR

ANARŞİ VE ANARŞİZM

BASIM VE YAYINEVİ

Selvilimescit Sok. Güzeller Han No. 6

Cağaloğlu — İstanbul

SUNU

1968 baharında Fransa'da başlayan ve kısa sürede birçok ülkede benzeri patlak veren öğrenci olayları gençlerin öğrenim sorunlarından doğmuş görünüyordu, fakat gerçekte toplumsal çelişkileri gidermeyi, insanca bir düzen gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Bizim toplumumuzun türlü bozuklukları da o tarihlerde doğan ve günümüze dek uzanan başkaldırma olaylarını doğurmuştu. Öğrenci kitlesinin, gençlik kesiminin çerçevesini aşan, toplumsal dönüşümü «şiddet» kullanarak gerçekleştirmeye yönelen bu olaylar «anarşi» diye damgalanmıştı. Bugün de «anarşi», «anarşizm» terimleri, yaşadığımız siyasal, toplumsal olayları açıklamak için sık sık kullanılmaktadır.

Felsefeci-yazar Ziya Somar (1906-1978), «anarşi» diye nitelenen öğrenci eylemlerinden yola çıkarak bu kavramın tarihçesini, gelişmelerini incelemeye girişmiştir. Türkiye'deki düşünce yaşamının özellikle İkinci Meşrutiyetten sonraki döneminin dikkatli bir inceleyicisi olan Dr. Ziya Somar, «anarşizm»i yorumlayan, değerlendiren yazarlarımızın görüşlerini tartışma alanına getirmiştir. Onun geniş çerçeveli incelemesi siyasal tarihte ve edebiyatta «anarşinin», «anarşizmin» kendini nasıl gösterdiğini de zengin örneklerle ve özgün alıntılara dayanarak sergilemiştir. İnceleme, politik olaylar içinde yer alan, edebiyat yapıtlarına yansıyan «anarşist»lerin kişiliklerini konu edinmekte ve dikkate değer çözümler getirmektedir.

Dr. Somar'ın sosyo-politik incelemesi «1971 Mayıs» tarihini taşımaktadır. Bu yüzden içinde yaşadığımız olayların günümüze uzanan gelişmelerine eksiksiz bir tanı (teşhis) getirmekten uzak kalmaktadır. Yazarın bıraktığı elyazmasının son bölümü de tamamlanmış değildir. Bütün bunlara karşın elimizdeki yapıt okurlara «anarşizm»i derinliğine tanıttacak, bu güncel sorun üzerinde enine boyuna düşünülmesini sağlayacaktır.

Konur ERTOP

YAKIN ZAMANLARIN FİKİR VE EDEBİYAT SAYFALARINDA

ANARŞİZM VE GENÇLİK SORUNLARI

Yaşamı boyunca (Filozof) diye anılmış Rıza Tevfik, 1915'te zamanın Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından bastırılan Kamusu Felsefe'nin ilk cildinde (fevza) diye çevirdiği (anarşi) kelimesi için şunları yazıyordu:

«Ashı yunancadır: a negatif bir edat, arché, prensip, baş anlamına gelir. O halde kelime anlamıyla, başsız, yani düzensiz, ahenksiz, karmakarışık bir hal demektir. Böyle olunca ister organique olsun, ister super-organique olsun, yani sosyal olsun, karışıklığa, düzensizliğe (anarşik hal) denir. Bu hal idare eden ve hayatın prensibi olan (bütün)ün, genel bağlılığının yok olması, ya da büsbütün çökmesiyle olduğu gibi, henüz hiç bir şekil almamış ve bir düzen bulmamış, yani lazım olduğu kadar örgütlenmemiş organik ve sosyal bir kitlede de doğal zorunluluk olarak bulunabilir ki, bu takdirde, organik fonksiyonlar ve sosyal işlemler bir birinden ayrı, hatta birbiriyle çelişerek, birbirlerini yok edercesine meydana gelirler. Bundan anlaşılıyor ki anarşi herhangi bir organik ve sosyal kitleyi, tek bir vücut olmaktan alıkoyan ahenksizlik, uygunsuzluk halidir. Bu hal, o kitledeki unsurları, birbiriyle ve karşılıklı bağlayan (bütün)ün yok olmasından, ya da henüz kendini gösterememesinden ileri gelir.

Bu bütün, ister din isterse (hükümet) olsun; isterse de bir inanç veya ibadet olsun; hatta tam bir organizmada olduğu gibi, vücudun organları arasında bağdaşma ve iş bölümünün dengesinden gelen bir (armoni) olsun... Böyle bir bütünlük yok olup da, organik ve sosyal kitle — ilk unsurlarına ayrılacak kadar — eriyince, bundan bir anarşi meydana gelir; sonuçta da kişilerin hayatıyla beraber toplum yaşantısı çığırından çıkar.»

Anarşi, organik ya da sosyal fakat henüz organize olamamış ve iyi işlemeyen birbiriyle çelişik eğilimleri olan, parça parça ve gelişigüzel çalışan bir toplum işleminin halidir. Bilimde anarşiden, dilde anarşiden söz edilmiştir. Bu sözcük özellikle A. Comte'cuların, evrimcilerin ve sosyalistlerin dilinde çok geçer! Bu dağılmayla anarşizmin uluslara yakın yaşantılarında gördüğümüz ve anarşist deyimler diye belirttiğimiz karışık ve dramatik olaylarını aydınlatmıyacağımız besbellidir. Anlaşıyor ki hangi bir nedenle olursa olsun tek başına olmaya dönerek, toplum yaşantısının gerektirdiği karşılıklı bağılıklar ve görevlerden uzak yaşayabilmek istediği ve eğilimi son bir şiddet benliğine varırsa toplumun oluşumu gerçekleşemez. Çünkü büsbütün tek başına yaşayan bireyin bir toplum haline girmesi olası değildir. Onun için de sosyal organizmanın ve toplumun, communaité yaşantısının bireylere sağladığı yararlılıkların karşılığı yardımlaşma ve iş bölümü sayesinde elde edilen bunca uygar ilerleyişlerde anarşi insanlığa yararsız, uygarlığı engelleyici sayılmıştır. Bu sözcüğün politik anlamını gölgeleyen düşünce budur.

Bu düşünceyse çok dar yönünden konuyu kavramak istediği için anarşi sözcüğünde gözetilmiş olan sosyal gerçeği felsefi anlamıyla gözden uzak bulunduruyor. Nasıl ki, elimizde bulunan hemen çoğu felsefe sözlükleri, bundan başka bir (politik ve sosyal doktrin) karakteri görmekte, hemen hemen ağız birliğiyle onun kıyasıya yıkıcı bir (düzensizlik hali), fakat başka bir (düzen hali) istediğini belirtmektedir.

Bu idrak darlığı Türk'ün azami felaketi olmuştur, ve daha da olacaktır. Amma bu pek de nedensiz değildir. Yakın zamana kadar Türk toplum ve ahlak tarihi bir gençlik meselesi tanımamıştır. Çünkü, çağların bunalımı ve karışıklığı ancak insan hayatını ve insan varlığını bilimin ya da felsefenin eleştirisine gelmiş olan ulusların literatürüne düşündürücü sorunlarla girebilir. Oysa, yakın tarih ve toplum yaşantımızda, yani Meşrutiyetten bu yana bizim bütün gençlik sorunlarımız (iktidarlara) karşı dikilmelerin, ayaklanmaların uyandırdığı (siyasal) endişeler arkasından bir (huysuzluk) durumu sayılmıştır. Son zamanlarda çeşitli sorunlarıyla Türkiye'yi gerçekten düşünmeye zorlayacak kadar geniş sarsıntılar yaratmış olan gençlik ve üniversite hareketleri karşısında (devlet ağızları) hep aynı sözcükle, sadece hukuk ve yasanın dışına takılıp bu isyancı bu anarşist ve başkaldırıcı gençleri yola getirecek çareler araştırdılar. Anarşisttir bu gençlik ve bu anarşist kafaları yola getirmek devletin görevidir! Ne demektir «isteriz!» Ne demektir «istemeyiz!» Eski yeniçeri sergerdeliliğiyle kazan üstüne kurulmuş saltanat devletleri değildir bugünkü devletler. Şimdi demokrasi devrindeyiz, ulus (oy verip) adam seçer, onu iş başına getirir ve «haydi» der; «göster kendini, yürüt beni.» İyi ama «haydi» der mi bu ulus? «Sen bildiğin gibi düşün, dilediğin gibi davran, çoğunluğuna göre kanun yap, işine geldiği gibi kanunu boz, egemenlik ulusundur de, ama iki üç sözcünün yönetimine ulusu sürükle. Parti mi kuracaksın? Birkaç arkadaş topla ve sıraların bir köşesinde yeni bir köşe kur, çık iktidarın karşısına ver verıştır, yürüt davanı, işte demokrasi!..» Ama, bunu demokrasi hoş görse de bireylerin (özgür vicdan)ları çarpıntısız sindiremiyorlar; üzüliyor, sarsılıyor yurttaşın yüreği.

Hele gençlik yutmak değil, düşünüp anlamak, sonra da kanıya varmak, bağlanmak istiyor. Doğru şey yalnız devle-

tin ağzından dökülen olup bittilerde oluyor! İz'an ve idrakin (doğru) bilip (doğru) bulduğu gerçekler, doğrunun kendisinde (düşün)e erinç veriyor.

Sakin gençliğin istediği, bu doğru şey olmasın? Onun huzursuzluğu, doğruyu (iktidar) ve iyiliği (egemenlik) halinde, ulusun üstüne bir (demokles kılıcı) yapan nazik politikacılardan gelmiş olmasın? Bunu düşünmek devlet sarasına tutulmuş hasta iktidarcıların baş dönme halleriyle elbet kolay değildir. Bu tam anlamıyla bilimin, kuşkusuz ve kaygısız (bilimin buluncu)nun (gerçek)lere yatkın gözüyle kavranabilir. Gençlik davası bu göze muhtaçtır.

1968 olaylarından bu yana, hemen hemen gün geçmiyor ki, bir devlet adamı ve (devlet sözcüsü olarak bir millî eğitim bakanı) memleketi idrâk etme gücünün, sağ duyusunun, iz'an ölçüsünden çok kanun ve hukukun tanıdığı bir iktidar üstünlüğüyle ortaya çıkıp bu ayaklanan, bu (birşey isteyen), ya da birşey istemeyen genç kafaların neden dikildiklerine, neden hoyratlaştıklarına kulak vermek zorunluluğunu duyacak yerde, devletin üstünlüğünü korumak kaygısıyla (Türkiye Cumhuriyetini bu genç asilerin ve anarşistlerin elinden kurtarmak gayretine) kapılmamış olsun.

1960 yakınlarında İstanbul ve Ankara'yı saran (gençlik ayaklanmalarında) bu direnişlere karşı devlet zihniyetinin, öz (devlet adamı) ağzıyla nasıl bir anlayış ölçüsü gösterdiğini ve nasıl bir (ruh halini) simgelediğini, ve nasıl (yönetim bilgeliği)ne dayandığını o zaman Ankara valiliğinde bulunmuş (bir devlet adamı olarak bu işlerin iç yüzlerini daha iyi izleyebilecek olması beklenen bir zatın), anılarından izliyoruz şimdi:

«Rahmetli Adnan Menderes, beni sık sık Başbakanlığa çağırıyor, bazan bu çağrılara (sıkı yönetim komutanı) da ka-

tılıyordu. Gençlerin davranışı ve alınan tedbirler hakkında (açıklamalar) alıyor, direktifler veriyordu. Zaman oluyor devlet başkanı da Çankaya köşküne çağırıyor, aynı biçimde açıklama istiyor, gençlerin toplantısına, yürüyüşüne, haykırışına kesin olarak son verilmesini istiyor, yönerge veriyordu. İktidarın her iki başı bu hareketlerden son derece rahatsız olduklarını belli ediyorlardı. Hatta sayın Bayar polisin ve inzibat kuvvetlerinin daha şiddetli davranmalarını, yürüyüş yapanların, bağırانların fotoğrafla da saptanmasını buyuruyorlardı. (Milliyet gazetesi, Dilaver Argun'un notları. 30 Ağustos 1970).

Gençliğe, korku ve endişeyle cezalardan ceza biçmeği düşünen (devlet ricali) bu tarihlerden en az onbeş yıl önce, karşıt koşulda gençliği (iktidara) karşı kışkırtan, huylandırان (anarşist liderler) değiller miydi? Şimdi devlet tahtına oturunca iktidara erişmiş her (baş) gibi bu tahttan, tedirgin edecek her davranışa, her gölgeye ya da her (neden)e, düşman gözüyle bakacak, üstündeki ters edilmiş (anarşist) giysisini çıkarıp onu düşmanların omuzuna giydirecektir.

Kaldı ki, bu yeni liderlerin başında bulunan kimse (eski bir komitacı) İttihat Terakki'nin en hareketli bir organıydı.

Ancak büyük (sosyal günler) geçici bir (barış havası) içinde, liderlerin ve devlet başkanlarının dilini, gençliğe karşı tathlâştıracak, geleceğin bu genç ümitlerine, milletin biraz olsun sevgi ve sevinç çarpıntılarını hissettireceklerdir. 30 ağustos 1970'in haberleri arasında, gazetelerin naklettikleri bir (mesaj) var ki, devlet başkanının bu mutlu ve model ruh halini simgeleyecek ayrı bir siyasal belagat taşımaktadır :

«Türkiye Cumhuriyetinin milleti ve ülküsüyle bölünmez bir bütün olduğunu ortaya koyan bugünkü — ve dünkü — anayasamız geçmişte diğer bir çok dinleri ve milletleri de içine alan imparatorluklar kurmuş Türk devletinin, dinsel inançları, insanlık kavramı içinde bağdaştırmak suretiyle

eriştiği laikliği, sosyal yapısını vücutle getiren insanları arasında benimsediği yirminci asır ve Atatürk milliyetçiliğini, eskisinden daha fazla birleştirici bir açıklık ve samimiyetle belirtmektedir. Onun içindir ki bu anlamda ve bu iç yapıda gizli olan Türk milliyetçiliği, anayasamızda, başta gelen kavramlardan sayılmıştır.»

Ne var ki devlet başkanı, anayasayı yapan (hukuk zihniyeti)nin dış yapı mimarlığındaki formalist karakterini elbet simgeleyecek bir kimse olamazdı, fakat bir toplumun bütün sosyal ve politik çelişme ve bunalımlarını sadece anayasa kerametıyla gidereceğimize inanacak kadar da hukukçu olması şart değildi. Çünkü toplumları önce anayasalar değil; insan yapıları, kültürel ilişkiler, düşün devrim ve akımları ve bunları kapsayan politik olaylar, devrimler, ideolojiler, bunlara karşı çeşitli etkiler belli yöne hazırlarlar.

Hukukçunun devlet haritası üzerinde işleyen bilimi, sosyoloğun (toplum topoğrafyası) üzerindeki (ekolojik) gözlemine izlemedikçe, anayasa ancak kanunlar ortaya koyar, fakat (gerçekler)i konuşturamaz. Anayasa vatandaş uygarlığını kısıtlayan (parti ve ideoloji uygarlığını demokratik temeli sayarken, toplum gösterecektir ki, henüz haritanın çizgisinden içeriye doğru ve ancak başı boş gibi sadece devlet zoruyla buluşlarına (toplumlar), ırklar, mezhepler hatta dinler doğal olarak ayrı ayrı nice yaşantı anlayışları, dünya görüşleri birbirine düşman, birbiriyle çatışık yaşamaktadırlar. Ve Türkiye bu durumla bir panayır manzarası göstermektedir. «Atatürk adına kurulmuş bir doğu üniversitesinde imamın sesi, ve müezzinin duası, profesörün de, rektörün de üstündedir. Cumhuriyet gazetesinde Atatürk üniversitesi üzerine yapılan ve (Fikret Otyam)ın kaleminden çıkan yazılara bakınız». Köylerde öğretmen, köy hocasının hizmetine verilmiş gibidir. Laiklik, Türkçe ezamı kaldırdığından bu yana arap islamcılığı Türklük safları üzerine yeniden

oturmuş ve Türk vicdanı tanrısından uzak bırakılmıştır. Bu arada, aşırı akımların Türkiye'yi bir ideoloji panayırı haline çevirmesi, uyanan bir fikir çağının belirtisi olarak değil, herbiri (Türkiye'nin) kaderine el atmak isteyen iktidar politikacılarının (siyasal savaşları) diye alınmalıdır. Çocuğumuzu kaderi bu meydan oyuncularının eline bırakılmıştır.

Devlet Başkanının sözleri şöyle sürmektedir: «Türk milleti insanlık tarihinde en büyük imkânlarla kavuştuğu günlerden, kaderin en acı tecellisine uğradığı günlere kadar ancak bu türlü anlayış ve davranış içinde sürekli bir huzura başarı sağlayabilmiştir.»

Bu gerçekler dikkate alınmadan veya bu gerçekler kabul edilmeksizin dinsel, ideolojik ve politik maksatlarla bölgesel özellikler ve çeşitli sorunlar üzerinde Türk milliyetçiliğiyle siyasal ve ekonomik rejimlerimizin tarihsel evrimine ve bunları düzenleyen (Anayasa) temellerine uymayan ayırıcı düşünceler yaymak ve zararlı davranışlarda bulunmak memlekete hiyanettir. Bu karşı davranışları önlemek için sosyal bütünlüğümüzün kavramı üzerinde kuşku ve duraklamalar yaratmak ereğiyle üstü kapalı veya değişik deyimlerle ortaya atılan düşüncelerdeki tutarsızlıkları ve maksatları yerinde ve zamanında doğru olarak tanımak ve kaldırmak zorundayız. Türk yurttaşları ve (Türk gençliği) bunu yapabilecek uyanıklığa ve sağduyuya iyledir. Bu çok önemli konu üzerindeki (sosyal anlayış ve davranış)ı geliştirmek, bunalımları doğuran sıkıntı ve yoklukları giderecek kalkınmayı (ulusal gereksemeler ve uluslar arası ödevler) uyarınca gerçekleştirmek için herşeyden önce ve hiçbir yerde (anarşi)ye alan açmamak gerektir.

Elbet (devlet adamı)nın bu politik görüşü, bize toplumun içinde kaynaşan gerçeklerin içyüzünü veremez. İşin temel doruğu şudur ki, her rejimin parazit uyrukları olduğu gibi,

uygar ve demokratik sistemleri kısır rejimler durumuna düşüren parazit sınıflar, politikacının mistik psikolojisinde yuvarlanıp ürerler ve ancak her bireyin insanca yaşama (hak ve uygarlığını) gerçekleştirmek için düşünülüp kavgası yapılmış olan (demokrasiyi) politika imtiyazlarına göre biçilmiş bir (uyarcı iktidar) haline sokarak, etrafında çöreklenirler. Solun aşırı (meteryalizm)ine karşı bu yozlaşmış mistisizm'ini zamanımızda (Abdölmecitçi)lerle (evliyacı)ların ortak ulusçulukları'nda ibretle izlemek mümkündür. Her iki taraf da asıl kuvvetlerini yeraltı yuvalarında (nöbet)e yatırmış iki gizli cephe olarak karşı karşıya tutmaktadır. Mevlana'lar, Yunus'lar, bunlar ardınca bütün Anadolu evliaları... İnsanlık tarihinin çeşitli kahramanlarını tanıdığı bu büyük ruh savaşçıları karşı kanatların (Marks ve Lenin) leriyle beraber nöbete yatırılmış nice örtülü (maden)lerle bu iktidarcılara sığınak tutarken, sağcı ve solcu, hangi adı ve (lider)i benimserse benimsesin bu moda nöbetine bulanık sularda karaya vuracak (büyük balıklar)ı gözlemektedir.

İsviçreli Dr. *Jung* (Wandlungen und Symbole der Libido) adlı büyük ve yoğun eserinde rüyaların basılmış ve tepilmiş istek ve iştihaların, daha nice (bilinç altı tepkiler)in yarattığı (masal ve mitler)e kadar sondajını yaparken iktidarsızlıklarını (toplum iktidarı) ile (sublimen) eden tipik (*mistiko - manyak*)ları da psikanaliz yoluyla anlamamıza bir çeşit ayna tutmaktadır. Jung'a göre bütün mistiklerde bir yaratma kompleksi vardır. Eski Mısır'da halkın sefalet ve aşağılık halleri mabud'a getirdikleri meziyetlerdeki (tutsaklık) damgasiyle meydandadır. Oysa Mısır uygarlığını, adına bağladığımız her sülale, yani her iktidar bir tanrı gücüne iyedir. Her devlet bir dindir. (Firavun) kadınıyla, erkeğiyle ve bütün döllerıyla (tanrı familyası)ndandır! Jung eski bir Mısır ilahisinden şu parçayı alır: Burada bir (kral - Tanrı)nın akrep tarafından sokulduğu öykülenir.

«Saygı değer Tanrı, ılık saça saça yürüyordu
«Her gün sarayından çıkarken, onun yanında bulunuyordu
«Bir gün saygı değer haşere tarafından sokuldu
«Tanrı ağzını açtı, nefesi göklere uçtu
«Öbür Tanrılar haykırdılar; Gör! ama, o cevap veremedi.
«Çene kemikleri birbirine çarpıyordu, her azası tir tir
titriyordu
«İnsafsız zehir, bu vücudu iyice kaplamıştı.
«Nasıl, (Nil)in suları taşınca, bütün etrafı su kaplarsa...»

Bu (mito-manyak) sembolizm, ya da imaj hali, hemen bütün (devlet . Hükümler) kişilere, krallara, hükümdarlara sunulan (methiye dillerinde vardır. İkinci Abdülhamit zamanında yazılan cülusiye, ya da (viladiye)lere, hemen bütün mevlitlere duygusal çözüm açısından göz atılırsa aynı tem meydana çıkar. Devlet, iktidardır, iktidar yaratıcı, yapıcı bir güç ve kuvvet olduğuna göre, her devlet ve iktidar bir bakıma tanrısal bir görünüm durumundadır. İster gökten gelsin bu görünüm isterse bir sandıktan çıksın, politikacı gözünde bu iktidar (kutsal)dır, ona sadece yasa dil uzatır, yasa ise devletin kutsal bilgelidir (1).

İşte felsefe anlamında (anarşist) laikliği bile, çoğunluğun (hukuk niteliği) ile putlaştıran bu devlet mistisizmine karşı (insan ve birey)in tanıtı değerini tutmaya çalışmaktadır. Onun devlet düşmanlığı, devletin bireyi insan olarak yıkmasından ister ekonomik düzeniyle olsun, ister politik yapısıyla olsun insanı ya bir sınıf elinde ya (servet) önünde, ya da bir kültür hegemonyası ile (sıfır)a düşürmesindendir. (Amerika'da Anarşizm) adlı eserinde anarşist doktrine göz

-
- (1) Bugün koyu Marksistler için (Capital), bir kelimesine dokunulmaz kutsal bir kitaptır. Çin'de de yüz milyonlarca mümin (Ma-O) nun kutsal kitabında, yeni dünyanın kerametini gözlüyorlar.

atarken bir Fransız yazarı demektedir ki «Zamanımızın demokratik rejimlerinde, çoğunluğun (hakları), azınlığın (yani öbür kazanamayan partilerin) ise (görevleri) vardır. Böyle olunca devrimci anayasaların ballandırıp durdukları eşitlik ne anlam taşır? (P. Ghio, L'anarchisme aux états-unies S. 6). Oysa gerçek demokraside halk, çoğunluk değil, ulus bütünlüğü anlamına sorumlu bir toplumdur.

Çoğunluğun malı olan iktidar ise, onların elinde öyle biçimler gösterir ki, bu biçimleri bizim demokrasiden çok demokratik iktidara tapan *fetişist* vicdanlarımız çok parlak görürler. Ama bu parıltılar gerçekte, bütün tutsaklığımızın arkadan arkaya örtüldüğü karanlıkları belirtmekten başka bir şeye yaramazlar. Onun için «anarşistler, iktidarın toplumda hiç lüzumu olmadığına, tam bir dil birliğiyle akıl yatırmışlardır». Toplum yüzyıllardır, şekilden şekile sokarak yürüttüğü bu iktidar politikacılığıyla, öyle siyasal kurullar kurmuştur ve onlara tutunmaktadır ki, birey ne yaparsa yapsın buna karşı uygarlığını (insan hak ve şerefini) tutturamaz, yürütemez ve yaşatamaz. Yazar özellikle (Amerika'da büyük sermaye ve işletmelerin işçileri nasıl kısıkvrak bağladığını tablolarla açıklarken, (anarşist)in hümanist bireyciliğiyle (sosyalist)in sermaye mülkiyetine karşı olan (mülkiyetsizlik) davasını karıştırmakta *Tucker*'in anarşizmini bu sosyalist doktrinle birleştirmekte, fakat sonunda o da şunu benimsemektedir ki her (insan) bir sınıfın değil, her (insanın), insan olmak bakımından davasını simgeler, sadece (yaşama hakkı)nı değil. Yazar, kitabın sonuna doğru şöyle demektedir:

«Çok şükür ki insan vicdanını saran karanlıklardan yavaş yavaş yeni bir kuvvet ortaya çıkmaktadır. Her bireyin insan olmak yönünden kendini sorumlu bulması duygusu. Şimdi her insan hissediyoruz ki, onun daha iyi hale gelmeğe hakkı vardır. Artık ne birisinin efendisi olmak, ne de hemcinsinin düşmanı bulunmak!.. Bunun zamanı geçmiştir. Onun

bütün görevi kendisinedir. Birgün, hem de çok yakında bir gün gelecek ki, insanlar başkalarını eğemenliği altına almayı bir şeref değil, bir utanç gibi anlayacaklardır.

İşte birleşik devletler Amerikası bu bilince sahip kuvvetli ve o derecede de yakınlarını seven bireylerin toprağı olmaya doğru hazırlanmaktadır. Bunu *Tucker* ve öğrencileri gibi kafalarıyla anarşist olanlar (*Anarchistes intellectuel*) yapacaktır.»

Görülüyor ki dünden buyana, ve Avrupa'dan Amerika'ya sonra da Amerika'dan Avrupa'ya ve bize kadar dalga dalga yayılıp, yürüyen (gençlik hareketi) gerçekte nasıl bir (ideoloji akımı) çapışması gibi düşünülürse düşünülün, fakat iç yüzünde bir toplum transformasyonu, uzak yakın etkileri olarak alınmalıdır. Bunun için sadece bugüne kapanmayıp, yakın tarihe uzanmak bizi biraz aydınlatabilir. Bu gözle bakılınca ve *R. Aron, Toynbee* gibi zamanımız tarih felsefecilerinin izledikleri gözlemlere dikkat edince kabul edilir ki, geçmiş tarih bir (insan oyunu faciası) halinde süregelmış, fakat hiçbir toplum ayrıntısız insan değeri üzerinde toplumların insanca canlarını ele almamış, sadece iktidar ve devletlerin var olma (hakları)nı tutmuştur. Resmî kültür yapıtlarında, bütün tarih devirleri de bu iktidarlara göre gösterilmiyor mu? Büyük iyi ve doğru şeyler (iktidar ve devletlerin) tekelinde kalmıştır. Bu nedenle yirminci yüzyılda tam bir felsefî bilinçle direnme ifadeleri olan ters açıdan (anarşist) sayılan hareketlerin büyük bir kısmı iktidar ve devlet hegemonyasına karşı (birey)in insanca yaşama ve uygarlığını temellendirecek bir düzen yolu bulma gereksinimine gelmiştir. Bunu (kollektif iktidara çevirmek isteyen) (sosyalist) ya da başkaca herhangi bir rejimle karıştırmamak bu bakımdan yerinde olur. Bütün iktidarlar, sözde (ulus ve toplum)un refah ve mutluluğuna çalışan bir idare aracını işlettikleri dâvasındadırlar. Dikkat edilsin ki, dünkü kral saraylarıyla (te-

ba kulları) arasında ne derece bir yakınlık var idiye bugünkü (devlet konakları) ile yurttaşların gecekonduları arasında da aynı uzaklık ve ayrılık vardır. Komünist liderlerin (Kremlin) sarayında (devlet yöneticiliği) ettikleri unutulursa ve onu simgeleyen yöneticiler ilin (yönetim buyrukçuları) dırlar. Bu yerde polis toplumu değil de (ulusu) korur.

Siyasal tarihlerin yani (devlet tarihleri)nin arkasında ve gölgesinde kalmış olan (insanlığın tarihi)ne bu gözle bakılacak olursa ayırt edilir ki en azından onsekizinci asırdan bu yana, toplumların hareketini bazan diyalektik bir düzenle, bazan da anarşik bir araca üst oluşla kımıldatan kuvvetleri, devlet düzenlerinin (tutucu) yönetim ve eğemenliklerine karşı genç ve yeni kuşakların değişik ve ileri bir düzen istemelerinden doğmuş ayrıntılı düşünler beslemiştir. Fransa'da ve Almanya'da (genç Almanya) ya da (genç Fransa) deyimiyle ortaya çıkan kültür ve inanç savaşmaları hatta V. Hugo'yu yirmi bir, yirmi iki yaşında (romantizm)in lideri yapan (devrimci ve savaşçı) edebiyat akımı bu tazelenen dünya hareketinin birer evrimi değil midirler? Bizde Tanzimattan sonra kendini gösteren eski yeni çatışması, yaşlı (iktidar)ın, genç toplum ve insan arasındaki patlak veren iki ayrı dünya düzenini işaret etmiyorlar mıydı? (Namık Kemal)'e yirmi dört, yirmi beş yaşında devlete bayrak açıp Avrupa'lara uygarlık aşkına gitmenin cesaretini (gençlik gücü) vermemiş idiye nereden gelmişti bu ataklık?

*
**

1968'den bu yana (gençlik mayıs hareketleri) diye adlandırdığımız olayları, sadece devlet düzeni ve (*anarşi antagonyizm*)i ile açıklamaya kalkışmak, elbet bundaki çeşitli faktörleri, psikolojik, sosyal özellikle ekonomik yapı zorlamalarını gözden kaçırmak olacaktır. Böyle olmakla beraber, bu davranışların düşmüş, başıboş bir gençlik sürüsünden gel-

meyip de üniversite gençliği etrafında halkalanmış olması, ilk bakışta soruna çok ciddi bir açıdan bakmaya bizi çağırmış olmalıdır.

Beri yandan, Avrupa'da özellikle Fransa'da (başladığı) sanılan bu (mayıs gençlik ayaklanmaları) hareketi başında *Cohl Bendit* gibi anarşist ruhlu genç liderlerin bulunması, anarşizmi, bu gençlik hareketinin içten ve arkadan kımıldatan başlıca (ideolojik) bir eğilim gibi, yeniden karşımıza çıkarıyor. Oysa hangi ahlâk, hangi eğilimi simgeleyerek ortaya çıkarsa çıksın her gençlik hareketi, eskiye karşı bir diki-liş halidir. Orada istenmeyen ve istenmemesi için çok derin nedenler olan değerler, eski kurallar, ya da kurumlar artık atılmak aşılmaq isteniyor demektir.

Yalnız Türkiyenin ve Türk gencinin (bunalım)ı, daha başka bir nitelik gösteriyor. Başka memleketlerde, o memleketin genci direndiği yerde, ayağının bastığı her çöküntüde kendi toprağının katılığına ya da yumuşaklığını, sıcaklığını, soğukluğunu, rutubetini duyar. Ama Türk gencinin şansı bundan çok değişik, onun ayağı kaldırdığı ve vurduğu zaman da çarptığı yer (kendinin sesini) vermez. Onun için daha büyük bir boşluk içinde patlayıp sönüyor bu hareketler. Üniversitesini batılılardan çevirmiş, (maarif zihniyeti)ni bir yerlerden devşirmiş, kitaplarını, bilimini, felsefesini, her şeyini el çabukluğuyla çevirmiş, uydurmuş, ve kendinden çok az şey yapmış olan bir (geçmiş zaman)ın kundaklayıp büyüttüğü Türk genci şimdi, kendi dünyasını tutamamanın boşluğu, ve nereye gideceğini kestirememenin şaşkınlığı içindedir.

Bu nedenle, bu hareketleri, aynı ve tek bir (plan) içinde açıklamaya kalkışmak bizi (gerçekten) uzaklaştırabilir. Bu hareketleri Avrupa'da, hatta dünyada ve bizde bilinen taraflarıyla (açıklamak) isteyen bir eserde (Ne istiyoruz? Altın Kitaplar yayınlarından), yapıtı sunan ilk satırlarda yazar

bize şöyle sesleniyor: «Gençlik olaylarını belli bir nedene, ya da belli bir toplum yapısına veya yönetim biçimine bağlamak insanı yanlış sonuçlara sürükler. Çünkü Çekoslovakya'dan Türkiye'ye kadar uzanan olaylar dizisi, bu hareketlerin kökünde genel isteklerin yanı sıra o ülkenin özel koşullarından doğan bir takım sorunların da ortaya çıktığını göstermektedir.»

Yazarın da işaret ettiği gibi bu (gençlik hareketi) üniversitenin koynundan çıkıp yol aldığına göre, bu bir yığın çılganlığı değil, fakat bir fikir akımıdır. Onun için endişemiz ne kadar derin ve acı olursa olsun onu boğmadan önce düşünüp, açıklamak düşer bize. Çünkü bunda gençliğimizin (düşünce ve görüş parıltıları) baş vermektedir. Bu hareketleri, biraz da siyasal bir tablo içinde dramatize ederek ele alan bir başka eserde, itiraf edelim ki bir gazeteci üslup yapısıyla, bu gençlik ayaklanışına bir çeşit (öncelik hakkı) verilmek isteniyor. Böylece gençliğimizin can ve huzur bahasına girdiği bu (kahramanca) direniş etrafında dramatik, hatta dingin bir hava yaratılıyor ise de yine de (dünya birdir ve insanlar bu dünyanın belli bir yaratık sınıfı)dır. Onun için Türk gençlik sorunlarındaki büyük ayrılıkları, tarih koşulları onu dünya gençliğinden ayrı bir plan kurmada gösterse bile, uzak ve yeraltı bağlar, ilişkiler bu hareketleri bir noktada birbirine yaklaşıtırlar: Dünyayı yaşlılar oturtur gençler kımıldatırlar, ve her hareketten bereket ürer. Eseri hazırlayan (Mehmet Bican) baştaki giriş yazısının sonunda şöyle demektedir :

«Türk gençleri ne istemektedirler? Onlar statükocu çevrelerin öne sürdükleri gibi gerçekten Batıdaki marksist taklidi ve doğulu rejimlerin özlemi içinde midirler? Ya da büyük bir İstanbul gazetesinde ortaya atılan iddiada yer aldığı gibi (Mcskova)dan emir alan ajanların düzenlendiği bir komünist oyununa mı gelmişlerdir?

Türk toplumunun rahatsızlıkları; gençlerin ortaya attıkları (sloganlar) ve tezlerde belirtilen reformlar (dönüşümler)i gerçekleştirdikleri takdirde (teşhis ve tedavi) için yeni bir çözüm getirmekte midir?

Biz bütün bu sorulara Türkiye'nin gerçeklerini de göz-önüne alarak tek ve kesin bir cevap verebiliriz:

«Türkiye'deki öğrenci hareketleri, ortak nedenler olmakla beraber Avrupa'daki yaygınlaşan hareketlerin moda olarak ülkemize yansması değildir. Gençliğin hareketi, çeşitli yabancı baskılardan, sömürü düzeninin çarklarından, emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmak nedenine dayanır. Bir üniversite üyesinin deyimiyle «(yıllar yılı uyuşturulmuşluğun, kasten geri bırakılmışlığın sancısını çeken bu genç kuşak) bu devrimci hareketin içine giren üniversite genci, haklı bir davanın kahramanıdır. Bu (uyanmaların isyanı), başkaldırısıdır; ve bu başkaldırış yeni bir yönetime yeni bir düzene giden evrimci yolların açılması içindir.»

Ozellikle son satırlar bizi (gençlik hareketi)nin belki can noktasına dokunduruyor. Nice zamandır bir uygarlık ve kalkınma şarkısı ve ninnisi içinde uyutulup büyütülen Türk gençliği şimdi idrak çağına ermiş, ninnilerin ve şarkıların, uyutucu etkenlerin ötesindeki gerçeklere gözünü çevirmiştir. Hiç bir devirde gençliğe bugünün genç kuşakları için olduğu kadar (boyunduruk) esareti ağır ve çekilmez gelemmez. (Millî kurtuluş) sınırı içine ne zamandır kendine gelme çabasıyla didişip durmuş bir (kuşak zinciri)nin, ister içeriden ister dışardan, fakat daima bir devlet eliyle boynundan tutulup ellerinden bağlanmasına baş eğmesi beklenemez ve beklenmesi de (Türk hayatı) için olumlu, ümit verici davranış olmazdı.

Bugün gençliğin en başta gelen derdi ve davası, haklı olarak onu nice dolambaçlı, çıkmaz yollara saptıran, sürükleyip bu karışık dünya ortasına salan (eğitim) yani (maarif örgütünde) toplanmaktadır. Gerçek budur ki, Tanzimattan

bu yana, Batı, Fransız yörüngesine takılmış bir (döner daire) gibi durmadan dönen, fakat bir türlü (kendinden bir noktaya tutunup yerini bulamayan) maarifimiz, o yıllardan bu yana gençliği sadece devlet ve iktidar hesabına harcamış, fakat bundan (Türkiye) bir kaynak, bir yaratıcı, oluşturuca (maden) elde etmesini bilememiştir. Bütün dillerde gezen (okuyup yazma), kültürün tabanı sayılmış, bununla sadece (devlet maarifi)nin, bir statik gücü anlaşılmak istenmiştir. Bütün bu çabaların sonucu (gelişen bir ülke) diye damgalanmış Türkiye'yi dünya tablosuna (affiche) etmiş olmasına rağmen, hala (Fransız, Alman, Amerikan, İngiliz, Avusturya, İtalya kültürleri) üzerine kurulmuş yabancı lise damgasından kendini kurtarıp, tecrüslü (ileri) bir eğitim ve öğretim sistemini bulamamış olması, bu sistemsiz anarşik eğitim bunalımında durmadan Türk gencini de kıyıp dökmesi de memleketi aydınlıktan, güçten yoksun etmesi, millî eğitim politikamızı nedense bir türlü silkip uyandıramamış, ona bir türlü (devlet ötesinde) millet maarifinin salim ve bağımsız idrakini getirememiştir. Bu karmakarışık, ereksiz, sadece (günlük ve partizan iktidar politika)larına takılan (program) larla yuvarlanıp giden millî eğitim hareketimiz eninde sonunda, elbet üniversiteyi cansız bir halde getirecek, Türk çocuğunu öğretim ve eğitim problemlerinde çıkmazdan çıkmaza sürükleyecek, Türk ailesini içinden çıkamayacağı bir (ahlak eğitimi) bunalımına atacak, özet bir Mısır Çarşısı görünümüyle bin çeşit kıyafet bin çeşit işporta antikası sergileyen bir (eğitim düzensizliği) bu memleketi şaşkına çevirecektir.

1968'den bu yana sürüp gelen üniversite gençliği hareketleri, daha önceki (Beyazıt meydanı) hareketlerini de bir bakıma kapsayarak bu bunalımı ortaya koymaktadır. Bugün elimiz altında olan yapıtların çoğu bunu çeşitli görüş ve deyim ayrılıkları altında belirtmektedirler.

Örneğin, yukarda sözünü ettiğimiz (Ne İstiyoruz?) başlıklı yapıtta bir öğrenci derneğinin başkanından aktarılan şu

sözler bunu açıkça yansıtıyor. «Niçin ve kimin için eğitim yaptığımızı düşünmeden rastgele öğrenim kurumlarında, rastgele bilgiler genç kafalara yerleştirilmektedir. Üniversitelerimizde bilimsel araştırma yapılamamaktadır. Çağı geçmiş ve bugünkü yaşamda kullanılmayan gereksiz ve ülke koşullarıyla bağdaşamayan bilgiler okutulmaktadır.

Üniversitelerimiz gençleri devrimci ve ülke sorunlarını bilen, bir çözüm arayan nitelikte yetiştirmemektedir. Eğitim, toplum kalkınmasını sağlamak amacına yükselmek zorundadır. Ancak bu halde halkla çelişmeyecek ve bugünkü gibi bunalımlarla karşılaşmayacaklardır.» (İstanbul Teknik Üniversitesi öğrenci birliği başkanı, Harun Karadenizin yazısından aktarma).

(Devrimci İçin) adlı eserde de 1968-69 yıllarında ilerici öğrenci hareketlerinin başında bulunmuş bir genç üniversitemiz, Murat Kağacıoğlu (Mücadele Mutlu Bir Düzen İçin) başlıklı bir eleştirisinde gençliği şöyle tanımlıyor: «Bir ülkenin gençliği deyince, gençlik olarak o ülkedeki devrimci gençliği almak gerektir. Devrimci olmak demek gençlik için, içinde yaşadığı toplumun bozukluklarına köklü çözüm bulmak demektir» (S. 122).

Ancak, gençliğin kendi (dünya değerleri) açısından bulacağı (çözüm yolu) elbetteki daha eski kuşakların, devlet katından tutunacağı (tutucu) değerlerle her zaman bağdaşık olacaktır. İşte o zaman zorunlu olarak bir çatışma meydana gelecek, (devlet ve iktidar) toplum düzeni adına bu genç hareketleri (aşırı) ya da (anarşist) bir hareket diye (yıkamak) isteyecektir. Bu baskı karşısında kendisi için bir orta dayanak, yani yerine oturmuş bir düzen planı bulamayan gençlik (İktidar ve devlet) sloganının (terörist) etkisinden korunmak için biraz da politikacı güçlerin sürükledileri dış denge-bozukluklarından esinlenerek sola kayacak, iç ve geri genç kollarda arkadan tepen çeşitli nedenlerle (sağ) da kendine sığınak arayacaktır. Bugün gençliğin bunalımı dediğimiz bu

(hareketleri) bu tabloda toplamak mümkündür. Burada görülüyor ki iç bozukluklar yaradan ve hatta bir milletin başlıca (tüten cephesi) olarak taban kuvvetini teşkil eden gençliği de kendi içinde parçalayan düşman kailara bölmeye ön ayak olan şey, devletin (ulus) politikası yerine iktidar politikasını ve (parti) eklemciliği yolunu tutmasıdır. (Devrim için) adlı yapıtta bir başka gencin diliyle deniliyor ki:

«(Partiler) çeşitli vesilelerle kendilerine sempatizan gençleri teşvik etmekte ve küçük de olsa bu gençler gurubu bazı aksaklıkları gören ve partiler dışı bir tutum içinde objektif düşüncelerle dolu bulunan gençlerle birleştikleri takdirde gösterilen kesafet artmaktadır. Bu, olayların yönüdür. (S. 152).

Elbette ki gençliğin kendi meseleleriyle (yüksek hayata ve topluma dönük, insan ve dünya ile ilişkilerimize bağlı) bir öğrenimin her genç için aynı kolaylık ve rahatlıkla açık olması, açık bulundurulması davasıyla yakından ilgili kuvvetleri bu yörünge dışında kalan (çevre)ler tarafından çeşitli maksatlarla tutulacaktır. Bunda, özellikle ileri düşün organlarının paydaşlığı gayet doğal görülmelidir. Ancak sol eğilimli organlarda bu hareketin doğruca (Türkiyenin) kendi meseleleri açısına bağlanmadan dünya gençlik meseleleri tabanına getirilerek oradan bize doğru gelecektir.

Yeni ufuklar dergisinin bu konudaki tutumunu böyle bir (Ex-centricité) görmek yersiz olmayacaktır. Eylül 1968 tarih ve 196 sayılı dergide, gençlik sorunlarını çeşitli yönden alan çevirilerden sonra (Çetin Özek'in (Dünyada ve bizde gençlik hareketlerine toplu bir bakış) başlıklı bir yazısı var. Hukukçu yazar, burada diyor ki: «değişik etkenlerle de başlasa, değişik amaçlar da izlese, dünyadaki değişik eylemler, bir çok ortak noktalarla birbirlerine düğümleniyor, bir bütün oluyor.» Bu bir bakıma yerinde bir görüştür. Ancak, buna fazla bir (pay) vermekten çekinmelidir. Çünkü Türkiyenin gençlik meselesini dünya ölçüsünde yerine koyabilmek için,

diğer ve daha önde gelen meselelerinde de (dünya) beraberliğini aynı önemle ileri sürmek gerekir. Oysa, örneğin, eğitim meselelerini biz hala kendi ölçümüze göre sıkıştırmaktan kurtarıp bir dünya planı içine alamamışız. Özellikle gençlik arasında, devlet politikacılığıyla hele 27 Mayıs hareketinden sonra büsbütün dengesiz bir şekilde açılan ve yürütülen çatışmalar ve bölünmeler, gençliği kendi içimizde bir bütün olarak ve aynı meseleler ölçüsünde görmeyi imkânsız kılıyorlar. Yukarda adını ettiğimiz (Devrim İçin) adlı yapıtta, bunun daha da tipik örneklerini bulabiliriz. (Kendi geleceğimize sahip çıkıyoruz) başlıklı yazıda deniliyor ki: (Bugün toplum kaderine hâkim durumda olan ve toplumu sömürmekte olanların gençlikten beklediği şey derslerine çalışıp mezun olmaları ve ne için ve kim için olduğunu bilmeden çalışmalar yapmalarıdır. Değişik bir söyleyişle, egemen sınıf, gençlerin birer robot, birer üretim aracı olarak yetişmesini istemekte ve bunu planlamaktadır. Onlara kalırsa biz çeşitli mallar veya hizmetler üreteceğiz, fakat üretimimiz mal veya hizmetin kimin yararına olduğunu sormayacağız. Örneğin inşaat mühendisleri lüks oteller inşa edecekler ve bu otellerde emperyalist AED'nin çıkarlarının bekçisi olan 6. filo eğlenecek, fakat bizim Anadolu halkı otelin kapısına varmadan koğulacak (S. 114). Bu, meseleyi kuyruğundan tutmaktır. Dava, Amerikanın gelip, efendi hakkıyla bir otelde eğlenmesi değil, fakat (memleketin) kendi millet yapısı ve bütünü üstünde bir (efendi - kuvvet) e etkeni kaydırmasıdır. Bu Amerikalı da olsa, Rus da olsa, Fransız da olsa, hepsi birdir, hatta bu (efendi) kendimizden olsa, yine millet dışı sayılır. Buna karşılık bir yazıda ise, bizim bu (tutunmamız) geri kalmışlığımızın zorunlu bir hali gibi savunulacak ve denilecektir ki, «Biz sosyalist gençliğin karşısında olan meselenin tabanında beraberiz. Hiç bir zaman Amerika ile aleyhimizde yapılan anlaşmalar ayıklanmasın demiyoruz. Bu meselenin Amerika ile Türkiye arasındaki dostluğu zedeleyecek (!) bir

şekilde değil de bir takım anlaşmalarla, görüşmelerle mutabakat sonucu, dostluğu zedelemekten halledilmesi kanaatindeyiz. Bir memleketin yalnız başına yaşamasına imkân yoktur diyoruz.

Karşı guruptaki arkadaşların fikirleri daha çok değişiktir. Bunlar sosyalist olduklarını söyledikleri için bir Amerika Türkiye dostluğunun sürdürülmesini katiyen istemiyorlar. İstiyorlar ki, Amerika herşeyi ile Türkiyeden gitsin... Fakat, (iktisadî bakımdan hayli geri olan Türkiye realist düşünecek olursa, dış yardımlara ihtiyacı var. Biz meseleyi bu açıdan görüyor ve bu açıdan çözümlenmesini istiyoruz.» Burada hazine olan nokta (milliyetçi) bir gençlik cephesinin bu (siyasal mantığı)dır. Milliyet prensibi bugünün değer ölçüsünde (millet olmakla öğünmek) değil, bir millet olma çabasında güçleri toplum bütünü olarak birleştirip yürütebilmek iradesidir. Bunun için (millî bilinç) ve millî irade) dediğimiz kendimizden olmak duygusunu bir (yörünge) olarak, (millet varlığının) omurgası haline getirmek gerekir. Sağa veya sola kayarak milletçe bütünlük şansını parçalayan veya parçalanış içinde, ileriye doğru yürümenin yönünü bulamayan bir gençlik, hele bazan sağdan (din) kompleksine, soldan (dinsel) bunalıma dalarak kendi sosyal ve tarihsel bütünlüğüne karşı (şüpheli) bir tutum gösteren kanatlara da takılırsa, o millet için bir (güven) tabanı olmaktan elbet çıkar. İşte asıl anarşi bu çözülüş ve dağılışın bunalım halidir. Bunu yapan anarşistler değil devletlerdir. Anarşist, bu çözülüş ve bunalımda (insan-birey) olarak arayan, onu tutmaya, yok etmemeye çalışan kişidir.

Oysa yukarda sözünü ettiğimiz yazıda deniliyorki «Ömer Barutçu'nun ilginç bir iddiası var: Türkiyede anarşi yaratıldığına inanıyor. Onun sözüne göre bunlardan birincisi sağ, sol diye hiçbir meselesi olmayan ihtilalciler... Oysa, asıl anarşist, sağ, sol doktrinleri dışında kalarak hiçbir politika sistemine girmeksizin, sadece (hür insan) ana fikri

üzerinde ve ancak bir (değer tartışması) ile bütün kanatları kırarak, gövdeyi, bireyin yaşantısı üzerinde oturtan (sınıf dışı) isyancıdır. Hele (komünist ihtilali) yapmak isteyenlerin hareketini (karışıklık) anlamına anarşist bir hareket gibi saymak da hatadır. (And) yapıtları içinde çıkan (Anarşizm) eserinde görüleceği gibi, hemen bütün doktrinci sol kanatlar ve cephe'ler, komünist olsun sosyalist olsun (anarşist)e karşıdır. Çünkü onlar kendi doktrinlerine göre bir devlet kurma peşindedirler. Lenin sosyalist - komünist (devlet)lerin (peygamberi) dir. Anarşist için ne lider, ne peygamber, ne sınıf ne devlet örgütü, sadece, (Uygar insan) olarak (birey)lerin kurtulmuş dünyalarında, kendilerini yutup götürcek (devletler)e kul köle değil, fakat hür bir dünya havasında hür insanlar *senfonisi* vardır. Onu buluncaya kadar bu dünyayı inkâr etmeye, onu benimsememeğe devam edecektir. (Ömer Barutçuya göre «anarşi çıkarmak isteyenlerin ikincisi de Türkiyede komünist ihtilâli yapmak isteyenlerdir. Şimdi bu iki gurup süresince öğrencilere, öğrencilerin haklı isteklerini, sorunlarını sömürmek suretiyle bir ihtilâl havası yaratmak istemektedir.») Gerçekte (manzara) biraz bunu andırmaktadır, fakat işin arkasında şu var ki, anarşiyi hiç kimse, hiç bir sistem doğurmaz, ancak ondan faydalanır, yine tekrar edelim anarşi, insanı (birey) olmaktan yoğun sürü halinde (nesne)ye dönüştüren, insan iradesini, kalabalığın, yığının, toplumun, özetle bireyi yutan bütün bir (sayı gücü) nün yararına, kör bir gövde taraftarı haline getiren (devlet)in tutumuna karşıdır. Türkiye bu ters olmuş (devlet tutumu)nun bütün hazine görünümleri için tipik bir bunalım yaşıdır. Başta çocuk sorunu tam bir çözülüş halindedir. 23 Nisan Egemenlik ve Çocuk Bayramı, çocuğun yaşantı ve eğitim haklarını anayasa kefaletiyle milletin şeref emaneti halinde yaşatırken çocuklarımız (alt tabaka ve fakir çocukları) İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde bile sürünmekle dilenmek arasında ilgisizliğin, bakımsızlığın bütün bir

(sefalet görünümü)nü sürdürmektedirler. Varlıklı sınıfların çocukları ise bir eğitimden ziyade bir (yetiştirme) ticaretine konu olmuşlardır. Çocuk Esirgeme Kurumları, sadece bir (para toplama) şebekesi halinde, gayesinden soyunmuş, senede bir gün birkaç fakir fukaraya bir şey vermekten öteye gitmeyen bir kurul olarak (yerinde) sayıyor. Okullarda, fakir çocuk sorunu, adeta bir (memleket eğitimi) sorunu ölçüsünden çıkarak, okullar arası bir (gayret ve hamiyet) yarışı gösterişine gömülmüştür.

Bunun yanında bir kadın problemi devrimlerimizin en büyük davasını elden kaçırmış gibidir Anadolu'da.

Kadın eski şartlarına dönmüş, yaşanırından alınıp yenisinden çatıya sokulmuştur. Bu hal kadının (insan) ölçüsünde yapıcı kadın olan formundan, biyolojik anlamda (dişi insan) olan formuna geçişi ile bunu (trajik) halinden çekip örtmüştür. Kadın ve çocuk sorununu çözemeyen toplumlarda ise demokratik hareket, ancak siyasi iktidar formunda çarpışan (politikacı) kolların boş gürtlülerine takılmış bir hava oyunudur. İşte bu düzen bozukluğunun, ortada bunalmış ve yalnız bıraktığı (birey)i ancak böylesine dik ve *Entegral* bir inkâr ya da (İsyan) hareketi, kendine getirebilir. Gençlik diyebiliriz ki bu huzursuzlukların bunalımına, fikirleriyle sınırlarını beraberce koşturmaya çalışarak cevap vermek halindedir, ya da o hale düşürülmüştür.

Bütün bunların ötesinde Türkiye'yi, gerek maarif planında gerekse (sosyal düzen) planında tam bir anarşi içine atan (devlet) yörüngeliği özellikle bir (memleket buhranı) halinde sürüp giden (Köy Enstitüleri) sorunuyla iyice ortaya çıkmıştır. Yirmi yıl içinde bir iktidarla kurulup bir başka iktidarla yok edilen bu devlet kuruluşu sadece ve sadece politik kaygılara bağlanıp ulus kaderine en ağır fedakârlıklarla yüklenmiş bırakılırken, düşünülemeyecektir ki bugün bu sorun (köy) kavramını çok aşkın bir (insan ve toplum) prob-

lemidir. Ve bu problem (Türkiye) için bir insan kitlesini, dünya yüzüne getirmek, gün ve güneşe çıkarma davasıdır.

Bütün bu (sosyal hak ve düzen) sorunlarını, ancak günlük politika ve anarşi havasında çözmekten öteye varamayışımızın tipik bir örneği, 27 Mayıs sonrası (61 seçimi)nden çıkardığımız (millet meclisinde) kadın sınıfını simgeleyenlerin kişilikleriyle ölçülebilir; 27 Mayısta kocalarını, babalarını kaybetmiş yaralı (zavce)ler, (acılı evlatlar) birden politika sınıfına sokularak meclise alınacaklardır. Vatana, vazifeye hiyanetle ölümü istenenlerin arkasından (vatan ve görevi) koruyacaklarını beklemek... Bu çok düşündürücü bir (ruh hali)ni bize simgelemiş olmalıdır.

*
**

Anarşinin en eski tanımı şudur: «Hükümet idaresi olmayan veya sonradan kaldırılmış bir halk yönetimi şekli.» Eflatun, anarşiyi demokrasinin son bir terimi gibi düşünüyordu; bir yerde herkes idaresini iktidara zorlamayı istedi mi, ve hükümet, kendini sevdirmek için herkesin hoşuna gitmeye kalkıştı mı, işte orada anarşi vardır. Ve bu anarşiden de, doğal olarak tiranlık meydana çıkar. Genel olarak hükümet iktidarının artık politikada, ekonomide veya, sosyal olabilir de, meydana gelen çatışmalara kesin olarak hakemlik yapacak kadar otorite gösteremediği vakit, hal böyle oluyor. Anarşizm, her çeşit iktidarın karşısında olmaya dayanmaktadır. Ve iddiası şu olacaktır ki, bireyin değerleri üzerinde hiçbir şey yoktur. Kişisel mülkiyet ve hükümet zorununun kaldırılmasını ileri süren *Proudhon* (anarşizmin babası) sayılmaktadır. Fakat anarşizm'den en radikal sonuçlar çıkaranlar Rus *Bakunin* ile *Kropotkin* olmuştur.»

Görülüyor ki hemen bütün Vokabüler'ler anarşizmde bir (doktrin), sosyal ve politik bir (felsefe) niteliği bulmaktadır. Böyle olunca başlıca benzetilerinde anarşist kelimesinin ölümsüz anlamıyla yıkıcı kimseler değil, büyük sistem sahibi filozoflar görmek gerek.

«Oysa» diyor Rıza Tevfik, «hangi biçimde olursa olsun her iktidar din ve adet yoluyla, toplumun bireylerini, isteyecek olsun, istemeden olsun, bir arada bulunmak, böylece toplumu bir bütün organizma halinde tutmak için (gövdeci bir kuvvet) vazifesi görür. Bu bakımdan, ve bunu düşünerek toplumun bireylerini, yasanın tanıdığı çemberi aşmamak koşuluyla hareket etme uygarlığında, kayıt altına almaya çalışılır. Onun için de her hükümet, bireylerin mutlak hür olmaları davasını bir anarşist işi saymış, uygar avazesini her yolla boğmaya çalışmıştır. Son devirlerin siyasal tarihleri tanıtıyorlar ki, gerçekte anarşistlik davası, hükümet aleyhine mutlak hür olma davasından çıkmıştır.»

Demek, asıl mesele, tarih boyunca (devlet ve iktidar) diye olagelmiş (kuvvet ve egemenlik) kurulunun insan yaşantısını (uygar insanlığa değer) kılıp kılmadığını belirtmektedir. Bu ise, bugüne kadar dogmatik ve (devletçi tarihçinin görüş açısını bırakarak insan değeri) ve (uygarlık) açısından, derinliğine bir eleştirme yolu tutmaya bizi zorlar. İşte anarşist denilen filozof, hemen tarihi bu açıdan insan prensibine bağlanarak görmeğe çalışan kişidir. İleride bunların en başta olanlarını tanıdığımız vakit bu düşüncelerin sanıldığı gibi sadece (nihalist) ve yıkıcı olmadıklarını daha iyi anlayacağız.

(Anarşizm ve anarşist) sorununu bu güne kadar daima (devlet) yönünden ele alan yakın düşün çevrelerimiz her halde, bu görüşten ötürü, meselenin (Felsefi) yönüne önem vermemiş, ve son çıkan Felsefe sözlüklerimiz bu sözcüğü bildiğimize göre, terimleri arasına katmak istememişlerdir.

İleride göreceğimiz gibi (iktidar)ların benimsemediklerine karşı, sözde (toplum düzeni) sloganına kuvvet vererek, gerçekte kendi egemenlik hak ve hukukunu tehlikeden ko-

rumak için ve kendi yararlarına yarattıkları (hukuku esasiye) düzeni dışında bir (hukuk-şiken)lik gibi damgaladıkları (anarşi) bu devletlerin kuruluş ve (tarihi oluş) larındaki çelişmelerden, bozukluktan ve anlamsızlıktan doğmaktadır. (Anarşist) bu bozuluşun yarattığı (yaslı ruh) tur. Anarşist'in istediği (devlet)sizlik, ancak her birey'in insan olarak ve insan ölçüsünde yaşamasını sağlayacak (özgür ve baskısız) bir düzen istemesindedir.

Eski Rusya'da çarlık nasıl kanunsuz ve adaletsiz bir (insan düzensizliği) nin egemen olduğu (anarşik bir zorbalık) rejimiyle bu (yaslı ruhları) yaratıyor idiye, Osmanlı yönetiminin aynı anarşik, aynı başıbozuk ve yasadız düzeni de çeşitli ruh spazmları halinde bu anarşiyi çıkarmasa da, onun düşün'üne yer hazırlıyordu. Her dikilen baş (ası) her konuşan dil (hain), her sızlayan vicdan (şüpheli) idi. Namık Kemâl bir asiydi: (jöntürk), devlet ve padişah düşmanı, o halde haindi. Biliyoruz ki (jöntürk) statüsü (*Carbonari*) kurumunun kuruluşundan alınmaydı. Burada temel, herkesin kendisini bir amaç için (ortam) saymasıydı, yani kendini (harcamış) kabul etmesiydi. (Bakınız: Şerif Mardin, *Jöntürklerin Siyasal Fikirleri*, 1964. İş Bankası Yayını).

1903 hareketini, Rumeli'de hazırlayan (kuvvetler) yerli, yabancı çeşitli damarlardan gelen (anarşist, sosyalist, nasjonalist) kollardı. Ancak bunları bir felsefeyle, bir toplum anlayışı içinde kristalleştirecek (düşün tabanı) olmadığından, meşrutiyet edebiyatı (anarşizm)i sadece ideolojik bir kavram anlayışıyla Fransız literatüründen aktardı ve kendisini bu hareket içinde hissetti. Bu konuda, bildiğimize göre en eski yazı, 1909'da çıkan (*Ulûm-u İktisadiye ve ictimaiye*) mecmuasında (Bedi Nuri) imzasıyla gördüğümüz (Bireycilik ve anarşizm) başlıklı uzun yazıdır. İmzanın deyiminden anlıyoruz ki yazı Fransız sosyoloğlarından *Pabainte*'in bir yazısından faydalanılarak meydana getirilmiştir. Onun içindir

ki, Fransız yazar ve bireyci sosyoloğun görüşüne bağlanarak, anarşizm hemen hemen (bireycilikle) beraber yürütülmektedir.

Yazıya göre zamanının (sosyal sistemler)ini iki doktrinde, ayrı ayrı toplamak mümkündür: bireycilik-İndividualisme; ve sosyalizm-iştirakiyun. Diyor ki yazar:

«Sosyalistlerin, bireyleri tam bir eşitliğe kavuşturmak fikriyle zamanın kurumlarını yıkmaya yönelmiş düşünceleri nasıl, bugünkü toplum için bir tehlike teşkil etmişse, bireycilerin bir kısmı da bireye asıl özgürlüğünü verecek bir uçuruma sapmışlardır. Bu suretle, bir sol kolun kurduğu (meslek), (anarşizm) adıyla ayrıca bir isim almıştır.» Yazar, burada bir not çekerek şunları sözlerine ekliyor: «Kişi özgürlüğünün aşırıya götürülmesiyle açılan yanlış çıkırın anarşieye nasıl yol hazırladığı, son özgürlük hareketlerinin en şiddetle koptuğu ilk günlerinde (1908 meşrutiyetinde) açıkça görülmüştür: Özgür demek, herkese saldırmak, herkese el uzatmak demek olduğu, artık vergi alınmayacağı, yasanın yeri olmayacağı... fikrinin nasıl yayıldığı elbet anılardadır.» Herhalde çözümlerin, başıboşluğun patlak verdiği bu kargaşalıkları (anarşi) ile nitelendirmekten gelen bir görüş alışkanlığıyladır ki *Bedi Nuri* daha önce (Resimli Kitap) dergisine (anarşizm) üzerine bir yazı yazmış ve bu kargaşalığın sosyal anatomisini orada yaymak istemişti.

Gerçekte ise, anarşi, otuzu aşkın yıl, koca koca devlet yapılarını sadece (saray-carni) arasında paylaşmış, tamamiyle (keyifsel ve bireysel) bir iktidar elinde bırakan düzensiz ve düşünsüz yönetim mantığındaydı. Saray isterse toplum yaşayacak, isterse ölecek; o ancak tehlike kendi saltanatını sarstığı vakit silkinerek (korunma önlemleri) alacak, reform dediğimiz bütün hareketlerin hemen tüm amacını, ulusca daha güçlü olmamız değil, fakat (devlet)in, yani saray ve padişahın (egemenlik) haklarını kurtarmaktır. Onsekizinci yüzyıldan bu yana (batış) tarihimizin iç nedenleri, ve

yıkılış süreci bu diyalektikle incelenirse görülüyor ki hiç birinde toplum, birey olarak ya da ulus olarak amaç olmamış, daima (devlet)e ortam sayılmıştır. İşte anarşi kaynağı da budur.

Bireycilikle anarşizm arasında zıtlık olduğu gibi, daha başka ayrımlar da vardır. «Anarşistler, insanlığın ilerleyeceğine inanırlar. Bireycilikse, öyle bir düşünme halidir ki, buna tarih dışı diyebiliriz. Onlar ilerlemeyi, insanın kaderinin ve bir amaca yöneldiğini kabul etmezler. İnsanların yaşama isteklerini hep bu zaman içinde ve daima böyle görürler. *Stirner*'e göre ne uydurma bir yarın ve ne de yaşantımızın sonunda erişilecek bir (cennet) vardır. Yalnız ve yalnız ben ve benim (bugün)üm vardır. (L'unique et propriété).

Anarşistler bireyle hükümet arasında, temelden bir (yıkışma hali) kabul ederler. Onu (hükümet)in bir (idare hali) olarak düşünürler. Ama bireyle toplum arasında uzlaşmaz bir (yıkışma) görmezler. Anarşistler hükümeti afaroz etseler de, toplumu yok diye düşünmezler, tersine onu aziz sayarlar. Çünkü onlara göre *Spencer*'in dediği gibi, toplum kendiliğinden meydana gelmiş ve gelişmiştir. *Kropotkin*'e bakılırsa, bu yüzden *Spencer*'i de anarşistlerin fikir kaynağında görmek lâzımdır. Rıza Tevfik de Felsefe Kamusu'ndaki yazısında bunu şöyle belirtiyor: «Öbür yandan, gerçekten anarşizmin filozofu sayılan tanınmış Rus prensi *Kropotkin* de *Spencer*'i anarşist saymıştır. Der ki; bizim anarşistlerin ihtilâl ile yapmak ve biraz önce meydana çıkarmak istedikleri şey — yani hükümet denilen toplum kurumunun yıkılmasını — *II. Spencer* devrimden bekliyor, ondan umut ediyor. Aramızda şu kadar bir fark var!» Rıza Tevfik, bu deyimini yargılıyor ve diyor ki: «Bu bir iftiradır,» ya da *Spencer*'i tanımamaktadır. Çünkü arada pek büyük ve çok önemli bir ayrılık vardır».

Özetle; Bedi Nuri'ye göre «iyimser ve insan sever bir ahlak felsefesiyle dolu olan anarşizm, bir toplum görüşüdür.

Ve topluma karşı bir sorumluluk halini taşır. Bireycilerse, bu sorumluluğa karşıdırlar. Ve bunu bir (içtihat) olarak benimsemek istemezler. Onlara göre, herhangi bir kimsenin yaşantı ve toplum hakkındaki düşünce ve kanaatını, bir başka kimseye de kabul ettirmesi, ya da beraberliği sağlaması lâzım değildir. Ona göre her kişi bir alemdir. Onu bir başkasının kalıbında eritmeğe hakkımız yoktur. Bireyciliğin felsefesini şu sözlerde özetlenmiş buluyoruz: Hiçbir vakit bir kimsenin benim yaşamayı kabul etmesini istemem. Çünkü o bir başkası benim gibi yaşamayı öğreninceye kadar, ben bir başka biçimde yaşama yolunu bulduğum gibi, herkesin birbirinden ayrı olması da, bence daha doğru olur. Çocuk ana, babayı tekrar edecekse, baba ve ana daha öncekileri sürdüreceyse benim, (ben) olmama ne gerek var? Bireyciler bu felsefeleri için belli bir sisteme bağlanmak gereksime ve gerek duymazlar. Oysa anarşistler, kendilerini bilimlerin tanıtılı felsefelerin içinden sayarlar. Marx, ne derece kendi sistemini bilim olarak bütün anarşist eğilimli sistemlerden ayırmak isterse istesin hatta *Proudhon*'un düşüncesinde (felsefenin sefaleti)ni görmeğe çalışsın. Yine, her iki felsefe de ondokuzuncu yüzyılın tanıtılı bilim kafasından doğmuş degiller midir? Anarşist tarihin karanlıklarında ve insanlığın bilinçsizliğinden kuvvet alarak ola gelmiş devletlerin us ve mantığa gelmeyecek kadar zorlanma yapılır olduğuna inandığındandır ki, bunu yıkmak ister, ve insanların ışıksızlığından, toplumların hayvanlaşmasından değil, fakat kafaların aydınlığından, insanların iz'anlarından bekler, onun için de herkesin baskısız olacağı ve tamamiyle erkin düşünebileceği bir (yaşama düzeni) kurmak ister. Ama karşılaştığı zorluklar ve düşün dengesini kaybediyor. O zaman anarşizm felsefe ve diyalektik bir ihtilal teorisi olmaktan çıkarak bir çeşit sokak ve meydan isyancılığına (kazan kaldırmacılığa) düşüyor. Bu ise pek korkunç bir haldir. Derecesi ne olursa olsun, us'un bu noktaya düşmesinde artık özgürlüğün yeri yoktur. Özgürlük,

birşeyi yoktan yaratabilmektir. Bu dünyaya yeni birşey getirebilmek hak ve kudretidir. Gerçekten anarşist ilim gücüyle bunun mümkün olacağına inanır, toplumu böylesine us'a bağlı bir bilimin bulunabileceğine gönüllü yatmıştır. Onun için, topluma ait herşey bu gözle görülür.

Birçok anlaşmazlıklar, birçok baskılar, hele savaşlar anarşistlerin us'a bağlanma ve filozofça toplum yapma davalarını, bir bir bulandıracaktır, o kadar ki sosyalistlerle, hatta, komünistlerle açık bir ayrılık göstermiş olmalarına rağmen, arada sık sık kaymalara geçmeler olacak, bu da devletleri, her iki kolda aynı (devlet düşmanlığı)nı görerek birlikte (eğeleme) yolunu tutmaya zorlayacak, ya da böyle bir tutumu kolaylaştıracaktır.

Özgürlükten yoksun olan (düşün)ler, gerçekte göre-medikleri serbestliği ve özgürlüğü düşlerinde kura kura, insanların şimdiki kurumlarını yıkmaya ve bunun bütün sorumluluğunu toplumun bütün (baskılı yönetim kurulları) üzerine yüklemeye varırlar. (Uygarlık önderi) olan İngiltere'de, işçinin sefaleti, sosyalist fikirleri beslese de, burada (anarşizm) pek temel atamamıştır. Bundan sonra da dikiş tutturması şüphelidir. Anarşistliğin en çok davranış gösterdiği yer Rusya'dır. Ve Rusya'nın en şiddetli bir (baskılı yönetim) altında ezildiği zamandır.

Demek ki (özgürlüğün aşırı dereceye götürülmesi) yanlış anarşizmi oluşturduğu gibi, bunun tersine, yani özgürlük yokluğu, toplumun baskısı da, anarşizmi meydana getirebilir.» (Bedi Nuri, Edirne, 12 Mayıs 1324-1910).

Acaba meşrutiyet bütün (kahraman, sonsuz özgür)leri (saygın savaşçı)larıyla, o (özgürlük sever padişah)ıyla, Yıldız zindanından kurtarıp, ulus arasına saldırdığı (özgür yüz)ü ne yaptı? Ve ruhlardaki o derin büyük boşluğu, biraz olsun giderebildi mi? Buna o yılların meclis gürültülerini, ve toplum içi politikaların tozu dumana katarak bir elinde devlet bayrağı, bir elinde (hak ve kanun) kılıcı asıp kesmelerini

izleyebilenler kolayca karşılık verebilirler. Biz sadece o zamanların (basın ve yayın) kulislerinden gözleyebildiğimiz kadarıyla bu karışık ve düzensiz (dünyacık)tan birşey anlamaya çalışacağız.

Tarihçi, tarihi devlet ve iktidarların yaptıklarına göre değerlendirir, orada en başta olan ölçüler devlet başında olanların işaret ve varlığıyla olup meydana gelen ya da, bozulup yok olan (olaylar)dır. Savaşlar, zaferler, yenilgiler devletle anlaşmalar, devletle anlaşmazlıklar, iç kargaşalıklar, tahttan inmeler, tahta geçmeler, vezir, vüzerâ öödürmeleri, eşkiyalar ve (tenkiller) sonra ekonomik çözümlüşler, saray hazinesinin boşalması, sarayın zora ve dara düşmesi, memlekette sefaletler, bunların giderilme çaresi olarak borçlanmalar, para dökmeler, para kaçırmalar, devlet kadrolarının dile ve hesaba gelmez israflarını besleyecek kaynaklar, dış ilişkiler, hele imtiyazlardan meşru olmayan faydalanmaları imparatorluk ölkelerinin karşılıksız sömüröleri... Daha neler de neler... Bu arada zaman icabı olarak bir az (iç yüzümüz)e bakışlar; bu zamanın kadınlar saltanatı, Kabakçı Mustafa hikâyesi, ve sonra Viyana kapılarından dönüşler Baltacı Mehmet ve Katerina vodvilleri... Nihayet, evet nihayet bütün bu bozuluş, dağılış ve ölüm kalım günleri.. Sade, bunlar tarih diyeceksiniz.. Olsun. Tarih bir (ibret aynası)dır.. Çağdaş (devlet tarihi)ni ise hukukçu yapıyor. Devrimler, devletlerin anayasa istemek ya da istememek, yetkilerine dayanırlar; toplumların yaşantısı, ancak iktidarların kanuna uymak, ya da uymamak, adaleti yürötmek, ya da o (meşru olmayan saltanat)lara düşmek... Bunlara göre açıklanırları. Abdülhamit, otuz yıl memleketi kanunsuz, düzensiz, Yıldızdaki kahanet köşkünde padişahlık kerametiyle idare ederken, Rumelinden bir ses gelir: kanun isteriz, yoksa... Pe ki al sana kanun... o zaten atılmadı ki. (bir kenara konmuş) tu. İşte tekrar ortaya çıkarılmıştır. Ne diyor bu kanun? Herkes özgürdür, öyle mi? Nasıl bir özgür bu? Önce (zatı şaha-

ne), hiçbir şeyle ne sorumludur, ne de yasayla bağlıdır. O, Tanrı gölgesidir. Kendi kendisiyle vardır, dilediği gibi yönetir. Vezirini o seçer. Kendine ayandan (kul tayfası) yapar. Siz hukukça işi biraz tatlılaştırmak için, buna (istibdat krallığı) demezsiniz de, (meşrutiyetçi krallık) dersiniz.

Meşrutiyetin pazarlıklı kabul ve ilânıyla ilk anayasanın nasıl (yapıldığını) bir eski profesörümüzden dinleyelim :

«Bilindiği gibi 1293-1876 tarihli kanun-u esasımız ileri gelen vezirlerle ve baş (ulema)larla devlet rical ve memurlarından meydana gelen bir (hususî meclis)de müzakere edilerek tertip olunmuş ve o vakitlerde de (meclis-i has-ı vükela) — öz meclis ileri gelenleri — nce (etrafıyla) inceleyip kabul edildikten sonra ilan olunmuş idi.» (Darülfünun-u Osmani) hukuk şubesi muallimlerinden Celâlettin Arif Beyin — sonradan ilk Büyük Millet Meclisi reisi — takrirlerinden. Hukuku Esasiye, ikinci sınıf dersleri (1325-1908).

Bu şu demektir ki bu (Kanun-u Esasi), yani anayasa Osmanlı ulusuyla hiç bir düşün bilgisi, yani bir bilim bağıllığı olmayan bir devlet (sınıfı) tarafından, Fransızların kanunları temel alınarak çevrilmek suretiyle yapılmıştır. Her ne kadar Mithat Paşa gibi iyi niyet sahibi devlet adamının bunu bir ihtiyaç olarak kabul ettirmesi bile küçümsenecek bir olay sayılamazsa da, bu kanunla ortaya konan (hukuk düzeni) ulusun kendi hayatından, düşüncesinden gelmeksiz, daima giydirilme yoluyla (hukuk ve kanun)laşma çığırını da, hemen hemen gelenek haline getirmiş oluyordu. Celâlettin Arif Bey, bu noktayı kafasından geçirmiş olmalı ki, soruyor, «Acaba mebuslarımız bizlere yeni bir kanunu esasi yapamazlar mıydı?» Ve cevap veriyor: «Mebuslarımız 93 Kanunu Esasisinde yazılı yetkilere göre vekillik yapmaya seçmenler tarafından vekil olarak seçilmişlerdi. Seçmenler onlara, memlekete yeni bir (anayasa) yapmak için vekillik

vermemişlerdi. Fakat milletvekillerimize (değişim) hakkı anayasamızın yüzonaltıncı maddesiyle verilmiş olduğundan, kendilerine tanınmış olan o haktan bol bol faydalandılar.» Aynı eser (S. 5).

Evet iktidarcı, mevcut anayasa hükümlerine dayanarak, ona tutuna tutuna ve onun dilediği ereklere görmeye ant etmiş halde gelen milletvekili, ilk iş olarak peşin hükümlerini, gerçekleştirecek, yönetimini pekleştirecek maddeleri değiştirilmeye çaba gösterecek, böylece, meşrutiyet meclisinin hemen hemen üç yılı 113 ncü, 127 nci, bilhassa 135 nci madde üzerinde (değişiklik yapmakla) geçecektir.

«Eski (esas kanun)umuz hakiki gereksinmemize uyamayacak bir halde bulunduğu ve ulusun hukukundan çok, hükümet (iktidar)ının hukukunu düşündüğü de besbelli ortada olduğundan ulusun egemenliği temeli üzerine değiştirilmiş bir ana yasa yapmak, milletvekillerimizin sağlıklı omuzlarına düşen, en ince bir görevdi. Ve bu gibi hayırlı bir işi başarmaları da bizim için ulusça bir başarı olmuştur.» Acaba egemen ulus sözünde, gerçekte kendi toplum payımıza ve çağına göre ne anlıyordu bizim hukukla geçinenlerimiz, ya da siyasal düşünürümüz? Otuz üç yıl saraya kul köle olmuş, ve sıyrılmak isteyince gözünü ve vicdanını hemen yurttan dışarıya kaçırmış, önünü görmeden dünyayı gözlemeğe çalışmış (basın) la mı, ilimsiz sadece aktarıp uyduran (konfeksiyoner) maarifle mi bu gerçekler anlaşılacaktı. İmparatorluğun (mangır)dan, toprağındaki ağacına havasındaki soğuga sıcağa kadar, öğreniyor, ve bu öğrendiğimizle memleketi idare ediyorduk, bugün olduğu gibi... Unutmayalım ki, maliye tarihimizi bile Avrupalılar yapmışlar ve bize anlatmışlardır. (Sellay)ın (Türkiyenin maliye tarihi) böyle bir emek harcı değil midir? Kırım savaşı sırasında, yani 1854'te bastırılmış bir fransızca kitapta, bir Fransız'ın o zamanki Osmanlı İmparatorluğu hakkında verdiği şu hükmü dikkatle izleyiniz; bizim mi kendimizi, yoksa onların mı bizi daha iyi tanıdığını çok iyi anlarsınız :

«Osmanlı İmparatorluğu zamanımıza kadar kendi (orta çağ)ı içinde yani, bütün Doğu ulusları gibi, salt din devleti olarak, hayal düşkünü ve teokratik kalmıştır; çünkü iyi dikkat edelim, Doğuda dinden başka birşey yoktur. Sözcüğün tam anlamıyla, orada milletler yoktur. Evet, şurası söz götürmez ki, Türkler yaşantılarının bu devresinde, Batının, rönesansından önceki uluslariyle karşılaştırmaktan korkmaz, bir (teb'a — *Peuple*) olarak, Avrupalıları hem gücü, hem de ahlâk sağlamlığıyla çok geçmişti. Müslüman dini ne kadar eksikleri olursa olsun, öyle insanlar vücud getirmiştir ki, bunların karakterlerindeki asilliği, inançlarındaki temizliği, adalete olan sevgilerini inkâr edemeyiz, kanaatkârdılar, konuk severdiler, dindardılar, hoşgörürdüler, verdikleri söze bağlıydılar, bir kelimeyle namuslu insanlardılar, Doğuyla ilgisi olan bütün geziciler ve tüccarlar bunu bilirler ve tanırlar.

Amma bunlar bir topluluğu uygar ulus haline getirmek için yetmez, ona, herşeyden önce siyasal bir hukuk, uygar bir hukuk, bir takım özgürler, bir adalet düzeni, bir yönetim yapısı, bir maarif, sonra da bunları yapacak bilgiler, sanatlar, endüstriler, ticaret, DİSİPLİNLİ BİR KAMU KUVVETİ lâzımdır: Bir sözcükle onun bir takım kurumları olacaktır ki, bu kurumlar onun zekâsını durmadan geliştirmeye ve onun hayatını mutlu kılmaya yardımcı olsunlar.» (*Francisque Baudet: La Turquie et les cabinets de l'aurope, depuis le XV siècle, ou, la question d'orient P III, 112. 1854*).

Bu kurullarıysa o toplum kendi zekâ ve bilgi gücüyle, kendi sorunları, kendi hal ve koşulları üzerine eğilerek düşünmekle, kendine dönmekle yaparsa, o zaman o koşullar sadece (iktidarların toplum)u idare etmeleri, yani toplumu öne geçirip kendi buyruklarınca göstermeleri için birer manivelâ vazifesi görmekle kalmazlar, önce o toplumu ve insanları kendi gelişmeleri yönünde yürütür ve geliştirirler, çünkü, yi-

ne eski bir hukuk profesörümüzün dediği gibi: «Bir toplumun yaşantısını yöneten hukuk prensipleri, diğer bütün toplum anlayışları ve kurumları gibi, o toplumların uzun bir zaman içinde gelişmeleri ile meydana gelirler.

Sosyoloji, kişiliğini bulmaya başladığı, yani tanıtılı bir bilim halinde, bağımsızlığını kazanmaya yol bulduğu ondokuzuncu yüzyılın sonlarına gelinceye kadar meydana gelmiş bütün hukuk doktrinleri (birey)in hakları üzerine durup, tutukları yola göre, ampirik bir takım bilgi sistemleri olmaksızın kurtulamamışlardır. Ve bunun sonucu olarak şimdiye kadar eşyanın gerçek doğasına uyar bir gözleme dayanan hukuk bilimi kurulamamıştır.» (Müderris Mithat 1926 - 1927 ders notlarından, İstanbul Darülfununu Hukuk Talebe Cemiyeti yayınlarından, ilk satırlar.)

Batılılar ondokuzuncu yüz yıldan bu yana bu işi ilerlete dursunlar, acaba, Türk hukuk düşüncesi, bugün de bunda nasıl bir ilerleme ve gelişme göstermiştir? Bütün yeni alanlarda olduğu gibi, başka uluslardan geçinme, faydalanma ve toplama siyaseti, böylece kanunlarımız (çevrilmiş), devlet hukukumuz çevrilmiş, insanlığımızın temel sorunları, ancak başkalarınca hikmetine varılmış (görüş açılarından) aktarılarak lüzumuna göre ve lâzım olduğu kadar sömürülmüş değil midir? Avrupalılar bize (güçlü kuvvetli) derse güçleniyoruz, isterlerse Tanzimatçı oluyoruz, isterlerse (devrimci ve ilerici) geçiniyoruz. Rusya önümüzden geldi mi duraklıyor, Alman politikası burnumuzdan tutunca, hemen (Turancı) kesiliyor, Fransa ensemizi okşayınca (*P. Loti*)den kurtarıcı çıkarıyoruz, İngiltere, göz kırparak, kaş çatarak sağdan sola, soldan sağa bizim devlet gemisine, dilediği rüzgara rota aldırınca biz bunu (devletler arası hukuk) kitabına uyduruyoruz. Bunun için hukuk kitapları bize dilediğimiz gibi yardımcı oluyorlar. Örneğin bir fransızca kitabının aşağıda çevireceğimiz satırları bize çok şey söyleyebilir: (Devletin) kişiliğinden söz ederken devletler arası ilişkilere değinen

yazar, bir devlet istemedikçe başka bir devlet tarafından onun iç sorunlarına el karıştırılmayacağı söylüyor. Örnek olarak bizim (Girit) dramını yazıyor. Biliyoruz ki 1897'de Girit kargaşalıkları alıp yürüyünce Abdülhamit'in isteği üzerine büyük Avrupa devletleri, sözde Osmanlı Devleti yararına işe karışıyorlar. Yazar diyor ki: «Fakat yardım dileği devletlerce- haklı görülmüş olan bir komşu devletin bu yardım isteği karşısında, hiçbir komşu devlet elini kolunu elbet bağlayıp susacak değildir. İster bir iç savaş olsun, isterse uluslararası anlaşmazlık söz konusu olsun. İşte 1897'de Girit işlerine büyük devletler (Osmanlı tarihçisi ve hukukçusu bu devletleri koruyucu olarak Osmanlı devletinin başı üzerine çıkarırken hiç bir kaygı göstermiyordu.) Türkiye yararına karışmak kararını bu hukuk nedenlerine dayanarak almışlardı» (A. Boistel: *Cours de philosophi du droit*, P. 307, 1897).

Bütün bunlar bir (tarih) olup bittisi midir? Yoksa (iktidar)lar arasında sürüp giden bir (idare hikmeti) kompleksi midir? Bunu burada araştırarak değiliz. Ancak bu sürüp giden (hikmet)in ulus dediğimiz toplum sınıflarını aynı ölçüyle ve hatta aynı deyimlerle olmasa da, fakat oldukça belli denge bozukluklarına ve bunalımlara sürüklemiş olduğunu görmek zor değildir. Girit Yunan politikasında (megalo idea) nın gerçekleşmesine yürüyen ve son soluğunu İzmir kordonunda alan bir hızın duraklama yeriye Osmanlı politikasında Girit olayları bitmek tükenmek bilmeyen gafletlerin, alanların (idareyi maslahat)ların sürüp götürdüğü ve sonunda acı bir dersin bulunduğu (hükümrancılık hakkı ve devlet istiklali) masalından başka neydi?

Bütün bu karışıklıklar bir bir ve zaman zaman uyanık vicdanlarda elbet bir rahatsızlığın derin duygusuyla bunalımlar yaratacak ve topluma bir değişiklik olması gereksinimini (yönetim)lerinde insanla kendi iktidarsız dünyasını bulma özlemini duyuracaktır.

Ama, edebiyatımız, fikir hayatımızla beraber özlemlerini kendi (toplum dramları)nda bulup çıkaracak bir realizme, henüz varmış olmadığından, hukuk tefekkürümüz gibi o da sosyal sorunlarını, hazırca başka edebiyatlardan aktaracak ve kendi hayatına (İDHAL) edecektir. Meşrutiyet kadrosu edebiyatında (anarşist) tipi, bir aşk melodramı içinde öyle sanıyoruz ki ilk defa Halide Edip'in (Handan) romanında yüzünü göstermektedir: «Handan hanım, ben sizinle evlenmek istiyorum... Bu evlenmek her evlenmek gibi olmayacak?... Onun için sizin fikrinizi almadan babanıza baş vurmuyorum. Bende bu istek ne zamandanberi vardı, önce (mesleksiz ve parasız bir adam olduğumdan hayatıma bir arkadaş istemeğe kendimde bir hak görmüyordum. Fakat sizi iyiden iyiye gözledim. Gördüm ki siz mesleğe, paraya değil, hayata, fikirlere, büyük maksatlara arkadaş olacak kızlardansınız. Onun için size bu akşam söylemeye cesaret ediyorum. Hayır derseniz, ben yine o eski sessiz sedasız öğretmeniniz olacağım. Biliyorsunuz, ben bir sosyalist, bir ihtilalci, ben yaşıntısı belli olmayan bir şeyim. Hatta yarın bir bomba atmam, öbürgün tutulmam ihtimali her zaman var. Ben size bunu söylerken yalnız benim bu yaşantıma seyirci kalacaksınız diye de düşünmüyorum, memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki büyük şeyleri biz yapacağız. Belki ateş, kan, duman ve ölüm, pek çok ölüm... Siz, siz de bu ateş, kan, duman ve ölüm yapanlardan olur musunuz?»

Evet ama, Türk toplumunda (erkek) eşkiyalıktan ancak komitacılığa kadar çıkabilmiş, fakat oradan anarşistliğe kafasını eristirebilmemişse, kadın nasıl ona (eş) olabilir? Kadının henüz (koca)sının (hareminden) kendi kadınlığının havasına yeni yeni açılabilirken, bu havayı birden (yırtarak) topluma kolay kolay uçabilir mi? O, aşka, sevgiye muhtaçtır. O sevilmeden ana, okşanmadan (kadın) olmanın cinsiyetinden kurtulup, sevgili diye erkek ruhunda ateşten yerini almış değildir, ve (Handan) buna susamıştır. «Bana teklif ettiği bu

evlenmede eksik birşey var,» diyecek, «beni o (ideal) ile evlendiriyor, kendisiyle değil.» Peki, neden ideal, sevginin en (insanca) kaynadığı bir (ihtiras)ı fikirle beraber yoğruyordu. (Çünkü psikoloğlar, örneğin, *Ribot* aşk ve ideal tutkularını böyle açıklıyor! Kadın ruhunda aşk ve fikir, bu kadar birbirinden ayrılıyor. Çünkü erkek te (ideali) kendi ruhunda yapmak, belki hazır bir fikir olarak başkalarından alıp getiriyor; fikir onun kafasından, aşk onun gönlünden, ve hepsi birden onun kişiliğinden olup gelmiş değildir. Bu idealist erkek (kahraman-ı ebedi-i hürriyet)lerin poz poz resimlerinde de gördüğümüz gibi bıyıklarını şöyle sertçe kıvrıp, saçlarını da armalı bir kalpak altında kapadı mıydı, bir baş dikişi, ve bir silah tutuşu ile, hemen bir (ihtilalci) oluveriyor. Onun için Handan pek haksız ve sessiz olmayarak (Nazım)ın fotoğrafını masasına koyacak ama, kendisini kadın olarak erkeğin hayatına katacaktır: «Ben size hep söyledim, Nazım Bey, ben maksadınızı büyük bulurum. Fakat maksada gideceğiniz yolu beğenmiyorum. Ateş, kan, kurşun, hayır, hayır! Beni ateş, kan, ölüm yapanlardan olmaya kandıramazsınız.

— Bu ateşler, bu kanlar, bütün bir kavmi diri diri gömenlere karşı olursa?

— Peki hadi farzedelim ki, beni de maksadınıza kattınız, ama bu maksada katılma hayatınıza karışmak değildir. Bir kardeş, bir arkadaş, evet. Ama eş bu olmaz.» Ve kadın, Fransa'da, İngiltere'de bazı ihtilalci kadın simaları dışında, nasıl sözün ve gösterişin hızını geçerek bu ihtilal halkasına geçemeyecekse, elbet bizde bu hiç olmayacaktır. Hukukçunun (Hakimiyeti milliyet)si (iktidar) ve (idare hikmeti) gibi (senedi devriyeyi cülusiye) masalları gibi ilim adamının (doğa kartpostalları) gibi kadın da düzineyle ahkâm içine sokulmuş, (Kitabı nikâh) kararnamesine ve mecelle yorumlamalarına sıkı sıkı bağlı soyut ve (mücella) bir sözcük halinde yuvarlanacaktır. Yaşantısına, ancak Rusya'da (kadın)ı eş yapacaktır. Bu açıdan bakılınca, ihtilal ruhu teb'alıktan, köle-

likten, insan olmanın bilincine varmakla doğar. Anarşist aktüel devlet politikalarının değer ölçüleri dışında görülebilir-se düzen düşmanı katildi, o sadece (sosyal tarihi) kullanımına geçiren egemenlere karşı insan davasını diken (isyancı)dır. Bu isyancıyı elbet Osmanlı potasından kolay kolay çıkaramazsınız. O daha minicikken (velinimet-i bı minnet)ının aciz kulu olarak, özünü efendisine (vakf) etmiş bir toplum yavrusu yetiştirir. Bu yavru baş kaldırdı mı hemen fesine altınlı hilâlli sünnet hediyeleri dizilerek yumuşatılır, eğer yumuşamazsa bu baş lüzumsuz görülerek koparılır, atılır, kimsenin ruhu bile duymaz. Abdülhamit hatıralarında hoş bir şey söylemiş bize, ama farkına varmamışız: Mithat Paşayı Aziziye vapuruna bindirip de Avrupaya defetmeye karar verdiğinde, böyle sevilen ve sayılan, saray devletine karşı bu kadar dik ve asi bir ihtilalcinin halk üzerindeki etkisiyle, memlekette bir ayaklanma olması ihtimalini hesap etmiş ve puru yirmi dört ya da kırksekiz saat Çekmece — Silivri — açıklarında bekletmiş.. Fakat hiçbir yerden en ufak bir esinti, şöyle ufak bir sinirlenme hali bile sezilmeyince, vapura hareket emri verilerek (Kanunu Esasi)yle beraber koca Mithat Paşa, İngiltere'nin konuğu yapılmış... Alatini köşkünün bu tutuklu sabık hükümdarı bu anılarını karalarken — bildiğimize göre anılar orada yazdırılmış — ya da karalatırken, bıyık altından gülmüş olmalı ki, hemen ilave etmiş: İşte milletin sevgilisi, İstanbul'un koyrundan böyle sessiz ve sedasızca gönderildi. Kimsenin kılı bile kıpırdamadı. (Bu anılar önce eski harflerle (Abdülhamit'in hatırayı siyasiyesi) diye çıkarılmış, sonra tekrar 1946'da, yeni harflerle bastırılmıştır). Nasıl kımıldasın bu ulus'un yüreği... O sabah duasında (Padişahım çok yaşa)yla göz açmış, akşam besmeleyle (Fadişah)ın duasını beraber yaparak, uykusuna dalmıştır. Mithat Paşa halk tarafından sevilmiş olsa da, değil mi ki (devlet) onu, kendi iktidarına karşı dikilen bir (isyancı baş) görüyordu, halkın bilinç altında bu büyük (başa) karşı bir

kuşku ve güvensizliğin yer yapmış olması doğaldı, Onun yaşıntısını (menfa ve zindan) çilesini, eğer oğlu (Ali Haydar Mithat), bütün ömrü boyunca derleyip toparlayarak fransızca, türkçe çıkarmasaydı (Mithat Paşa) adı iktidarların elinde alınıp verilen ve oynanan bir siyasal top olmaktan kolay kolay kurtulamazdı.

Devlet ve iktidar kompleksinin (idare eden) organlarda yarattığı bu (derin kuşku) halidir ki, iktidarın hukukçusunu da (anarşi) kavramına ve anarşist hareket lojizmine karşı daima ters bir görüşte kapalı tutacaktır.

*
**

Meşrutiyet havasına acı istibdat yıllarının tatsız anılarına karışmış ve gizli bir bürüntüyle ruhlara sızmış olan (anarşist) kuşkusu o karışık yıllar içinde sık sık yer bulup, gazetelerin ve dergilerin köşesinden bucağından kendini gösteriyordu. Meşrutiyetle beraber (hürriyetçi) bir dergi haline giren Bahçe, daha ilk sayısından itibaren filozof Rıza Tevfik'in gençlik anılarını tefrika etmeğe başlayınca hemen görüldü ki, filozof'un zamanlarında böylesine bir gençlik ve serazatlık havası olmuş. Bu zamanda, kenar bucak, meyhane ve lokanta, genç filozofumuzca bir anarşist çevresi olmuştur. Anıları bir tarih metni olmasa da, bir (yaşam tablo) suna motif olacak bazı hoş şeyler veriyor bize. Diyor ki Rıza Tevfik : «Yabancı dostlarım vardı. Onun için okuyacak (muzur) kitaplar eksik olmazdı. Hepsinin kendine göre bir zevki olmaz mı ya? Ben de o gibi zararlı yapıtları ne yapıp yapıp meyhane bucaklarında, tavanı han odası gibi kemerli küçük birahanelerde okumayı severdim, buna alışmıştım. İtiraf edeyim ki bunda kolay kolay anlatılamaz bir (ihtilaleci zevki) vardır.

... Oralara gittiğim zamanlar, harabati bir kıyafetle görünmek için, icabında giyinirdim. Yakası düşük bir tenis

gömleği, adi İtalyan artistlerinin taktığı gibi, serbest bağlanmış bir boyunbağı, İspanyol külhanbeylerinin üslûbunca bir kırmızı kuşak, bir de zarif küçük bıçak. Hepsinin üzerinde de mahut (harmani) bulunurdu. Bu kıyafetle omuzlarıma kadar dökülen intizamsız saçlarla bu karanlık birahaneye girip bir köşede oturur, ceketin cebinden bir frenk çubuğu ve adi bir gazeteye sarılmış biraz da İngiliz tütünü çıkararak önce bıçakla o çubuğu temizler, ve şömendüfer makinistlerine mahsus bir yüzle tütünü doldurduktan sonra meş'aleye benzer (mutlaka öyle olmak kaidedendir) bir büyük kibritle yakar keyfime bakardım. Beni bu hal ile görenler ya Korsika haydutlarından, ya İspanyol korsanlarından zannetseler yeri vardı. İşte o hal ve kıyafetle yarım okkalık bir punç kadehinin önünde bazen *K. Marx*'ın, *Proudhon*'un, bazan da *Bakunin*'in hayatlarını, eserlerini okur, arada sırada da, bunların serüvenlerini hikâye eden bazı ufak kitapları gözden geçirirdim. Hatta oralarda, o kıyafette bazı şiirler de yazmışımdır.

Bu şiirlerden aldığı uzun bir örnekten şu satırları, nesir halinde sadeleştirerek aşağıya çekiyorum :

Hak dediğimiz, zevk dediğimiz şer şey; midesine, zevk ve safasına düşkün olanların mahdûr. Toplumun fakir fukarası bundan yoksundurlar. Şu sonu olmayan yaşama kavgasına bir bak, gör, fakirliğin, zaruretin yüzü nasılmış? (s. 173. 1908).»

Elbette bu gerçek bir anarşist'in hayat hikâyesi gibi alınmaz. Yukarda da işaret ettik ki, henüz fikirlerini yerinde yapmamış her tesir önce bir kartpostal manzarasıyla sevilir, ya da kolay hoş gider (anarşist) ve (anarşizm) sözcükleri 1910 - 1912 yıllarının basın dilinde adeta heyecanlı bir konu olarak sık sık bulunacaktır. Rıza Tevfik'in çıkardığı (Zekâ) dergisinde (A. Rıfki) imzasıyla (Anarşistler) başlıklı bir yazı var. Bize yeni bir fikir getirmiş olmasada devrim yıl-

larının nasıl bir değişim — İnkılâp — havasıyla elektriklenmeye elverişli olduğunu gösterdiği için üzerinde durulmaya değer. Yazar diyor ki:

«Başlığı görünce titrediniz değil mi? Ben de vaktiyle sizin gibi titremiş (Yırtıcı yaratıklar) denilmeğe lâyık gördüğüm bu siyaset serserilerini ve onların müthiş cinayetlerini iyice düşünmüştüm... Evvelce gazetelerde görmüştüm: Fransa Cumhurbaşkanı *Carnot*'yu bir anarşist öldürmüş... Avusturya İmparatoriçesi *Elizabeth*'in *Losenni* adında bir anarşistin kurşunlarıyla yaşamına son verilmiş, İtalyanın eski kralı *Umberto* üniversite öğrencisi bir anarşistin tabancası karşısında beş dakika bile nefes alamamış.

Ötede beride bombalar patlamış, Fransa milletvekilleri meclisi Vabian cehennem aletiyle havalanmış, hatta eski hakan Abdülhamit'e Yıldız'da düzenlenen dinamit cihazı bile anarşist parmaklarıyla oynuyormuş...

Ben artık bu kadar cinayetlere gönül bağlayamazdım. Hatta geçmiş devirde çektiğim felâketler sırasında, genel hapisanenin o müthiş sakinini, yani Yıldız bombasını tertip edenlerden Belçikalı anarşist *Ed. Geurs*'i gördüğüm zaman ondan şiddetle nefret etmiş, Yıldız'da birkaç fakirin ölümüyle biten bu olayın korkunç failini, bir türlü iyi gözle görmemiştim. Tesadüfün sonu, bitişi yoktur; dört yıl önce bir gün *Babıkyan* kitaplığının vitrininde kırmızı bir kitap gördüm, üstünde *Anarchie* yazılı, yazarın adı: *Pyotr Kropotkin*. Bu isim bana pek yabancı değildi. Avrupada önemli bir yer tuttuğunu işitmiştim. Kitabı aldım. (Anarşi)nin (ideali)ni felsefesini, ilmin ve sosyolojinin kaidelerine göre açıklayan ve aydınlatan bu yapıt bir konferanstan ibaretti. Okudum, önce bulanık gördüm. Sonra ikinci, üçüncü kez okuyunca anarşistin, — ama gerçek ve felsef anarşistin — yüzü, karakteri ortaya çıktı. Bütün ruhunu anlamıştım. Ondan sonra anarşizmin ve nihilizmin babası sayılan bu insanın diğer bazı eserlerini de okudum. Bunlar kendi özel anılarını ve değişimci-

lik öykülerini taşıyan *Autour d'une vie* (Bir hayat etrafında) adlı yapıtını en önemli ve en dehşetli yapıtı olarak (Ekmek kavgası) adlı kitabını okudum, en son olarak anarşistlerden *J. Grave* ve *L. Malatu*'nun (Anarşinin felsefesi) ve (Kişi ve toplum) yapıtlarını okuyarak bunlarla anarşistlerin ideallerini biraz anlayabildim. Kendilerine hiç eğilim göstermediğim halde topladığım bu bilgileri size aktarırsam belki (anarşiyi) biraz olsun size de anlatabilirim.»

Peki ama neden bu zahmet? Eğer anarşizm, sadece bu kanlı öykülere bir merak ise niçin bu araştırıp öğrenme merakları?

Proudhon'nun *Bakunin*'in ve *Kropotkin*'in anarşi ve anarşizmin davası hakkındaki fikirlerini birer birer özetleyen yazar, sonunda (eğilimini) gizleyememektedir.

«Anarşizm, bugün bir örgüt'e giremeyecek kadar sınırlı, parça parça fakat korkutacak bir haldedir... Fikir anarşistlerinin ümanist felsefeleriyle yıkıcı ve yok edici anarşistlerin tüyler ürpertici cinayetleri arasında büyük ayrılıklar vardır.

Fikir anarşizmi ne derece 'felsefesal ve insansal' prensipler üzerinde yürüyorsa, öteki kan ve ateş içinde de sınırlı iş görmektedir.»

Meşrutiyet basını içinde özellikle ağırbaşlı fikir dergileri, her bakımdan örnek bir nitelik göstermektedir. İşte *Resimli Kitap* dergisi bunların içinde hatta başındadır. (İtalya ile Trablus savaşı sırasında, yani 1912'de) çıkan sayısında (Vatan) a bağışlanmış, ve (Koşmak) başlıklı bir yazı var. Buna mensur şiir demiş. Şöyle başlıyor: «İrkin, çevrenin, terbiyenin, alışkanlığın — özetle ne dersiniz deyin — birşeyin etkisiyle veya bütün bu çeşit çeşit şeylerin bir araya gelmesiyle vücut bulan Doğu ruhunda, ister hayalle dolu, isterse şiirle yüzer olsun renkten renge giren bir hava oyunu, bazan yeise, bazan düşüklüğe, bazan da bitkin ve umutsuz bir hale bürü-

nen bir hava oyunu vardır. Bazan bakarsınız şafaklar birbirini kovalar, gökkuşakları sarar her yanını, bazan da bulutlar, korkunç hayaller saçar bu hava... Ne yazık ki ağır ve çok duygulu Doğu ruhunu yaşamla çarpışamayacak kadar hareketsiz ve kaygılı rastlantılara tutsak olacak kadar iradesiz ve silâhsız, en yakın bir denge halini, en zayıf bir aşkı elinde tutamayacak derecede aciz ve ezgin yapmıştır. Ah, gençlik, şöyle bir ayaklanıp koşabilse de bu eski çarpuk çurpuk, bu yaşam'ı bitmiş ruha bir bomba fırlatsa ne olur.» Bu bombayı atmadan önce, ne olurda, kafalar biraz uyanıp da, insanlar bu kafalarla kendi alın yazılarını, ve bu irade gücünü, kendilerinde aramaya, sonunda da bulmaya çalışsalar...

Bu yazıdan sonraki sayıda (Nihilizm ve anarşizm - doğuşları) başlıklı bir başka yazı var. Yazının doldurduğu sayfalarda kimbilir bir raslantıyla mı yoksa... Her neyse, Rusya imparatoru hazretlerinin mahdumu... ile hemşireleri ve üstünde de (*Bakunin* ve *mesleği*) başlıklı yazı, *Bakunin* ki, köktü bir Rus ailesinden olduğu halde, Rus (asilzadeligi) ne ve Rus çarlığına düşmandı. Onu çar ailesiyle aynı sayfa içinde (nefes nefese) getirmek, bir tesadüf değilse, herhalde insafsız bir şaka olmalıydı. Arkadaki sayfalarda (Sırbistan Kralı Piyer)'in Paris'te çekilmiş nişanlı, kılıçlı bir resmi... Ve nihayet İngiltere Kralı beşinci George'un, Hindistan ordusu üniformasıyla geniş bir yüzü, sonra, Hindistan'da taç giyme merasimine ait, bütün bu altınlı, debdebeli gösterişler (sahneleri) sıralayan (Delhi) resimleri. Hele memleketlerini taç ve servetlerine karşılık İngiliz İmparatorluğuna satan Hint Mihrace'lerinin, çoluklu çocuklu resimleri, bu resimler arasında da *Bakunin*'in yaşamından şu satırlar okunmakta: «1871 savaşı *Bakunin*'e yeni bir deney alanı açmıştır. Nihilistlerin başı bu rastlantıdan yararlanarak Fransa'da karışıklık çıkarma yoluyla buranın sosyal yapısını değiştirmek hayaline kapıldı. Bu hayalinin gerçekleşmesi için şu işlerin

yapılmasını lüzumlu görüyordu: Bütün memurları yerinden atmak, ne kadar *Bonapart*'çı varsa hepsini, taraftarlarıyla beraber memleket dışı yapmak, değişim komiteleri örgütlemek, malların bölüşülmesi için cumhuriyet idaresine benzer bir köylü komite düzeni kurmak.»

Bundan sonra belli başlı anarşistleri ele alan yazar belli ki, yalnız (bombacı) ve (yok edici - Nihilist) anarşistleri görüyor, hemen hemen bunun toprağı olarak Rusya üzerinde dolaşüyor, yazı şöyle bitmektedir:

«Nihilistlerin sayısı hakkında kesin bir fikir edinmek kolay değildir. Yalnız büyük sermayelerin ameleye çok zarar getirdiğı büyük ticaret illeriyle değişim kabiliyeti, güçsüz yerlerin her köşesinde bu (zamanımız uygarlığına) düşman kimselerin fırsat gözledikleri, birbirini sıralayıp giden nice olaylarla tanıtlanmış gerçeklerdir.

İşin garip yanı da şu ki, anarşistlerin toprağı ve karışıklıkların en büyük kaynağı olan İtalya (Trablus'ta çok üstün bir deniz ve kara kuvvetiyle, Osmanlı askerini yenilgiye düşürerek oraları elimizden alırken daha da büyük bir anarşi ve komita yatağı olan Balkanlar, daha da kanlı bir savaşla İmparatorluğa en ağır darbeyi indirecekler, anarşiyi ancak Avrupa dergilerinden çevirip nakleden (anarşist)i de yine o ulusların yaşamından özenip Osmanlı kıyafetiyle bize giydiren Osmanlı Devleti (parçalanmış ve perişan) dağılıp gidecektir.

*
**

Çünkü anarşi, bombayı eline almadan önce toplumda yattığı (erincisizlik) ve (düzensizlik)le bütün yaşama güçlerini ya da umutlarını zayıflatır, bu da devletlerin zaman zaman (gürleşen ve darlaşan) (iktidar egoizmanları)yla insanlar üzerindeki etkilerini, otoritelerini sarsar, ve bireylerin özgürlerine karşı (kuşku)lar yaratır. Bunlar bir başka çeşit

(sinir bunalımları) halinde çözümlüşler doğar. Bir ufak kanun, ayaküstü çevrilmiş bir (anayasa) ile topluma istenen erinç ve güvenlik)i getirmiş olduklarını sanan devlet organları ya da temalciler bununla insanları ne kadar az etkinleri altına aldıklarını görünce silaha, kuvvete, çarmıh zoruna, hapis ve işkence yollarına büyük bir yer vererek (eğemenlik ve sahiplilikleri)ni kanıtla kalkışırlar. İşte o zaman (anarşi) ağır ağır, toplum içindeki çözümlüşlerini gösterir (özgür)ü Yıldızla, komita arasında pazarlıklı bir anlaşmayla yurttaşın boynuna taktığını sanan meşrutiyetçilerin nasıl bir (anayasa) dan bu (acayip insanlık ve özgürlük)lerini çıkardığına yukarıda işaret etmiştik. Ne yapalım ki bu hukuk profesörümüz (Recai Okandan) (Umumî amme hukukumuz)un bu ilk anayasa hareketlerini vukufı ve etrafıca ele alırken bir türlü şu ufak noktaya parmağını dokundurmak istememektedir: Anayasa uluslara giydirilen bir (bonmarşe konfeksiyonu) değil, her ulus için onun yaşamından yapılan bir (siyasal fikir dönüşü)dür. Daha bu ilk meşrutiyet havasına nasıl çürük bir tahaya basıldığını, bir hukukçu olarak değil, sadece (sağduyu)sunu uyanık bir yurttaş olarak bizden bir yazar (Yadigar-ı hüriyet, intibah-ı millet, yine aldanmayalım, temel çürüktür!) başlığıyla ufak bir broşür çıkarmış ve şu hakikatları Yıldızla sarmaş dolaş olan özgürceülerin yüzüne fırlatmış:

«Ulusun ne öğrenmek istediği görevini üzerine alan milletvekillerimiz (mebuslarımız) anayasa'nın bazı maddelerinde gizli, zararlı maddeleri gözönüne alarak onları kaldırmaya bakmaksızın, bu kez de eski devrin eseri olan o çürük temel ve o lastikli sözcükler üzerinde yürüyecek olurlarsa nefeslerini beyhude yere tüketecekleri gibi, Allah korusun bir türlü önemsemedikleri vatanın kutlu hakları da yok olacak, her dakkası bir yüzyıla değen şu nazik zamanlar, ne yazık beyhude geçecek gidecektir.

Ey yurttaşlar! Özgürlüğün temelini sağlam yapmak, onu hazırca almaktan çok daha zordur. Hileli yollar bulmakta,

kandırmakta tam bir usta olan kurnaz (müstebit)lerin bile bile kullandıkları (karışık ve tantanalı) sözcükler arasına sıkıştırmak suretiyle güya gizledikleri istibdat tuzaklarını, aralarına sokuşturdukları hakikatlardan ayırıp birer birer ayıklayalım ki anayasamız yükselmek yönünde dileklerimizle yardımcı olsun ve geleceğimizi güven altına alsın.» (Süleyman Şükrü).

Eğer yasayı kendi yaşamımıza göre ve dilediğimiz gibi yapamazsak özgürlüğümüzü koruyamayız, diyen (Süleyman Şükrü) de ne yapsınki düşünleri'nin aydınlığını ancak bu noktaya kadar uzatabilen bir (Osmanlı terbiyesi)nin sırtından inmedir. O halde, o da bu özgürlüğü padişahın, yani şimdi özgürlük babası) olan (hükümdar)ın feraset ve kıyasetinden beklemektedir. «Adaletin koruyucusu gibi yüksek ve şerefli bir adı taşımak hakkını elde etmek için (tartışma)yı hakikatın ağacı, (söyleşi)yi doğru yola götürecekt ışık bilmek lâzım geldiğini anlayarak (vekilleri) toplamaya izin veren (şevketlu padişahımız), vaktiyle, anayasa diye ağızımıza sürülen (tuzlu bal) daki mide bulandıran (tuz)ları tahlil ederek böylesine dikkatli ve tedbirli davranışımıza elbette memnun olurlar».

31 mart, bu (zatı şahaneli) özgürlükdeki tuzu, biberi acı göstermiş olsa da, sonraki meşrutiyetçi (özgürlükçü)lerin de zihniyetleri bundan başka türlü çalışmış olmayacaktır. Bunu uzun yıllar, bir asker olarak aramızda yaşamış bir (Alman paşası) (*Von der Goltz*) türkçeye çevrilen bir kitabında şöyle belirtecektir: «Genç Türkler'in de hareketleri, Mithat Paşa, ve daha önce Ali ve Fuat Paşaların yaptıklarından ayrı bir şey olmayacaktır. O sırada (meşrutiyet) herkes üzerinde büyüleyici bir etken yapıyordu. Gelecek için kurtuluş ancak meşrutiyetten bekleniyordu. Genç Türk'ler bundan ötürü suçlu görülemezler» (Genç Türkiyenin hezimet ve yükselmesi imkânı, S. 46).

Bütün bunlar (Osmanlı) tab'asındaki anarşinin çözüntüsü, ve toplumun içten içe (çöküşü) değil midir?

O halde yapılacak şey, beynimizi, elimizi, kolumuzu bağlayan bu (bağlar)ı gevşetip çözmek, dokunulmaz gibi gösterilen (devlet)in içine girmek, onu iplik, iplik sökmek olacaktır. Ama, bunlar sadece Sultan Ahmet, Bayezit ve daha bilmem nerenin meydan ayaklanmaları, ya da meclis içi, meclis dışı dalaşmaları olamazdı. Bunun için düşünlerin az çok birşeyle hazırlanması gerekirdi. İşte bu düşün hazırlığı pek az olduğu içindir ki, (anarşi ve anarşizm) üzerine pek çok dağınık ve gelişigüzel yargılar arapsaçı halinde dolanıp gidiyordu.

En tipik örnek, Birinci Dünya Savaşı başlarında, zamanın oldukça adları yapılmış yazar ve düşünürlerimizden olan iki (felsefe) adamımızın bu konudaki, birbirinden apayrı, fakat aynı derecede (gelişi güzel) düşünleridir. Bunlardan ilki, (Celâl Nuri), meşrutiyet basınımızın çok iyi tanıdığı (çeşitli düşün) işportalarımızdan birisiydi. Arada serilmiş, ele avuca gelir ve düşündürür düşünleri olmakla beraber, hemen çoğu bilgi ve (yargıları) okka hesabına ya da toptan pazara dökülen (turfa) mal gibiydi. (Tarihi istikbal) ve (Tarihi tedenniyatı Osmaniye) yapıtları, zamanında en çok okunmuş ciltlerden sayılabilirse de, burada, düşünün yemişinden çok toplama bilgilerin ve ayaküstü gözlemlerin döküntüsünü bulmak daha mümkündür. İşte (Tarihi istikbal)in üçüncüsünü örgütleyen (Mesaili içtimaiye) cildi, (Hükümet-sizlik meslek-i felsefesi) başlığını verdiği bu bölüme, (Celal Nuri), doğru ya da uydurulmuş hatırayla konuya girmektedir. Azmi Bey isminde bir genç, İstanbul'dan aldığı bir (sağlık) mektubu ile Cizrede (Paşa Ganyan) adında bir ermeniy-le buluşur. ... Bazı anarşist telkinlerle Azmi Beyi önceden hazırlayan Ermeni anarşist'e Rusya'dan henüz gelmiş, anarşist peygamberi (*İvan Serişniyeviç Bravniyof*)a tanıtılacaktır. Bir bodrum yerinde, bir düzineye yaklaşmış içki bardak-

larını yuvarlarken Rus nihilistini bulurlar. Nihilist, Rusya'da bir bomba olayıyla ölüme ceza yemiş, asılacağı sırada, memurlara rüşvet vererek yaşamını kurtarmıştı. Bu yeni çömezlere yaşamını öyküledikten sonra, anarşizmin (felsefe) sini uzun uzun yapmaya çalışacaktır. ... «Oğlum Türk, yalnız *Kropotkini* okumakla insan anarşist olmaz, Filozofik anarşist, tam kompanyon (ideal arkadaş) değildir. Sırası geldimi lüverver kullanmalı, bomba atmalı, bir zırhlı tutuşturmalı, bir yer yıkmalı ki insan anarşist olabilsin. *Nietzsche*, birisini öldüren, en uygar olan adamdır! demiş. Bir insan eline *Melinyit* bombasını almadan özgürlüğünü anlayamaz. Özgürlüğün, serbestliğin tadını alamaz. Özet, hiç olmazsa bir (kötü davranı), hayır, hayır, (iyi davranı) da bulunmayan bu nesneyi bilemez. Bugünkü toplumu yıkmalı! Bomba ve dinamit kuvvetiyle alt üst etmeli. Yerine yeni daha doğal, daha güzel daha ahlâklı bir toplum koymalı. ... İnsanların mal edinme haklarını koruyan hükümetler ortadan kalkmalı, mal sahibi olmak (benimseme) çalmak demektir. Hem sosyalistlerin de hükümetleri yapılmadan bozulmalıdır. İster benimsemeyi hükümet ele alsın, isterse bazı kimseler.

Mal, mülk ortadan kaldırılmalıdır. Hiçbir kimse, hiçbir şeye el atamaz. Ne efendi, ne de Allah, ben hiç bir şeyi tanımam. Hiçbir amir bilmem. Bence *Proudhon*'un dediği gibi, eğer anarşi olursa toplum düzene girer. Kaldırınız bu mal, mülk çalmayı. Yani, malı ve mülkü kaldırınız, çalmak için neden kalmaz. Anarşist, başkalarının malına malım demeden, herkesin kendisiyle yaşayabilmesi demektir. Çünkü, anarşide herkes çalışacaktır. Çalışmaksa bir şeref, en haysiyetli bir davranıştır. Dünyayı düzene koyacak, iyi bir ahlakla yaşamayı getirecek tek bir yol anarşidir. Bu olunca artık baş kaldırmaya da, ayaklanmaya da neden kalmayacaktır. Anarşi, insanı doğasına çevirir ve ona özgürü kazandırır. - *Rousseau*». Hepsini buraya almıyorum, çünkü (aklı başında) bir anarşistin bunları böyle söyleyeceği, hatta içki şişe-

leri birbirini dolup boşalıp kovalamış olsa da pek sanmıyorum. Hele son sözleri, bir deli saçması ya da bir sarhoş tekerlemesi; bir anarşizm nutku değil.

Celâl Nuri bu masalı böyle düzmekten zevk alsa da, ve anarşisti böyle alaya alırcasına afişe etse de, kuşkusuz kabul edecektir ki, bu (toplum) bir anarşist'in işine gelecek gibi, delik deşik olmuştur. Tutulacak bir yeri kalmamıştır. İşte kendisi söylüyor: «Evet, bugünkü toplum düzeni nereden baksan mantıksız, anormaldir. Çeşit çeşit haksızlıklar, eşitsizlikler, cinayetlere her gün yol açık... İnsanların bin bölümü ağlıyor, bir bölümü de kah kah gülüyor... Toplum yapısının kötü temeller üzerine kurulması, çoğu insanları mutsuz hale sokmuştur. Gözönünde öyle haksızlıklar oluyor ki, insan yaşamaktan adeta iğreniyor. Doğanın ve (gök kuvvetleri)nin başımıza getirdikleri belâlar yetmiyormuş gibi bir de toplumun bütün marazlarını üstümüze dökmüş... İşte bu yürek paralayıcı görüntüler bir takım zayıf tipleri üzüyor, yoruyor, hasta ediyor... «Ne yapsınlar bu zayıf tipler, bu berbat toplumu kimsenin düzeltmek istemediğini görünce, onlar da (kökünden yok edip) yeni bir dünya kurmak hevesine kapılıyorlar. Peki kimin suçu bu? Celal Nuri, hiç bir anarşistin dürbününe çarpmayacak kadar kapkaranlık gördüğü bu dünyada, hele bizim (İlel-i ahlakiye)mizi yani ahlak hastalıklarımızı az mı deşti, döktü!

Nasıl ki yukarda kullandığımız başlıkla (İlel-i ahlakiye) adlı kitabında Birinci Dünya Savaşı içine girmiş bir toplumu, bu dil şöyle didik didik ediyordu:

«Evet, düşünüyoruz. Atmosferin ortalarından kopup gelen bir göktaş gibi, düşüyor, düşüyoruz. Bu düşüşün elbette bir çok nedenleri vardır. O nedenlerin de iç yüzleri var. Fakat, bir de bütün bu nedenleri ve iç yüzleri kaplayan bir ahlak sorunu var ki, bununla pek az meşgul oluyoruz. Bu sorunun ne (psikoloji)sine, ne de (fizyoloji)sine bakmışız. Acaba ne-

dir bu ahlâk bozukluğunu yapan? Bunu nasıl yamalayabiliriz? Nasıl bunun gidişi, nereye kadardır? Acaba bu bozukluk düzelebilir mi? Düzelemez mi? Eğer iyi etmek imkânı varsa ne gibi çarelere başvurulmalıdır? Bunlar gözönüne alınacak sorunların en önemlileri olduğu halde en çok unuttular da bunlardır.» Kişileştirme çok yerinde: Türk toplum düşüncesinde, din kaygılarından bağımsız bir ahlak problemi olmamıştır. Ve ahlak endişesi dediğimiz şey, olsa olsa bazı kuşkuların, alışkanlıklarımızın kopmasından ya da zayıflamasından gelen bunalımlar, bunlara karşı sağ duyunuzun bazı yalın tepkileri, öğütler, tedbirler... Ve sonunda çeviri kitaplardan yardım beklemeler.

Celal Nuri, bizim ahlâk bozukluğumuzda nirengi noktalarını da iyi işaretliyor: kişilik duygusunun zayıfı, sonuç olarak (yalan ve hile)ye karşı, korkulu bir (*İmmoraliste*) bütün bu dipsiz ahlâk gücümüzü ya çocuğa ağır basarak, ya da kadını ezerek, yapmacık bir (vicdan) haline getirme çabalarımız sonunda yalnız cezalara, suçlamalara dayanmamız... Abdülhamit devri, hemen hemen bütün iktidarını, saltanatını, insanlarımızın bu (kişilik)siz ve (ahlâk)sız yapısını üzerinde kurmuş; Yıldız devri, Türk toplumunda yüz kızartıcı bir ahlâk anarşisinin bin çeşit döküntüsünden meydana gelmiştir.

«Tarihimizin şu son zamanlarında yeni karakterler kazanmamız şöyle dursun, eskilerini bile gevşettik? Ahlak — eğer doğruysa — dağıldı. Ahlaklıktan neler kaybettiyseniz, onun yerine riyakârlıklarımızı koyduk. Riyakârlık bizde bir ikinci huy, sonradan kazanılmış bir huy oldu. Çoğumuz elimizde olmadan (yüze gülücü - mürâi) yiz. Terbiyemiz, nezaketimiz, muâşeretimiz, saygılarımız hep mürâidir. Büyüklerin yanında düşünlerimizi açıkça söylemek terbiyesizliktir. Büyükler önünde tartışılmaz. Bütün meziyetimiz, kör topal el pençe divan durmaktır. Haysiyet duygumuz, yalnız bizden zayıf olanlara kabarıyor...» Abdülhamit etrafındakilerin kendi

dilediği yolda, hep baş eğip her şeyi hoş görmelerine, her sözünde bir keramet bulmalarına 7alışık olduğu için, daha doğrusu sarayın mantığı, saray yaratıklarını böyle yetiştirip büyüttüğünden, hemen hemen bir kaş göz işaretiyle devlet yürüdü, durdu, döndü, ne olduysa oldu ve yuvarlandı.

Hemen hemen bütün Avrupa (ricali), ve Türkiye’de iş yapan büyük kimseler (Osmanlı)nın iyi ve saf yenilikler arasında, ne kadar kandırmaya ve kanmaya elverişli olduğunu işaret ederler. Abdülhamit, bir gün nasılsa, bir sözüne şöyle bir (Sadrazamca) mülahaza yürütmüş olan Kâmil Paşaya tabancasını çıkarıp masa üzerine koymak yoluyla cevap vermiştir. (Anılarında bu fıkra var). Aynı jesti (Sait Paşaya da yaptığını bu kez onun anılarından öğreniyoruz). Doğru veya yanlış, bu şu demektir ki Padişahın önünde (hakikat göz boyamayınca, surat değiştirmedikçe, eğilip bükülmedikçe, özet, yalandan bir altın mahfazaya konmadıkça konuşulamaz). «Bunun da sonu, çevremizde bize karşı güven duygusunun kalmaması»dır. (S. 80). Celal Nuri bu noktada tanılamasını daha da derine götürüyor: «En doğru ve en güzel bir düşünüzü, eğer bir yabancı şöhretin kalbine ya da kafasına vurarak, onun malı gibi ortaya koyarsanız sizi herkes değerlendirir. Kendi düşünüzü (kendinizin) diye sunduğunuz anda başlar çevrilir, dudaklar bükülür.» (S. 32).

İşte bizi ilimsiz olduğu kadar (terbiyesiz) bırakan da bu kişiliğimiz olmuştur. «Düşününüz diyor Celâl Nuri, Maarif Nezareti (Millî Eğitim Bakanlığı) Avrupadan terbiye uzmanları getirtecek, onlar da (Fransız Maarif Nazırı Mösyö *Duruy*’ın sultanında (Galatasaray Lisesi)nde olduğu gibi züppe, Avrupa bozması, daha doğrusu Fransız kırması (levantin) bir gençlik yetiştirecek, beri yanda da bir komutanımız kal-kaçak (din terbiyesinden) (sosyal terbiyeden) sosyal bir ordu yapacağım diye yukardan atıp tutacak, bunlar ne çelişik, bir birini tutmaz şeyler?» (S. 98).

En yalınından, biz çocuklarımıza bir (yurt terbiyesi) bile vermiş değiliz. «Evet vatani sevmiyoruz. Ve sevgisizliğimizin de cezasını çekiyoruz, yıkılıyoruz. Üstünde doğup büyüdüğümüz topraklara karşı büyük bir nankörlük ruhu taşı-maktayız». Yalnız bir şey var ki, vatani sevmek için (vatan), önce var olmalıdır. Yüz yıllar boyunca (Memalik-i mahru-sa-yı şahane) üzerinde, tesadüflerin döktüğü ve yerleştirdiği, bir birinden ayrı ve bir birinden uzak kalabalıklar halinde yaşamışız, devlet yumruğu bizi oturtmuş, ama, içimize girip birbirimize bizi kaynaştırmamış ve bir toprakta bütün yapmamış... Ermeni, Rum, Arnavut daha neler neler! Hep bu topraktan ayrı bir vatan özlemini taşımış durmuş... (Celal Nuri) bile işaret edecektir ki, Rumların yüz yıllar boyunca, klisenin etrafında taptıkları ideal, İsa'nın ölü yüzüne değil, büyük Rum havarilerinin nefesiyle yaşayan (Bizans ülkesi)nin (hayal)inde görünmüştür. «O halde, bütün bunlar bir (anarşi)nin ta kendisi değil neyin alametidirler?» Ve bu anarşi tarihe el atıp (iktidar) yumruğuyla, insan kadrını tasarrufuna geçirmiş (devlet)in çürüklüğünden olmamışsa, nerden geliyor? (Celal Nuri) de bunu, belki bilmeden itiraf edecektir :

«Eğer bu anarşistlikte inat eder, ayak dirersek, düşmanlarımız pek fazla telaş etmeye görsün, belki, için için çürümüş bir vücut haline gelen bu kal'ayı, hiç zorlamadan fet-hederler.» (S. 48).

O halde neden (anarşist)e kızmak? Anarşiyi yapan o değil, devletler; ve o insan olarak yaşama iradesinin (isyan) haline gelmiş sert ifadesiyle bu (devlet)in kökünü baltalamak istiyor. Onun kaygısı (neye benim malım mülküm yok) tan öte, neden insanların hepsinin aynı insan ölçüsüyle yaşama hakkı yok, sorunudur. Devlet mi bunları çözecek? O sadece kördüğümün dolandığı yumaktır: Birinci Dünya Savaşına giren kimdi? Devlet. Soyulan kimdi? Millet. Yenilen kimdi? Devlet. Çarpışan kimdi? Millet. Devlet, toktu; yalı-

larda ve kâşanelerde (hayat, memet sorunları) görüşülüyordu. Millet açtı, çıplaktı... Düşmanı kim yurda soktu? Devlet. Kim göğsünü açtı bu düşmana ve yendi? Millet. Sonra taşı tarağı toplayıp, çantasına (mal ve mülkü)nü dolduran, vatanı düşmana bırakan kimdi? Devlet. Bu vatanı kurtarmak için kendinden bir ses işitince toparlanan, toprağını koruyan kimdi? Millet, Millet...

Ama ne yapsın ki (millet) yalnız yaldızlı sözcüklerden yapılma bir (hukuk zırhı) varken devletin toptan, tüfekten, polisten, ağadan bir (kuvvet, iktidar) gücü var. ... Hakim, millet, hükümdar devlet. Oy, ulusta, iktidar (devlet)te. Hep böyle bu. Anarşiyi bu çelişmenin ötesinde neye arıyorsunuz? (Anarşi) hukuk'un bu (*ambigue*), iki yüzlü yapısında süregelenleşiyor. İşte Baha Tevfik, bu çelişmeyi sevenlerin içindedir, ve anarşiyi değil, anarşizmi bir yapıcı kuvvet gibi benimseyecektir. «Ben bu son yüz yıl içinde en büyük yapıcı kuvveti anarşizmde görüyorum. Düşünüme göre tutsaklıktan ecirliğe, ecirlikten ortakçılığa geçen insanlık en sonunda anarşizme varacak ve orada bütün bağımsızlığını, bütün büyüklüğünü duyacaktır. Yalnız bu anarşizm şimdilik daha başlangıçlarında bulunan usulsüz ve yolsuz, düzensiz anarşizm değildir. Doğaya ve doğasallıkla olan herşeye uyacak ilmin ve gerçeğin tutacağı bir anarşizm olacaktır.

Bugün anarşizm, yerini almak için engelleri yıkmakla uğraşiyor. Geleceğin anarşisti, gerçek yerini bulunca, artık yıkmakla değil, tamamiyle tersine yapmakla uğraşacaktır» (Felsefe-yi fert, S. 119, 120).

Mütareke yıllarında, devlet yapısı iyiden iyiye sarsılıp gevşemiş, düşünler bütün boşluklarıyla ortaya dökülmüş, bazan sadece (püsküren) bir ağız, politikacı saldıran bir (hırs) olmuş. Büyük toplum sınıflarysa herbiri kendi kabu-

ğunda bir sığınağa çekilmiş.. Böyleyken siyaset meydanında partiler ve partilerin arkasında ideolojiler yuvarlanmaktadır. Anarşist'in sesini kimse işitemeyecektir. Çünkü bu ses çıkmayacaktır. Anarşist (ölü)nün kadavrasından (devlet) ve (iktidar) çıkarmaya çalışan politika azmanı değil toplumu yaşarken ve daha şiddetle yaşatmak için çarpan ve kımıldatmak isteyen bir rahatsız kişidir. Onun için bu yıllarda ve onu izleyen savaş ve dikiliş yıllarında (anarşizm) havası pek duyulmayacak. Çünkü (anarşist)in ses vermesine neden de olmayacaktır.

Öyle sanıyoruz ki, bu yıllar içinde bu konuda doğru yanlış düşünce yürütmeğe bizi yöneltebilecek tek yapıt, bir hukuk tezidir. Ve anarşizm üzerine yürütülen kısa bir yargı, aşağı yukarı bunun bizdeki ortak kavranışını yansıtmaktadır. Bu tez 1921'de, İstanbul hukuk medresesi'nde savunulmuştur. Müderris (Ebülulâ) Beyin bulunduğu bir mümeyyiz heyeti önünde doktora tezi olarak savunulmuş ve kabul edilmiştir. Tez sahibi de (Serdengeçti Hüseyin Edip)tir.

Hemen belirtelim ki tez, o zaman için hukuk sosyolojisi yönünden düşün yanımızı biraz olsun nefes veren tanıtıl bir uğraş sayılabilir. Tezin konusu (mülkiyet rejiminin evreni «gelişimi» dir) ve islâm hukuk düşüncesiyle, yani islâm nakli ile Avrupa'da mülkiyet üzerine görüş ve akımların bir çeşit (uzlaşma, yani telif) yolunu aramaktadır.

Yapıt'ın sonuna doğru, mülkiyet hakkında (sosyalist) nazariyelerin ve okulların düşünlerine yer veren tez sahibi, *Proudhon*'nun düşüncesine değinirken uluorta (ekonomik doktrinler tarihi) el kitaplarını pek aşmayan bir yaklaştırmayla (anarşizm)den söz ederek der ki, «*Proudhon*'un düşünleri arasında, özellikle (zorlamayan toplum) anlamı yeni bir anarşist okula doğma kaynağı olmuştur. Onun için bizce en çok toplumsal değeri olan düşünüy budur.» Bu düzeyde der ki: «*Proudhon*'un düşünleri arasında, özellikle

(zorlamayan toplum) anlamı yeni bir anarşist okula doğma kaynağı olmuştur. Onun için bizce en çok toplumsal değeri olan düşünüy budur.» Bu düzeydedir ki: «Hiyerarşi (meratip) ilk toplumların var olmalarında koşul olduğu gibi, hiyerarşi yokluğu (Anarchie) tam olgunluğa gelmiş tiplerin var olmasında şarttır.» Bugünkü anarşistlerin de temel düşünceleri budur.

Bu meslekten olanlar, yani anarşistler, özgür idealinin en son derecede gerçekleşmesini, adalet idealinin tam anlamıyla gerçekleşme yolunu bulmasına bağlı görmekte ve prensip olarak (birey)den uğraşmakta olduklarına göre daha ziyade eklektik bir düşünce kapılmış iseler de, sahiplik (mülkiyet) bakımından tamamiyle sosyal ortaklığa ve kullanmada beraberliğe taraftardır. Zamanımızın en önemli iki kuvveti olan işçiler ve kapitalistler tarafından kabul edilmek istenmediği için anarşizm, kolektivizm kadar önemli bir toplum akımına üstün geliyorsa da yine bu fikirlerin sendikalist sosyalistler ve genel olarak değişimciler (ihtilalciler) üzerine etkisi inkâr edilemez.» (S. 220).

Sebebsiz olmayarak tez sahibi bu konuda kendi memleketinin (ekonomik ve politik) tutumundan söz etmiyor. Çünkü Türkiye’de, ne bir sendikalizm davranışı, ne de (anarşizm) çabası meydana gelmiştir. Ancak sosyalist eğilimler, özellikle (aydınlıkçı) ve (insaniyetçi) gençler arasında ufak tefek hizipleşmeler su yüzüne çıkmaya çalışıyorlarsa da, bu çabaların, bize göre belli bir fikir yapısı olmadığından, elbet bir doktora tezine de konu olamazdı. Batıda yazılan kitaba tutunarak yürüttüğü kısa bir eleştirmeden anlayabiliriz ki islâm hukukundan elini çekmeksizin sahiplik sorununa yeni bir (hukuksal çözüm yolu) arayan (Serdengeçti Edip) doğal olarak anarşizmi bir çok nedenlerle «evrenin bugün aldığı yönle uzlaşır» görmeyecektir.

Böylece anarşizm sorunu bizim için (sol) akımların ve uğraşların düşün yumağına, gelişi güzel dolanmış bir sap olmaktan fazla bir hal göstermiyor. Ve ancak bu yumak çözülmek istendiği vakit, bu soruna da değiniliyor. Bu hal zamanımızda, sol akımları anlayışlı bir araştırmayla inceleyen bazı genç bilim adamlarımızın da görüşlerinde değişik bir deyim bulmuş değildir. Örnek olarak (Türkiye’de sol akımlar) üzerine çok dikkatli ve araştırmacı bir inceleme yapan doçent (Mete Tuncay)ın yapıtını gösterebiliriz.

Kitabının girişinde (sol) kavramı üzerine açıklayıcı bir eleştirme yapan genç yazar, sol akımlar üzerindeki görüşünü daha çok (Marx)ın objektifi ile işleyerek kavramın çeşitli anlaşılma hallerindeki ortak anlamı belirtmeye çalışırken *Marxist* «enternasyonal»e karşı olan *Bakunin*’cilere değinerek, anarşizme giriyor ve diyor: «Uluslar arası sol kuruluşlarda anarşist sağ duyunun dayanamadığı şey, başlıca *Hegel* felsefesinin inceliklerinden gelen bu nokta olmuştur. Madem ki devlet — hangi sınıfın elinde olursa olsun — bir baskı aracıdır; kötüdür. O halde onu semirtmekle ortadan kaldırılmasına nasıl yaklaşılabilir? Burjuvazinin iktidarına karşı baş kaldırdığı andan itibaren devletin yok edilmesine girilmelidir..» (Türkiye’de sol akımlar 1908-1925 S. 16).

Yazar buraya işaretlediği bir notta şu açıklamayı yapmaktadır: «*Ütopya*cı sosyalistlerden *Proudhon*’un öncülük ettiği ve özellikle *Bakounin*’in geliştirip bir çaba halinde örgütlettiği (anarşist) düşüncesinin de bir çok aksaklıkları vardı. Fakat, sonraki tarihî deneyin ışığında Marksçılara oranla anarşistlerin haklı çıktığı — devrimci — potansiyelin, Marks’ın bel bağladığı şehirli işçi endüstrisinden çok, aşağıladığı *Lumpen proletariat* da ve köylü sınıfında bulunması gibi bir takım sezgilerini de unutmamak gerekir.»

Böylece anarşizmi daha çok *Bakounin*’in Anti-Hegel diyalektiği içinde, burjuva iktidarına karşı nihilist bir ideolojiyle belirten yazarın, bununla bütün anarşist davranışları

kucaklayan *integral* bir görüş içinde olduğu söylenemez, ve yazarın da bu kanıda olacağı düşünülemez. Hegel'in ve Marksizm dairesinde dönüp dolaştığını gördüğümüz bu görüşte, Türk düşüncesinin (anarşi) karşısındaki idrak ölçüsüne işaret olacak bir değişim olmaması da bizi üzerinde fazla durmaktan şimdiki uzak tutabilir. Eklediği bir ifadeyle, yapıtın yazarı, anarşizm ile Marksizmin (devlet) egemenliği kavramı açısından toplum görüşlerini (tartışmak için, bizi, kürsü hocası, rahmetli Prof. (Yavuz Abadan)ın (Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri) adlı kitabına yolluyor. Belli ki fazlasıyla faydalanmış ve doğal olarak etkilenmiş bulunmaktadır. Oysa Prof. Yavuz Abadan, Amme Hukuku ve Devlet Nazariyelerinde, dolayısıyla Marksist ve anarşist görüşlerin karşılaşmasında ancak profesyonel bir (bilgiç) olabilir, ama bu açıdan (Türkiye'yi) (Teşhis) edecek bir (Düşünmen . mütefekkir) bilim adamı, yani bir gözlemci olamazdı. Bütün bilim adamlarımızda olduğu gibi ancak Türkiye'de sol akımların öz bir tarihini yaparken en son gözönünde bulundurulacak örnek, bu çabanın dışardan tutup kendince benimsediği, (büyük doktrinler) i tanımak değil, fakat, memleketin iç yapısında, bir kısım insanları sağa sola sıçratıp yörüngeden uzaklaştıran dengesizliğin, dolaylı olarak (anarşist ruh) u canlandıran iç yıkılışların, devlet örgütü yönünden tam ve tarafsız bir çözümünü (tahvil) yapmak olmalıydı. Gerek Rusya'da, gerek Almanya'da ve İngiltere'de sonra da Fransa'da hiçbir aşırı ve devlet ötesi, ya da (devlete karşı) bir kıvıldama gösterilemez ki, herhangi bir ideolojik akımla, sistemli bir iş birliği halinde gelişirken (anarşist) bir uyanma ve silkinme hali göstermemiş olsun. Bu, Türkiye için de, pek belli görünmese de, araştırılınca vardır. Bir (Baha Tevfik'in) (gayrimemnun hali), bir (Ahmet Samim'in) radikal hürriyetçiliği ve parti düşmanlığı, hattâ İttihat ve Terakki iktidarına fedayı-can) edercesine yırtınıp, İran'a kadar koşmuş olan

ayaklanmacı (ihtilalci) ve başveren (Ömer Naci)nin kendi cephesi'nin (totaliter) tutumuna karşı dikilen (is-yancı) daha nice perde arkası kalmış sinirli davranışlar, devrimlerimizi, alttan alta hazırlayan bir çözüm-lüşün ortaya attığı *spasmodique görüntüler*, *sarkıntılar*, bir sözcükle anarşik görüntülerdir. Ama bunlar anarşinin nedeni ve kaynağı değildirler. Anarşiyi yapan, doğuran, hazırlayan (devlet) örgütlenişindeki düzensizlikler, yani çelişmelerdir. İşte Meşrutiyet'ten bu yana devlet planında sürüp giden bu çelişik zorlamalar, bunalım hallerinin (sosyal gelişme şart-ları)nı kendine göre alttan, üstten düzene koyarken neden-leri çıkan (iktidar) tıkamalarıyledir ki, sık sık ayaklanma-lar yuvalanmış, partilerin kavgacı ruhlarında ayaklanma kıvılcımları hazırlanmış, ancak bu yeraltı çabalarını bir fi-kir ve ideoloji yapısıyla sistemli bir programa bağlayacak herhangi bir (sosyal ve politik felsefe) tabanından yoksun olduğumuz için, her ayaklanma bir boşluğa yuvarlanıp yeni bir (devlet egemenliğinin) kucağına düşmüştür.

Son on yılın olağan üstü toplum karışıklıkları için-de, Türkiye de dünya ölçüsüne, bir hareket ve anarşi (platform)una girmiş olmasına rağmen, bizim fikir lite-ratürümüz önemli bir (yön değişimi)yle kendini göstermiş değildir. Örnek olarak (Yeni ufuklar) dergisinin 1968 yılı mart ve nisan sayılarında çıkan (Anarşizm üzerine birkaç söz) başlıklı bir yazı, bu bakımdan dikkatlice incelenebilir.

Yazar, Masis Kürkcügil, bu yazısıyla Türkiye'de nasıl bir (anarşik hal)in, görünmeyen anarşist ruhlara (ayaklan-ma nedeni) vereceğini belirtmeksizin, aşağı yukarı bizim de bağlandığımız (düşün)e yakın eğilimde görünüyor: «Anarşizm, toplumların (devletçe) bozuluşuna karşı anarşistin bir tepkisidir. Ve bu tepki bombasıyla, dinamitiyle, kurşunuyla, hançeriyle sonunda sehpasıyla hep aynı ereğe çevrilmiştir, devlet başlarına! Özellikle İspanya'da ve Rusya'da şiddetli bir (terör)le beraber görünen bu (nihilist) anarşizm, ilk ba-

kışta, sadece (yıkıcı) bir çaba gibi alınır da, yine gözetilen şey (devlet yapısı)nın başlarını yok edip gövdeyi boşa bırakmak ve çöktürmektir.

«1905» Rus devrimcileri gerçekte, tam anlamıyla kesin bir öğretiyeye (doktrin)e bağlı sayılamazlar. Umutsuz ve yeteneksizdiler. Soyut bir öğretinin (mücerret bir doktrin) peşinde koşmak akıllarından bile geçmez. Öldürüyorlar, zor kullanıyorlardı. Ama bu zoru yasalaştırmak için değil, ortadan kaldırmak içindi. İnsan yaşamına büyük saygıları vardı. (Öldürecekleri insanların yanında bir başkasının da ölmesi ihtimali ellerini, kollarını bağlardı.) Ne yazık ki öldürüyorlardı. Bu bağışlanmaz bir suçtu. Her ne olursa olsun, insan yaşamına kimsel el uzatamazdı. Uzatan, katil demekti, ve öimeliydi. Yalnız onlar asıl katilleri yer yüzünden kaldırmak için katil olmayı seçmişlerdi. İnsanları ve kendilerini, yine kendileri yargılıyorlardı. En güçlü, en söz götürmez yargıçlar, elbet onlardı. Bu devre pek uzun sürmedi, açıktan açığa, ya da kapalı olarak anarşizm (terör - yıldırı) eylemlerinden uzaklaşmaya başladı, ve yeniden işçiler arasında örgütlenip anarşist sendikalar kurma yoluna gidildi.» (Yeni ufuklar. Cilt 16 Sayı 191, Nisan 1968, S. 38-39).

Ancak şunu da ekleyelim ki, Almanya'da, Fransa'da, hele bu son yerde Anarşist sendikalizm, işçi sınıflarından ziyade entelektüel ve yarı entelektüel, hatta memur sınıflarına karışmış ileri işçi kollarında tutunacaktır. Anarşizm, toplumun belli bir fikir tabanı üzerinde durmadıkça, eylem planında sadece (bombalı) bir komiteci çabasından, yani herhangi bir başka iktidara kuvvet olma yolunda ham bir (parlama) damarı olmaktan öteye varamaz. Nasıl ki, Fransa'da üçüncü cumhuriyet zamanında oldukça güçlenmiş olan bu (anarşizm) çabaları, gerçekte biraz da plansız, hedefsiz, çünkü (düşün)süz bir devlet düşmanlığı ötesine geçmiş de-ğildi. Ama «Anarşizmin sendikalarla olan yakın ilişkisi sen-

dikalara iki ana ilkesini kazandırır: Eğitici çalışmaların önemi ve siyasal eylemle, sendikacı eylem arasındaki ayırım...»

Yazar, anarşizme karşı kuşkusuz, hatta iyimser duygusunu yazısının son satırlarıyla gayet güzel belirtmektedir: «Anarşizm, şimdilik uyuyan bir doktrin gibi gözüküyor, ama unutmayalım ki otorite — sosyalizmde — ancak, doğuştan yarım yüzyıl sonra eyleme geçmişti. Toplumsal çatlakların arttığı ve artacağı yer yüzünde insan bir fabrika malı olmaya başlamış, baskı alabildiğine artmıştır. İnsan, insan olmaktan (ben, ben olmaktan gittikçe uzaklaşmaktadır. İşte anarşizm en azından bu noktada haklı ve usa (akla) uygun olduğunu ortaya koymuştur. Umut, sürüye girmek istemeyen, kendi kendisi olmak isteyen özgürlüğü, kardeşliği seven insanlarda...»

Anarşist bir kafanın en aydın ve umutlu sabah özlemini dile getirecek bir belâğatta olan bu son satırlar bize anlatmak istiyor ki, bir toplumda ve düzensiz kuvvetlerin sağ sol kanatlarında sadece yangın ve ölüm peşine düşmüş gibi görünen (anarşist), gerçekten her insanın, şu yer yüzünde yalansız ve zorluksuz, insan olarak yaşamasını sağlayacak bir bilim bulmak hayal ve sevdasıdır. Elbet bunun ile öğreticisi olsa olsa bir felsefe havalanışıyla realitelerin karşısına dikilmek, sert ve amansız bir didikleme, bir eleştirme olmazsa, yıkma ve temizleme kararıyla (inceden inceye) soruşturmak yolunu arayan bilici, tam anlamıyla özgür ve bağımsız (insan) olacaktır. Arkadan arkaya bu *empiris criticist* — yani *anarchi*, *idealist* ruhla tutulmuş, hiç bir (değişim) ve (anarşi) toplum planında olumlu bir davranışın önderliğini göstermez. Bu noktada, en (tipik) eleştiri yazısı 27 Mayısın ikinci yıl dönümünde bir İstanbul gazetesinde çıkan (Felsefesiz ihtilal) başlıklı yazıdır.

Ihsan Arda imzasını taşıyan bu yazı, sadece felsefesiz, yani (düşün tabanı) olmayan bir toplumda değil, fakat top-

lum sorunları karşısında (*préjugée*)siz hiç bir peşin fikir takıntısı)na paçayı kaptırmadan günün olaylarını meydana çıkaracak (gerçek neden)lere inmeğe çalışarak, ışığını bu el değmemiş karanlıkların dibinden ve ötesinden tutup getiren bir (anarşist ruhu)nu yaratmamış toplumda değişimin nasıl birden tavsayıp (eski devlet hamamının eski tasına) döneceğini çok güzel belirtiyordu. Orada, daha baştaki satırlarda bu ters hakikat'in gizlice deyimlediğini sanıyoruz. «Türkiye'de işe yeni baştan başlamak lâzım. Yeni görüşle yeni düzen kurmak lazım. Bizde eski piyesle, eski aktörlerle, eski rejisörlerle yeni yaşam kurmak yolu deneniyor. İşe 1923'ten başlamalıdır diyelim. Neye 1923'ten de 1920'den, ya da 1928'den, 1915'den, 1913'ten ve nihayet 1908'den ve 1900'den değil. Burasını bir yana bırakalım, fakat böyle bir işe girişmek için önce kafamızı, iz'anımızı, idrakimizi bağlayan düğümlerden kurtulmak gerekir. Eğer *des contres*'un felsefe paradoksundan kuşkuya düşmeden, var olduğumuza kendimizi inandıramıyorsak — doğal işin felsefe yanıyla beraber gidecek bir sağ duyu hali olacak bu, yoksa sırtı pek karnı tok oldu mu, varlığından kuşkulanmak şöyle dursun, bu tokluğun ötesinde bir varlık tasarlamayan için dünya bambaşkadır. — Yani böyle bir kuşkunun yengeç pençesine kısıldığımızı duymadan bir an anarşiye yuvarlanmamız, buradan kurtulmanın yolunu aramak ihtiyacını içimizden geçirmeksizin açıkça ve yakın uzak didik didik, yaprak yaprak deşip, önce (hayır!), diye isyan bayrağını kaldırmayı göze almamız ve (İnsan - Toplum) sorununun karanlık düğüm yerlerini bulmamız pek kolay olmayacaktır.» Yazının ilk satırları, hele bugün, 1970'teki saf okuyucuya neler söylemiyor? «Buhranlar içindeki Türkiye'de bugün kutlamalar var, resmî kutlamalar. Takvim yaprağına bakıyorum: Sosyal devrim günü, iki yıl önce Türk silâhlı gücünün hareketini, genciyle, yaşlısıyla, kadınıyla, erkeğiyle caddelere dökülen halkın coşkunluğu kutlamıştı. Bugün halk kürsülerden ve mikrofonlardan yükselen sesin sadece dinleyicisi...»

Evet doğrudur bu sözler, nicelerimiz 27 Mayıs davranışını nasıl bir duyguyla, adeta can ve yürekten beklemiştik... Ancak ihtilâli izleyen ayların karşımıza çıkardığı tablo şudur: Bir birlik özlemiyle toplanıyorlar, konuşuyorlar, düşünüyor, taşıyorlar... Ordu ve gençlik... Üniversite ve halk... Hele ordu ve üniversite... Ne aydın bir görüntü bu... Bütün bir yakın tarihin özlediği (sosyal birlik ruhu) canlı ve görkemli, Türkiye'yi kurtarmak için el ele, baş başa vermiş bir millet timsali halinde... Komitenin genç, irili, ufaklı değerli üyeleri bir başka (Napolyon örneği) altlarındaki siyah devlet arabalarıyla, Ankara'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Ankara'ya, bir özgür bayrağı gibi uçuşuyorlar, dalgalanıyorlar, açılıyor, saçılıyorlar... Bu ne değişiklik, bu ne hambaşka bir dünya görüntüsü! Hepsisi, en heyecanlı bir filmin sonu gelmeyen bir senaryosu halinde, her gün gençliğe daha başka ve tatlı bir yürek çarpıntısıyla, yeni bir yaşama enerjisi veriyor... Şimdi o ordu işini bitirmek, görevine dönmek, (devlet kurma'yı, hukukçunun (kermet) allameliğine devretmek azmindedir. Ama, bu pek kolay bir iş değil. Değişim ayakta durmak için kanun, kanun, yumruk için, değişimci asker gereksimidir. O Uçsun artık... Ve komisyonlar... Hep o (sosyal) komiteler... isteyen bir şaşkınlık içinde baka baka radyolarımızdan bu haberleri, bu şamataları, büyük küçük nutukları, şiirleri heyecanla nasıl tıkana tıkana izlemiştik? Meğer neler düşünmüşüz? Ama demek ki biz neler neler bilemiyormuşuz? Anlamıyormuşuz?... Daha ihtilal dalgaları düşmeden ve heyecanını kaybetmeden sözde (us), kürsü başından konuşmaya başlayıvermişti: Vatandaş huzura kavuşturalım! (Devlet'i, bozulan (hukuk temeli) üzerine, yeniden ve son gücüyle oturtalım... Hukuk devleti yapalım. Sağlam, güvenli bir iktidar kuralım... Haksızlıkları, devlet sömürgeciliklerini, yasa simsarlıklarını, millî hakimiyet spekülâtörlerini kökünden kurutalım... Haydi hukukçularımız; adaletin, hakkın, hukukun yeni zaman havarileri, haydi, büyük ve şanlı kürsü kah-

ramanlarımız, dekanlarımız, rektörlerimiz... Sıvayın kollarınızı, yeni devlet kuracağız, yeni bir hukuk devleti... Türkiye yeni ve altın ufuklara doğru açsın artık kanatlarını... halde iş birliğine temel olacak, bu yeni (hukuk devleti anayasası)nın statüsü, ulusun oyuna ve dileğine sunulacaktır. Bu ise hele kürsü hukukçularımızın (bilim kanıları)na karşı onlardan koparılabilir en büyük ödün sayılabilir. Çünkü hiçbir anayasa profesörümüz, (parlamentar anket) dışında anayasanın uygun bulup halk oyuna in'am edecek bir güven hissine varmış değildir. Zaman da onlara belki bu benekte hak verecektir. Fakat bu anayasanın davası büyüktür. O hem değişime fazla yüz vermemek, hem de hukuk devletine temel olmak isteyecektir. Bunun vebalini ulusun omuzuna yüklemek için bir büyük halk oylaması icat edilip hukuk kitaplarında böylece ilk (sosyal anayasa) yapılmış olacaktır. Yalnız bu işte bir mızıkçılık olur diye huysuz görülen on-dörtler'i şimdilik bir ek görevle çenber dışında tutmalı, ihtilal devletinin emniyeti için bu da yapılacaktır. Böyle bir ek görev de eski kanunlarda yoktur, olmayabilir, kırklar komitesi (kanun yapımı oturumu) yerinde oturuyor mu? Hemen bir madde değişikliğiyle bu da kitabına uydurulabilir. O da olacak, ondörtler (fahri elçi) adıyla dış illere dağılacak, yiyeceklerince onlara (tazminat) verilecek, (gözlem altında yaşamaya) bırakılacaklardır. Geriye kalan komite üyeleri de (tabii senatörlük) maddesine bağlanarak, kurulda oya bas vurulmadan, yaptıkları değişimin (alın teri harcı) diye yerleştirecek, Millet Meclisi, eski ayan, (Senato) şeklinde dirilterek böyle iki kurula götürülünce partilerin (iktidar) kanatları kuvvetlendirilmiş olacaktır. Daha da ileriye gidilerek yine (iktidar)ı partilerin çıkarları için siyasî partiler, cemiyet yasaları yargılarındaki pamuk ipliklerinden çözülecek, anayasa yargılarının (çelişkilerine) bağlanacaktır. Artık siyasî partiler, anayasanın (kefilliği) altındadırlar.

Demek ki, partiden olanlar, her yurttaş için anayasanın tanıdığı hak ve hukukundan ayrı, devlet yapma, ve devlet kurma yetkisine sahip bir partinin elemanı olmak gibi yüksek ve (yurttaş üstü) bir hukuka bağlanmış olacaktır. Bu durumda artık rahatça seçime gidilebilir. Çünkü bütün (emniyet tedbirleri alınmıştı. Ayrıca demokrasiye son ve en geniş hürriyet payları tanınmış, bütün ideoloji kanatları için, kapılar ardına kadar açılmış, sadece (devlet ve iktidar'a dokunmamak koşuluyla, memlekette her çeşit siyasî hak ve uygarlık) planları anayasanın kefaleti altına alınmıştır.

Akliselim bütün bu önlemlerin nekadar boş, değişim gücünün ne kadar felsefesiz ve idraksiz olduğunu ilk adımda belli edecektir. Şimdi kaldırılan Demokrat Parti daha güçlü ve daha (intikamcı) bir kitle halinde sadece adını değiştirmiş, yani *Trans-Forme* olmuş bir kişilikle meydana çıkınca göreceğiz ki, (maslup-zadeler), yani düşürülüp darağacına götürülenlerin (Evlad-u-ayal)i daha nice mensuplar, haksız ve sebepsiz olmayarak uğradıkları (ağır) felâketin acısıyla içleri dolu, dişler kenetlenmiş, yumrukları sıkılmış duruma girmektedirler. O zaman, eski ve (Zilyet) parti, yani Halk Partisi hemen kendine ufaklı büyüklü (savunma siperleri) yapacak, böylece Meclis, bu yeni hukuk devleti anayasasıyla ve hukukçularımızın dehası bir kitle, (Sosyal yöntem) için, gerçekten bir kefalet, bir garanti getirmiş olmasa da, bir (demokrasi panayırı) halinde temsili, sembolik bir (iktidar) komitesi meydana koymuş olacaktır. Bu komite gidecek birinci ve ikinci Mebuslar Meclislerinde Padişahlara verilen üstünlük yapabilme olanağı kudretine benzer, bu kez de Cumhurbaşkanlarına kendi görüşlerinin değeriyle bir miktar Senatör seçme hakkının tanınması, gereğinde tutanak yaratma çığrını açmıştır. Bu birinci ve ikinci Millet Meclislerinin bulunanların, kurulda yarattıkları keşmekeşliğin eğitimi olarak gösterilebilir. Bunlar kanat ağırlıklarını odak noktasına toplama değerini verir gereğinde.

İmtiyazlar rahmet gibi ancak bu şanslı başları sokabilenlerin başlarına yağacaktır. Devlet bütçesi denilen (millet bütçesi) bu yeni hukuk devleti (iktidar)ının eskisi gibi elinde olduktan sonra (Maaş - tazminat) kanatlarını yeniden iktidarın (medarı maişet) ölçüsüyle kesilip biçilecek (millet bütçesinden) partilere (havuz payı) yerine (parti hissesi) yani (devlet ulufesi) dağıtılacak, bunlar da rahatça paylaşılacaktır. Ama değilmi ki hukuk, anayasa, bütün koruyucu kanunlar ve onların hizmetinde, devlet başı üzerinde bir (anka kanadı) olacaktır. Şimdi (yurttaş) kalacak, dışarda ya bir partiye (kapaklanıp) iktidara, ucundan da olsa yaslanmak, ya da bir (parti mensubuna alttan alta mensup olup, bunun için de bir (şirinlik muskası) ile emniyet tedbiri almak... Büyük demokratik anayasa bir kanadından (sağcı) yani (İslâmcı ve dinci) bir kanadıysa solcu yani (Marks ve Lenin) cileri havaya salınca, şimdi vatan kökleri üzerinde bir (karabulut) gibi geleceğin (rahmeti) zifiri bir madde oluverecektir.

Solcu (işçi devlet ve proletarya iktidarı) diye, sol yumruğunu kaldırarak meydan okurken (sağ), elinde joplarla Asya şarkıları, ve başbuğ marşlarıyla, vatan üzerinde (vatan) yaratacak, ve arkasında cübbesiyle, sarığıyla (Lâhavl)si ve (rabbiyesir) iyle milyonlarca âbit, Kâbeye giderek (İnayet-i bari)ye nail olsun, diye bahçesini hac ziyaretine yolluk edecek, evinin kapısını yeşile boyayarak kızının başına örtüyü geçirince elli yılın bütün o atılğan ve kükremiş köheylan Türkiye'sini (Kur'an) önünde dize getirecektir. Hukukçu bununla pek rahatsız olmuşa benzemeyecektir. Vicdan uygarlığı bu, herkes fikrinde serbest, herkes dilediği gibi... Yalnız (iktidara dokunmak yok.) Onun hariciyesinin elinden (çantasını), başvekilinin dilinden (bereket duasını) alma da ne dilerse dile. Ne dersene de...

Peki ama ya Türkiye? Tüm insanlarıyla, açıyla, tokuyla, zenginiyle, zayıfıyla, gerisi ve ilerisiyle bir (Millet - Ulus)

olmak isteyen (Türkiye), o, ne oluyor? O (nereye gidiyor?) Altın ufuklara... Tarih, altın ufuklar için hazırlanan görünmez ağların öyküleriyle doluyken, bu kadar iyimserlik... Türkün felsefesiz başı hep bu taşlara, bilmeden açık olacaktır. İşte 27 Mayısın ders kitaplarına anlı şanlı oturup çocuğun masum kafasında (kahramanlık) hikâyesi haline gelen (hürriyet destanı) şu Türkiye'yi çıkardı bize; yazıya devam ediyorum:

«Yüz yıllar boyunca Türk halkı hükümetlerden çok korkmuş, en küçük temsilcisinden ürkmüştür. Halk ağzında yaygın sazlı sözlü yakınmalar ve onun zaman zaman baş kaldırırları, bu tarihsel açısının, korkusunun gösterileridir...»

Eğer halk çoğunlukla 27 Mayısı içinden alkışladıysa, bu (iktidar)ı devirdiğindendir. Yoksa yeni bir iktidara yer hazırladığından değildir. O, sağ duyuşuyla çok iyi anlamıştır ki, artık devlet sadece iktidar değil, hatta hiç iktidar değil. Ancak sorumluluktur (ve sorumluluk) sadece (millet adına) (icrayı saltanat) değil, tüm ve salt, millet içinde onunla ve onun için yaşayıp onun varlığına hizmet etmek demektir. Bir İngiliz yazarın alaylı diliyle, devlet; dünyaya şirin görünmek için sürüp sürtünüp, sonra da milletin önüne aslan yelesi dikmek değildir.

«Değişimin bir sistem getirmesi» ya da bir sisteme bağlanıp oturması lâzımdı. Neyin üzerine eğilmek gerekti? 27 Mayıstan sonra ihtilâl kelimesi de kullanılmaktan çekinilmiştir. İnkılap, devrim, evrim... gibi bugün de ihtilâl değil inkılâp kutlanıyor. İhtilâli kökleştirmekte ihtilâl kavramına dokunmaktan çekinmemek gerekti. Bunun en tipik deyişini radyoda yapılan bir konuşmada görüyoruz. Konuşan soruyordu: Haşa, bu bir inkılâp mı? Belki evet, belki de ondan da öte?

Oysa yirminci yüzyıl, her alanda ihtilâller — değişimler — çağıdır. Sömürgecilik, bağımsızlık ve özgürlük ihtilâl-

leriyle — değişimleriyle — Asya'dan, Afrika'dan koğuluyor.» Ama denilecektir, bunlar birer (milli kurtuluş ve kalkınma hareketi), ihtilâl değil — (değişim değil) — Oysa aslında her kalkınma hareketinin arkasında — eğer gerçekten bir kalkınma ruhu bu hareketi yaratmışsa — bir ihtilâl gibinin baş kaldırması vardır: Üstüne çökmüş bir (yabancı ya da yerli) iktidardan, elini kolunu bağlayan devletin zincirlerini kırıp kendi elinde kendi dileğince yaşamamak ve özgürlüğünü arayan (insan)ların kalkınmasıdır her zaman ve her yerde (sosyal uyanış)... Yazara göre (bilim)de, her yeni buluş, (eski düşün otoriteleri)ni silkip atan bir ihtilâl yapıtıdır. «Bilinmelidir ki değişimlerle nesnenin özüne iniliyor, ve atom çekirdeği parçalanıyor. Teknikteki değişimlerle, Tanrılar ülkesi bilinmiş olan uzayın değişilmezliği dize geliyor. Değer yargılarındaki ihtilâllerle — Değişimlerle —, eski anlayış ve eski sistemler iflas ediyor. ...»

Ancak bu ayırmaları neye göre yapıyoruz: Eski-yeni, yaşayan-ölmüş; bilimce gerçek-boş... Bütün bunlar için önce o toplumun bilim'in aydınlığında, ve bağımsız bir (düşüncenin) yani felsefenin ışığında tanımak gerekmez mi? Ne gezerek? Türkiye'nin ne böyle bir bilimi, ne de böylesine bir (felsefe düşünüşü) var. O, yedi düvel ne söylerse onları bilen ve tekrar eden uysal bir papağandır. Onun için Değişimi felsefesiz yapmış; çünkü hukukunu da felsefesiz kurmuştur. Oysa değişim, kendi hukukuna dayanan bir (felsefe hareketi)dir. Yazar buna değinerek diyecektir ki: «Bir ihtilâl — (değişim), — çiğnediği ve yıktığı hukuk sisteminden fetva almaya gereksinmemelidir. Bir değişim meşruiyetini başarisından alır, ve hukukunu kendi yaratır.»

Bunu yapmak için dayanacağı bir felsefesi yoksa (meşrutiyet)çilerin yaptığı gibi yıktığı iktidarın tekrar kucağına düşer, yıldızla fırkanın kiskacına takılır, şimdi olduğu gibi de (hukuk)çunun doğmatik ve formalist kanunculuğuna el kaldırır, sonunda, yine (iktidar) çarhı denir, başbakanlar,

sadrazam, nazır'lar olmakta devam ederler. Millet halk oyu-na tempo tutan (iktidar)ın elinde bir (devlet tabanı) olmak-tan daha başka (kalabalık) bir (Cemaat) olmaktan daha üstün bir (değer ve anlam) taşımaz olur. Orada her güçlü kul, bu (ulusa) çoban olmak sevdasına düşer. İşte mayıs 1968 gençlik olaylarına, Türkiye bu atmosfer içinde girecek-tir. Oysa yıllardır süregelen anarşi, bu tarihten önce, en azından yirmi yıl içinde gençliğin moral yapısını işleyen (sosyal kanılarını) parçalayacak, onu bir boşluğa salacak-tır. Böylece dış politikada Amerikan yardımları peynirinden yağına, dolarından (otomobil)ine kadar Türk gençliğini (ha-zır geçinme) ve (hazıra konma) ahlâkıyla zedeleyerek, Türk'ün (güven) yapısını çatlatacak; arkadan, devlet poli-tikası (halk oyu) karaborsacılığından (din istismarcılığı) sistemi haline getirince, laik Türkiye'de (İmam-Flatip) maâ-rifçiliği ve (medrese-cami) (imaret) demokrasisi bütün dev-rimci cumhuriyet kuralları üzerine oturacaktır. Buna karşı, gençliğin bilim ve kafa eğitimi kürsü baremine göre, (bir günlük geçer akçe rayici) haline getiren (Üniversiteler) sos-yal yörüngelerini kaybedince gençleriniz ortada ve sallan-tıda kalacaktır. Bu durumda, politik idealleriyle beraber, sosyal ve moral değer ölçülerini de kaybeden Türk genci, (bir ölüm kalım savaşıyla karşı karşıya bulunacaktır. Politikacı lideriyle (uydu)suyla ufak sürüler halinde yürür-ken, bucak bucak saldırdığı (NİFAK ve ŞİKAF) edebiyatını bir siyasî belegat haline koyacak ve bu boşluk büsbütün büyüye-rek, büyüdükçe de gençliğimizi, cephelere bölecektir. Böylece yeşiller ve kızılar bir vatan kurmanın büyük (işçiliğini vatan üstünde iktidar kapışmasının küçük işkürzarlığına çevirirken gençler partı kolları, gençlik kolları, daha da nice kollar ha-linde parçalandıkça parçalanacaklar, devlet de bunların uy-mayanlarına (isyancı) yani anarşist damgasını vurarak ele-yecektir.

HUKUKÇUNUN VE KRİMİNOLOJİSTİN GÖRÜŞLERİ

Baştanberi değindiğimiz en yakın olayların ışığında, dünya olup bittilerine bakmak isteyenler, kolayca farkedeceklerdir ki, bu yakın ve uzak zamanların sosyal ve politik hareketler çığrında belli bir kuvvet ve yasa düzeniyle kendini kabul ettirmiş ve yürütmüş siyasal bir organizasyona karşı, ya da aykırı bir devlet düşüncesi veya bir toplum düşünüşü, hiç olmazsa, sadece bir (yaşam felsefesi) baş kaldırmışsa, resmî hukuk organları onu (kanun dışı) yani, (devlet aleyhtarı), sonunda (anarşist) diye nitelendirmiş ve suçlandırmışlardır. Son zamanlarda bir Cumhuriyet savcısı tarafından kaleme alınmış ve (Türkiye’de sağ ve sol akımlar) karşısında yasa uygulamalarını öz bir hukuk görüşüyle eleştiren bir yapıt’ta anarşizm için şöyle denmiştir:

«Anarşizm ne bir devlet şekli ve ne de ekonomik bir doktrindir. Ancak anarşizm bir dünya görüşüdür. Anarşistlerde amaç, belirli bir devletin veya belirli bir hukuk tüzüğünün yıkılması değil, genel olarak her çeşit sosyal ve politik nizamın yıkılmasını hedef tutmaktadır.»

Anarşistlik siyasî bir suç olmayıp, adi suç durumundadır. Bu yüzden bu suçları işleyenler devletler arasında iade edilmektedirler. (İsmet Bilgin, Türkiye’de sağ ve sol akımlar ve tatbikatı S. 41).

Daha aşağılardaysa, anarşizm bir suç unsuru olarak gözönüne alınırken şöyle denilmektedir: «Anarşizm, devletin teşkilât ve nizamını topyekün yıkmak isteyen siyasal ve sosyal bir dünya görüşüdür. Anarşistler hiç bir nizam istemezler. Ve onlar nizamsızlık içinde yaşamak isterler.» (Ayni eser S. 76).

Türk Ceza Kanununun 142/2 maddesine göre: «Devletin siyasal ve hukuksal nizamlarını, topyekün yok etmek gayesini güden, toplumları her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya idare edenler veya bu hususlarda yol gösterenler, sekiz yıldan onbeş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılırlar. (Ağır ceza mahkemesi).

Yukarda yazılı cemiyetlere girenler, beş yıldan on iki yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. (Ağır ceza mahkemesi. S. 77).

Daha aşağıda, maddenin (anarşizm) fıkrası hakkında bir açıklama yapılırken, Meclis tutanaklarına göre, denilecektir ki, «maddenin ikinci fıkrası anarşizm, nihilizm gibi, cemiyet binasını bütünüyle yıkmayı istihdaf eden ve bunun yerine nizamsızlık ve teşkilâtsızlığı ikame eylemek isteyen bozguncu ceryanların tecrim ve tecziyesini (suçlandırılıp cezalandırılmasını) gözönünde tutmaktadır. Bu maksadı daha iyi belirtebilmek için fıkraya (topyekün) tabirini koymak uygun görülmüştür. Fıkradaki (siyasî ve hukukî nizam) deyimiyile devleti teşkil eden siyasal ve hukuksal kurulların bütünü kast olunmuştur.» (Ayni eserden nakledilerek T.B.M.M. tutanak dergisi yıl 1951 cilt 10, S. 244). Görülüyor ki anarşik hareketler, hukuk dilince (devlet düzeni)ne karşı, onun yasa ve kurallarına aykırı olmak yüzünden, yani, sadece (siyasal ve hukuksal) bir suç olraak nitelendirilmektedir. Bunun (dünya görüşü) olması, ancak bir (söz deyimi) halinde bırakılarak, herhangi bir (dünya görüşüne), hukuksal ve siyasal) bir olumluk nesnesi tanınmamaktadır. Oysa

eğer anarşizm, felsefe anlamında bir görüş açısıyla, diğer görüşler arasında yer alıyorsa, o zaman bunun suç olması, anarşik bir görüş olmasından değil, fakat, herhangi bir (aykırı işlem) gibi (devlete karşı) gelmesinden doğmuş olmalıdır. Yasa, bir (dünya görüşü)nü yıkıcı, zararlı, ve toplum için (yok edici) bir davranış gibi görerek, bu düşünle doğmuş olacak bir (davranışı) kanun dışı saymaktadır. İlk bakışta bunun (doğal) olmayacak bir yanı pek olmamak gerekir. Çünkü devlet, bir (örgütlenme) ve (güçlenme) hali olarak, toplumun bütün kurullarını, bu kurullara bağlı bütün yaşam ilişkilerini birey ve toplum halinde bütün (hak ve özgürlükleri) belli bir düzen altında koruyucu bir sistemdir. Her türlü yıkıcı davranışlara karşı sert ve hoş görümsüz olması, toplumun yararınadır. Ancak burada (kanun)un (devlet düzeni)nden neyi anladığını da, devlet hukuku felsefesine temel olacak sorunlara bizi götüreceği için, önemle göz önüne almak gerekir. Hukukçunun deyişinden anlaşılıyor ki, devlet, hemen hemen (Toplum)u kavramakta, fakat onun üstünde bir yer almakta, onun bütün (hukuksal ve sosyal) yapısını kucaklamakta, bunun için de bir (iktidar) sözünün yapısında gizlice deyimlenmek istenen şey (iktidarın) ancak ve kayıtsız olarak (ulus) yapısından, yani tüm (toplumdan) olmasıdır. Bunun sadece (temsilci) olarak ve bir Meclis kanalıyla bir (idare kadrosu) tarafından memleket yararına kullanılması (hükümet)i meydana getirir. Böyle olunca (devlet) kendi başına bir iktidar olarak düşünüldüğü vakit, kendiliğinden problematik bir gerçek karakteri almaktadır. Yani bir sorun olmakta ve çeşitli çözüm yollarıyla ayrı görüşlere konu teşkil etmektedir. Gerçek ise budur ki, hukuk dilinden cemiyet, millet, devlet ve hükümet iyi tanımlanmış olarak belli bir anlayışa cevap veren açık terimler gibi yer almamaktadır, onun için hukukçu görüşüyle (anarşizmi) bir dünya görüşü açısına sokmak ve onu, (anlamsız) bir (özgür) tezine bağlamak oldukça

güçleşiyor. Öyle görülüyor ve öyle olması da kendisi (kannuncu ve otoriter) niteliğinin temel karakteri olarak kabul edilebilir ki, (hukukçu görüşe) bağlanan anarşizm, daha çok istatistik bir ölçüyle, ancak (mevcut) ve (hakim) devlet iktidarlarına göre değerlendiriliyor. Ama, bu devlet ve iktidarların kendi prensipleriyle çatışıp çatışmadığına, (devlet ve iktidar) yapılarında insan ve birey haklarını (Toplum düzeyi) sözü altında ezen bir (idare ve zümre tahakkümü)nün bulunup bulunmadığına pek dikkat edilmek istenmemektedir.

Hele kargaşalıklar, değişimler ve kanlı boğuşmalar içinde kendisine elverişli (ortam)ı bulmuş olan siyasal (cani)lerin anarşist diye (kamu oyununa) tanıtılmış olması, hukukçunun her anarşik harekette bir (devlet yıkıcılığı) görmesine doğal olarak yol açacaktır.

Bu noktada (formalist), yasacı, yani (dindar) olmaksızın şeriatçı görünen (hukuk zihniyeti) ile, toplum içindeki bütün değişme hallerini, tepki ve karşı tepkileri, bozuklukları, ya da (aşırı çoğalış ve büyümeleri) ancak, toplumda işleyen oluşumların sosyal nedenlerine bağlayan (sosyolojik görüş) arasındaki ayrılık kendini açıkça gösteriyor. Hukuk, anarşizmi ancak (anarşist)e bir suç hali olarak görürken, ve suçluyu cezalandırmakla (suç)un, yani anarşinin, ortadan kaldırılmasa da, (zararlı etkisi)ni azaltmış olacağımıza inanırken ne derece gerçekten ayrılıyorsa (anarşiyi) tüm oluşuyla (toplum)un, ya da politik (gidişatın) zenbereklerine bağlayan ve onunla anlayan sosyoloji de, belki bizi gerçekten biraz uzaklaştırıyor. İtalyan kriminolojist C. Lombrozo daha ondokuzuncu yılın sonlarına doğru bu meseleyi ele aldığı vakit, bu iki uca, ayrı ayrı, veya sadece bir yanla takılı kalmaktan kaçınmak istemiş olmalıydı ki, bu karışıklığa düşmemeğe çalışarak, hem insan yapısını, hem de, toplumun; politik oluş ve gidişini bir birine bağlı, bir birine karşı etken bir (determinizm) ile birlikte ele alıyor, ve buna (*psychiatrie sosyale*) diyordu. Lombrozo, anarşiyi bir bozuk-

luk bir (dengesizlik) bir (ruh çöküntüsü) ve bir (zihin bunalımı) gibi alırken, elbet onu (bozuk, dengesiz, ruhça çökmüş, zihince bunalmış) kimselerde izleyecekti. Fakat, ona göre (anarşi) sadece bu *symptomeların* tümü değildi. Onun ötesinde, toplumun yapısında ●lagelen sarsılmalar, çözümler, hele normal insanları belli bir (ahlâk) tümü içinde rahat ve dengeli bırakmayan bozukluklar, anarşinin asıl nedenlerini taşırlar, ve anarşiler, toplumları idare eden kuvvetlerin devletlerin, idarelerin bir (eser)idirler. Anarşist, bu bozukluklar içinde dengesini kaybedip kendini bu sarsıntılarla, akıntıya sürüklenmiş bulan (zayıf) iradeler (*ipno-manyak*) ve depresif, ya da sadist herhalde bir yanıyla (anormal) tipler olarak göze batacaklar.

1894'te çıkardığı (*Les anarchistes*) adlı eserinin ikinci baskısının ön sözünde bazı itiraflara ve tenkitlere cevap verirken işaret edecektir ki, bu tipler, çeşitli hal ve deyimlerle eski ve yeni, ayrı ayrı çevre ve *koşullarda* görünmüşlerdir. «Akıl hastaları, caniler, hele özgeci ihtiraslar *Passionné altruistes* her zaman, hatta vahşiler zamanında da görülmüşlerdir.» Fakat uzmanlar, dinler, onları, besliyor, doyuruyordu. Daha sonra bu hastalar siyasal partilere ve zamanımızın anti-monarşik kurullarına sokuldular. Önceleri bir birine kenetlenmiş, sonraları da, asi, başıboş şövalye olarak, bazan yeni bir dinin kurbanı, bazan o dinin düşmanı oldular. Bugün böyle bir şeye sapmış olanlar çabuk gülünç olurlar.

Zamanımızda, hele latin ırklarda, böyle bir özgeci fanatiklerden biri çıktı mı, ihtiraslarını besleyecek şey ancak sosyal ve politik meydanda bulunabilir. Ancak Almanya'da, ya da İngiltere'de böyle bir kimse bugün dini bir çevresi, bir yakınlık havası, hiç olmazsa bir korunum köşesi bulabilir. İngiltere'de fanatizme karşı en uygun, en yararlı meydana dindir. Lâtin memleketlerinde kilise, nüfuzunu heryere

uzatıyor. Her sınıftan, toplumun, her sırasından gelme zengin ya da ihtiyar, okumuş ya da okumamış, normal ya da dengesiz, çeşit çeşit erkek ya da kadın, toplumun insanlara ettiği fenalıklara çare bulmak, açtığı yaraları, yaydığı hastalıkları iyileştirmeye çalışmak istemekte, herbiri toplumu sefalet ve ıztırapların şu ya da bu halinden elden geldiği kadar korumaya nefsi adamaktadır.

Latin toplumlarında aynı haller, aynı tepkiyi yapmadığı içindir ki orada sefalet, acılar, hastalıklar ancak dillerde kalır, edebiyatı beslerler; fakat toplum yaşamında, hareketlerle, yardımlaşma yollarıyla bunalımları zayıflatmağa kadar gidemezler». «Bizim büyük kentlerimizde, örneğin çocuklarımıza kötü işlem yapılacak olursa, hemen işe gazeteler el atarlar, şiddetle bunları eleştirirler, kamuoyunu kırmıdatırlar, halk da, devletten bunu önleyecek bir kanun ister, fakat o yasa uygulanmaksızın sadece görünür, hiç kimse kalkıp da, kendi başına bir dernek kurmayı, İngiltere’de olduğu gibi bu işte suçlu ana babayı bularak, zamanında çocukları onların elinden kurtarmayı düşürmez...»

Bir gün, bir genç kalkar, herhangi bir devlet adamına, bir kimseye silâh çeker; sorun, birçoklarınca sadece (siyasal) bir suçtur. Oysa, ortada çeşitli nedenlerin elele verecek işlettikleri ortaklaşa bir suç söz konusudur.

Anarşinin ne olduğunu ve nereden ileri geldiğini araştıran ilk bölümde *Lombrozo* söz şöyle başlıyor:

«Sosyal politik makinenin durmadan karışıp gittiği zamanımızda (anarşi) gibi bir teori bizi tarihten önceki insanların yaşamına, ilk (Baba-ailesi)nden önce gelen zamanlara götürmek istediği için, korkunç bir teori gibi görülmelidir.»

Fakat *Lombrozo* da, bir çok romancılar, bilginler gibi zamanın ileri gelen (toplum) adamlarıyla beraber, bunun arkasında toplumu görmektedir. «Anarşist düşüncelerin doğuşunda en önemli açıklama yolu bizim bugünkü toplum hali-

mizi görmektir. Şurası belli ki, işi yolunda, iyi para alan birisine, ya da kafaca olduğu kadar ahlâkça da dar bir zengine, kalkar da, bulundukları rejimden memnun olup olmadıklarını sorarsanız, verecekleri cevap herşeyin tıkırında olduğu yolunda olacaktır. Onlar yıldızlarından memnundurlar, başkalarının da memnun olmalarına ne engel var sanki?»

Bu yaşama ayrılıklarını yaratan yöntem sistemleri, ya da sistemsizlikler, memnun olmayan insan sınıflarını doğururken, bunlar içinde de şiddetli nefret ve ayrılık duygusuyla topluma, devlete düşman olanlar çıkacaktır. Elbet bu hal, sadece (anarşist)in suçlu durumu üzerinde fazla durmayıp, toplum düzenini anarşiye sürükleyen yönetsel bozukluklarını buna meydan veren devlet yöneticilerinin (ahlâk) ve (zekâca) yetersizliklerini ön planda ele almaya bizi götürmez mi?

Lombrozo, Fransız siyaset adamı ve düşünürü *A. Tocqueville*'in aşağıdaki satırlarını bu düşüncesine destek olarak alacaktır.» «Bizim hükümetlerimiz sadece yararlar üzerinde durmakla çok yanlış bir iş yapıyorlar. Onlar halk gözünde itibarlarını bir kere kaybettiler mi, hatta kendilerine feda etmeyecekleri hiç bir şeyi olmayan kimseler bile elde ettikleri imtiyazlardan memnun olmayarak ilk taşı elleriyle onların başına atarlar.

Yalnız yasalarımızda değil, hatta yasalarımızın temelinde bile bu kadar büyük değişmelerin yer aldığını düşündükçe, zorunlar diye gösterilen bunca kurallar olsa olsa bizim en çok alıştığımız kurallardan ve toplum yapısında yapılması gerekli değişmeler insanların genellikle düşündüklerinden çok fazladır.»

Aklı başında, düşünür ve fikirleri tartar bir insanın mantığını çelen bu düzensiz haller, elbette ki daha az düşünür ve tartar, fakat daha çok siniriyle tepki yapan bir kim-

senin zayıf bilincinde, mantıktan çok, ihtirasla yer alacaktır. *Lombrozo* da kabul ediyor ki, toplumun ekonomik dengesizliği, eskisinden daha iyi değildi. Eskiden milyonlarca insanı yok eden açlık, şimdi, olsa olsa yüzlerce insanı kurban etmektedir. Bugünkü işçilerimizin, dünkü şato sahiplerimizden daha çok gömlekleri vardır. Fakat, bir yandan masraflar gelirlerden çok öteye geçerken, bugünkü insanın uyanan gururu da, bunları karşılamak için alışılmış yollara baş vurmaktan artık hoşlanmıyor. Yardım kolları, ya da kilisenin yardımı bugün de çoğu insanların sefaletini hafifletmek için kullanılan yollarda. Ama, bu yardımlar ilk ihtiyaçta biraz rahatlık verse de buna karşılık, zamanımız insanını ele alan izzeti nefis bu duygusunu da incitiyor.

Lombrozo İtalya devletinin bir iktidar politikasıyla giriştiği sömürgeciliğine değinerek şunu söylemektedir: «Biz, İtalyan'lar henüz ekilip kullanılmamış topraklarımızı da verimli hale getirmeyi düşünmüyoruz da, çocuklar gibi, Tanrının bomboş bıraktığı topraklara uçup, bunca kanımız karşılığına hiçbir şey elde edemeyeceğimiz yerlere bakıyoruz.»

Bütün feraseti devlet ve iktidar başına gelip, ancak ve ne olursa olsun orada tutunmak yolunu tutmuş bir hükümet, elbet bu devamlılığını bazı gözdağlayıcı, eğlendirici, oyalayıcı oyunlarla sağlayacaktır. «Cilt hastalıkları ve içki düşkünlüğü gibi, bütün vücut organlarını dermandan düşüren derin kötülüklere, hukukta yürüyüp giden uydurma inançlara ve haksızlıklara, iskolastik bir vehametın alabildiğine gitmesine karşı sanıyoruz ki tiyatro gösterileriyle, tepeden inen düsturlarla çare bulacağız. Böylece bütün rahatsızlıklarımıza merhem bulmuş olacağımızı sanıyoruz ama, görüyoruz ki, gerilemiş değilsek bile, yerimizde saymaktayızdır.»

Elbette anarşizm, yalnız bunların bir sonucu değil, ve elbette ki anarşistlik toplumdaki kötülüklere tek bulunacak

deva değildir. İtalyan kriminolojisti içtenlikle diyor ki, «Bunu gördükten sonra anarşist fikirleri doğru buluyoruz, diyemezsek de, anarşinin nasıl doğduğunu tasarlayabiliriz. Çok fazla samimi veya kaçık insanda yalana ve adaletsizliğe karşı gelmek düşünün nasıl yer aldığını anlayabiliriz. O, yalan adaletsizlik düşünün ki, idare edenleri ellerine geçirdi mi hakikatı da, namusluluğu da ayaklar altına alıp çiğnemekten geri kalmaz.»

Lombrozo, anarşistlerin başında görülen *Kropotkin*'in şu sözlerini de alacaktır: «*Lombrozo* bir yönetimin bulunması için neden nedir? Neden insan özgürlüğünü, dilediği gibi hareket etmek yetkisini birkaç kişinin eline versin? Neden bunlara herkesin sahip olduğu gücü, ister herkese rağmen, ya da herkesle beraber verelim? Neden bu güçleri diledikleri gibi kullansınlar? Acaba bu kimseler, görünüşte de olsa, bunca insanın yerine geçecek, ayrı ayrı herkesin kendi yararına göre yapacağından daha iyisini yapacak kadar eşsiz devler midirler? Acaba bunlar hiç mi yanılmazlar ki, sözde herkesi güven altında yaşatacak bahanesiyle, herkesin kaderini ele almaktalar ve bilgileriyle böylesine bir güç ve kuvvetle, bunca kimsenin yaşamını elde tutarlar. Sonuç olarak *Lombrozo* (antropoloji kriminal) yönünden bir (anarşist tip) kabul etmekle beraber, anarşistin ortamını, yani anarşiyi, çoğu zaman bozulmalarının, toplum bunalımlarının ve ahlâk ölçülerini kaybetmeyi hazırlamış olduğunu da buna bağlamaktadır.

ANARŞİZM VE DEĞİŞİMLER

Devlet sürmeyi halk ve toplum, madde, millet, ne dersek diyelim, hatta genel olarak çağdaş hukukun (idare edenler) diye kategorileştirdiği kalabalıklar üstünde bir (iktidar) اساسıyla oturmayı (ferman) vermek diye anlamış bir tarih bu (hükümlerlik hakkını) ezeldenberidir (Tanrı hakkı) na bağlayıp nasıl ve ne diye beğendiğini, beğendiği için de seçtiği pek kestirilemeyen bazı (imtiyazlı kullar)a ihsan etmiş olmasından buyana yönetilen kulların çoğu şu (dâr-ı dünya)da bir nefeslik hayatı ancak bir lütuf ve kerem gibi saymış durmuşlardır. ... Bu (kulluk ve kölelik) nasibine, yalnız edebiyatıyla değil, ahlâk ve vicdanıyla de rahatça baş koymuş olan bu (abd-i âciz) çevresinde, ne zaman, bir kafa dikilir de, düşünmeye varır, ve «Devlet dediğimiz nedir ki? Acaba, insanı kul ve teba değil (insan olarak, dört başı mamur bir varlık) diye gören bir (devlet) gelmiş midir?» diye sorsa, hemen karşımıza çeşit çeşit kanunlarıyla, hak ve hukukuyla, ya Tanrının gölgesini bir korkuluk gibi sırtına alarak, ya da Tanrı (hikmet)ini, gizli bir imtiyazla ele geçirerek bir (haşmet ve iktidar) hali takınan o (devlet) çıkar, ve kaşları çatık: «Sen beni tanıımıyorsun öyle mi, bak ben neyim!» der ve bütün (hükümlerlik hakkı)nı size, çatır çatır ispat eder. Eğer bu başkaldırmaya bir isim vermek istenmişse, eski kafanın (mantığı) içinde dönüp duranlar hemen (asi, hain) ve daha başka adlarla bu zebaniyi damga-

larlar, eğer bugünün hukuk ve toplum pazarlarında az çok alış veriş olmuştur birisiyse bu (devletlü) kestirmeden, ona bir hafta yapıştırır: Anarşist!

Bugün, bizim kollektif iradenin ne olduğunu sorup tanımamız için yolumuz şudur: Sandık başı.. Ama genelin seçmesiyle iş başına getirilmiş kimselere tanınan (emretme hakkı) ile yine sandık başından çıkmış tüzüklere tanınan (yanılmazlık) hakkı kadar, kitaba uymaz birşey yoktur. Bir kere kollektif irade denilen şeyin kendini göstermesi, ortada olan, ve ortada olduğu için de işe, önce kendi kural ve şekillerini kabul ettirmek istemiyle baştan, buna dayanarak da kendi fikirlerini ve kendi yeteneğini güven altına almayı ümit eden bir otoritenin sandık başına çağırması demektir. Sonra da seçmenlerin vicdan özgürlüklerini ve davranma serbestliklerini hiç bir yere kaydırmadan kendilerinde tuttuklarını kabul ettirsek bile, şurası red edilemez ki, bugünkü seçmen toplulukları toplumun ancak bir bölümünü temsil etmektedirler. Kadınlar, hemen her yerde sandık başı hakkından uzak bulunmaktadırlar, ya da, kadının sandık başına kabul edildiği yerde genel olarak modern devletlerin anayasaları bireylerin sandıkbaşı hakları için gereken yaştan aşağı olanları, veya onlardan gelme bir otoriteyle değil de, kendini seçmenlere zorlayan bir otoriteyle suçlu görünmüş olanları, seçim dışı bırakmaktadırlar.

Özetle, «eğer çoğunluğun hakkı varsa, azınlığın olsa olsa görevleri oluyor.» diyen *Paul Ghio*'ya göre bu yoğunluğun elinde, otorite gayet gösterişli bir demokrasi görünüşüyle, bir çeşit (fetiş) olurken, gerçekte bu gösterişli parıltı, toplumun arka yollarında biriken karanlıkları ürkütmekten başka birşey yapmıyor. Bizim bütün tutsaklığımızın gizli ip-leriye, bu arka karanlık içine gömülmüş gibidir. Böylece demokratik özgürlüğün otorite fetişizmiyle, toplum en güzel şeylerini, bireylerinin değerlerini, dehasını, insanlığının derin güç kaynaklarını kaybediyor ki, işte; anar-

şistler, bu (otorite) düzenine karşı bireylerin haklarını korumak ister gibi görünüyorlar. Çünkü: «nereden gelirse gelsin otorite, kuvvet demektir; otorite zorlamak demektir, otorite özgürlüğün sistemli olarak yok edilmesi demektir. Onun için devletler ne kadar güçlü ve otoriter olurlarsa olsunlar, toplumların hayatında, kişiyle iktidar arasında yani, özgürlükle otorite arasında çatışma hiç bir zaman durmayacaktır. Bu nedenle anarşistlere göre bireylere yüklenen, ve hiç bir zaman onların serbestçe kabul edecekleri bir düzen olmayan (devlet) kalkmalıdır. Onun bize yüklediği engeller bizim insan olarak tek tek taşıdığımız nice fakültelerimizin rahatça gelişmesini kösteklemektedirler. Onun, politikada, elimizi kolumuzu bağlayan kuvvetli, teolojik Tanrı yanılmazlığı görüşüyle felsefede hareketsizliği ve kısırlaşmayı yaratmasına çok benzer.» Böylece hangi görüş açısına bağlı görünürlerse görünsünler, hemen bütün anarşistler, (otorite) ve (iktidar) tahtına yerleşerek, yasaların, hakların bütün nimetlerini kendi paylarına yontan her çeşit (devlet ve idare) örgütlerine karşıdırlar. Ancak bundan hareket ederek, anarşizmin siyasal idare ve rejim bozukluklarının karşısında dikilinecek tek yol olacağına varmak, biraz acele etmek olur. Çünkü demokratik rejimin özellikle (seçim politikası) yönünden Amerika en tipik ve en (kaotik) bir memleket olarak ne zamandan beri Avrupalılarca bilinmekte ise de, fakat anarşizmin en kolayca başverdiği toprak burası olmadığını da biliyoruz. Bunun yanında Çarlık Rusya'sı, vakit vakit bir Meclis idaresine dayanır gibi olsa da, hiç bir zaman (demokrasi)ye yarar bir ortam olmamıştır. Böyle iken, en ateşli ve hızlı anarşist akımlar Rus toplumunda daha iyi yuvalanmışlardır.

İşte, *Tolstoi*'yi, Çarlık istibdadına karşı, Rus halkının yaşam yolunu ancak (anarşist) bir özveri ile görmeye iten felsefeyi, başka ulusların yaşamlarından ayrı bir görüş açısına getirerek anlamaya çalışmamız bundandır.

(Büyük cinayet) adıyla Fransızcaya çevrilen eserinin bir yerinde tanınmış Rus romancısı ve (halk velisi), Rus halkını kasıp kavuran bin bir acının, yoksunluğun, felâketin yanında, bu özgürlüğün de yarasına dokunarak çareyi şöyle gösterecektir:

«Son yüzyılın yarısından bu yana, yani, devlet bir yandan kolu bükülmez hale gelirken, bir yandan da insanlar üzerindeki varlık seslerini, etkisini, haklarını kaybettiği bir zamanda yeni bir doktrin ortalığa yayılır oldu: Bir tek özgürlük vardır, ve bu özgürlük insanın, ceza korkusuyla üst-tekilere boyun eğmesini kabul eden şiddet taraftarlarının inandırmak istedikleri o öz düşün özgürlükten başka bir şeydir. Bu özgürlük, gerçek olan özgürlüktür. Ve hiç kimsenin bir başkası üzerinde egemenlik yürütmesi ile bağdaşamaz, buna karşılık, herkesin, kendi us ve bilgeliğine göre hareket etmesine meydan verir: Vergi vermek, ya da vermemek, askerlik etmek, ya da etmemek, yakın uluslarla birleşmek, ya da birleşmemek; bütün bunlar bu özgürlüğe göre herkesin kendi bileceği işlerdir.

Bu doktrine bakılırsa (devlet) Tanrı vergisi bir kurul değildir, onun için herhangi bir görkemliği yoktur, sonra eskiden düşünüldüğü gibi, toplum yaşamı için mutlaka da lâzım sayılamaz, belki sadece çalışanların sert davranışlara alışmasından ileri gelmektedir. İktidar ister (Onaltıncı Lui)nin, isterse umumî selâmet komitesinin, (direktuar)ın, konsüllüğün elinde olsun, isterse Onsekizinci Lui'nin, Osmanlı Sultanının, ya da Cumhurbaşkanı veya Başvekilin elinde olsun, nerede bazı kimseler, diğer kimseler üzerinde buyruk ve iktidara sahipseler orada özgürlük diye bir şey yoktur. Ve baskı kaçınılmaz bir yoldur. İşte bunun için otorite denilen şey ortadan kalkmış olmalıdır.

Ama nasıl kaldıracamız bunu? Ve otorite bir kere kalktı mı insanların vahşi devirlere dönmemesi ve korkunun yeni-

den ele alınmaması için toplum yaşamını nasıl örgütlemeliyiz?

Sayıları oldukça az olan sosyalistler tarafından daima tepelenen anarşistler, henüz sosyalist partisinin tam kurulmuş ve örgütlenmiş olmadığı yerlerde ve memleketlerde kendilerini toparlayabilir. Fakat teröristlerin yolunu tutarak bombalarla suikastlara yer verdiklerinden bu yana büyük ölçüde kuvvet kazanmışlardır.

Bu ayrılma ve çatışma, doğal her zaman ve her yerde böyle olmamıştır. Çoğu zaman, anarşizm, devrimci ve değişimci bir ruhla hemen bütün sosyalist hareketlerin öncüsü, ya da ilk hücum birliği rolünü oynamış, özellikle Rusya'da, her iki kol aynı gizli ve yeraltı örgütle, önce yıkıcı olarak birlikte çalışmıştır: 1905 ve 1917 değişimlerinde Rus anarşist, sosyalist ve komünist kollarında ancak, *Lenin*'in örgütleyici düzeni kurulmakla ayrılmış ve sahneden çekilmiştir. Aslında, anarşizmin ideolojik temeli, aşırı (örgütçülük) sosyalizmin ise, dar veya geniş bir (kollektivizm)e bağlanan (proleterya egemenliği), yani bir çeşit (otoritarizm) olduğuna göre bunları aynı kategori içinde birleştirmek doğru olmaz.

Anarşizmin, sosyalizme karşı aşırı özgürlükte bireyciliğin büyük bir payını görmek isteyenler, bireycilikle anarşizmi çok fazla bir birine yaklaştırmışlar, özellikle *Proudhon*'da ve *Stirner* de felsefi temellerini kurmak isteyen bu (fertçi anarşizm)i, eli bombalı anarşizmden ayırmata çalışmışlardır.

Anarşizmi ondokuzuncu yüz yılın yarısından sonraki Avrupa'nın (yeis ve bulanıklık) haline bağlayan bir yapıtta bu bakımdan şöyle denmektedir: «Modern toplumda anarşi iki biçim altında, ayrı ayrı görünüyor. Önce kavgacı anarşistler geliyor, bunlar bir avuç sefil kimseler, açlar ve akılsızlardır ki onların bütün doktrinleri doğanın kör kuvvetine uy-

mak, onun sesini dinlemekten ibarettir. Sonra bilincisiz olan ve hareketlerine sözde (usu-aklı) önder yapan anarşistler var. Bunlar sayıca daha fazladırlar. Taraftarlarını toplumların en yüksek sınıflarında bulurlar. Hatta zamanlarının en seçkin us sınıflarını oluştururlar. Hemen her filosof, her yazar, şair, dram yazarı, çiftçi, bugün bir yanıyla anarşisttirler. Çok zaman da, anarşist olmakla öğünürler. Toplumun bu halinde, bireyci doktrinlerin kendi mantıklarına göre bizi götürecekleri son durak, bizim bilimde, felsefede ve ahlakta bağlandığımız (rejim)in en zorunlu olarak meydana getirdiği bir sonuç görenler yoktur.» Böylece «Kişi, başkalarının otoritesi altına girmek tahammülünü her gün biraz daha kaybetmiş bulunmaktadır. *La tristesse contemporaine* S. 102».

Oysa aşırı bireycilikle tanınmış bir sosyolog olan ve zamanında memleketimizde de adı duyulmuş bulunan *Polante*, Kişi Duygusallığı *Sensibilite individualiste* adlı yapıtında (bireycilikle anarşizmi birbirinden ayırarak diyecektir ki: «Anarşizm ve endividüalizm sözcükleri, sık sık bir birinin yerine kullanılmaktadır. Bir birinden ayrı düşünen nice düşünürler, biraz da gelişi güzel, ya anarşist, ya da endividüalist diye nitelendirilip geçinirler. Böylece bir birinden ayrı olup olmadıklarına bakılmaksızın *Stirner*’nin anarşizminden ya da bireyciliğinden, *Nietzsche*’nin anarşizm veya bireyciliği, hatta *Barres*’in anarşizminden veya bireyciliğinden söz edilir durulur. Yine de, başka hallerde, böyle bir terim karşılığına pek olanaklı diye bakılmamaktadır. Nasıl ki, *Proudhon* anarşizminden *Marx*’ın anarşizminden, sendikalist anarşizmden söz edilir de fakat, *Proudhon*’un, *Marx*’ın ve sendikalizmin bireyciliğinden söz edilmez; bir hristiyan veya *Tolstoi*’cu anarşizmden dem vurulur da, fakat aynı kimselerin bireyciliğinden söz edilemez.»

Palante’ın bu yargılarını, elbette tümüyle gerçeğe uyar görmüyoruz. *M. Barrès*’nin anarşistliği olsa olsa, bir söz ge-

lişimiyle, yani, gelişi güzel bir ağızla ancak şunun bunun anlayışı olarak düşünülebilir. Biliyoruz ki, *Barrès* (*Culte du moi*) romanında merkezîyetçi ve radikal bir ulusçuluğa dönmüştü. Meclisteki siyasal pozisyonu ve akademisyen hali altında, zaman zaman şüpheci, zaman zaman sosyalist ve anarşist bir havaya bürünen bu belagatlı politika edebiyatçısı, gerçekten kendi kendisiyle bir çeşit saklambaç ve kovalamacı oyunuyla oyalanan heyecanlı bir genç adam olmuştur. Onda daima tüten ve ateşi sönmeyen (düşün, fikir) Fransa'nın (yaşam ve sonuç)u olacaktır. Böyle bir duygusallık altında onu herhangi bir anarşist doğa gibi görmek, şüphe yok ki zordur. (Sosyal enerjinin romanı)nda, (Askere sesleniş)te onu ancak bir (doktrin)ci gibi görmek mümkündür. (*Rene Salo: Maurice Barrès IV*).

Proudhon'a gelince *Ch. Gide*'in dediği gibi «*Proudhon*, insan emeğinin ortaklaştırılmasını da, örgütlenmesini de emekçinin özgürlüğüne karşı bir hareket gibi görür ve istemez. Bu ortaklaşma ve örgütlenmede düşünülen kuvvet, ancak kollektif güçten ve iş bölümünden gelmiş olabilir. Oysa, ona göre en yüksek ekonomi gücü ayrı ayrı emekçinin özgürlüğündedir. En iyi politika yolu nasıl yurddaşların mutlak olarak bağımsız olmalarındaysa, ekonomi alanında en iyi yol da, emekçilerin ayrı ayrı özgürlüklerine sahip olmalarıdır.»

Bu sosyalist kollektivizme düşmeden, bireyci bir sosyalizmi bize deyimlemiyor mu? Anarşizme gelince bu noktada birçok sosyoloji yazarları oldukça kararsız ve dikkatlidirler.

E. Faguet'in şu sözü, belki bizi daha doğru bir görüşe yönlerebilir: «*Proudhon*, çok duygulu bir hekim gibidir. Hatta, doğuştan bir hekim, ızdırap çeken insanlığın üstüne büyük bir ilgiyle eğilmektedir. Bunun için de öğrenmek istediği hastalığın nerede olup — eğer mümkünse — nasıl iyileşeceği. Madem ki, bugün toplumu iyi etmek için, biri sosyoloji, diğeri de ahlak dediğimiz iki iyileştirme yolu vardır, o da sosyolog ve ahlakçı olmak istemiştir.»

Bougle, onu ne anarşist, ne de romantik bir (endividü-
alist) olarak değil de, bir sosyoloğ olarak ele aldığı vakit,
elbet yanlış bir görüşten hareket etmiş olmuyordu. Bir yapı-
tının başında şöyle diyecektir: «Gördük ki, *Proudhon*'un bir
sosyolojisi vardır, ve bu sosyoloji, belki de bir çok tezlerini
bizim önümüze koyabilir.»

Bütün bunlar gösteriyor ki anarşizmi kesin ve belli bir
tanımlamayla kestirip, ona göre, anarşisti tam ölçüsüne ko-
yabilmek pek kolay görünmüyor. *E. Faguet* bir zamanlar
(1907'de), Sosyalizm adlı yapıtında anarşizmi, sosyalizm'in
(Emek hakkı mülkiyetçilik) *Appropriationisme*, kolektivizm
ve anarşizm olarak ayırdığı üç kolundan biri diye alıyordu.
Ona göre (politikada liberaller ne ise, anarşistler de sosya-
listlere karşı odur): Sosyalizmin liberalleri. Gerçekte ise
bugün bu iki kategoriye, gerek pratikte, gerekse teoride bir-
birinden ayırıyoruz. Bir bakıma o da, özellikle *Marx*'ın (dev-
let) örgütçülüğü karşısındaki olumsuz tutumuyla anarşizmin
aynı devletçilik karşısındaki olumsuz tutumunu birbirine ka-
rıştırırken, bu yakınlığın ötesindeki karışıklığı gözden pek
kaçırmış değildi. Nihayet bu kolektivist bir düzene varacak
olan sosyalist sistemler, eninde sonunda bir örgütlenmeye ve
dolayısıyla, bir otoriteye dayanmaya gideceklerdir. Oysa
anarşizm, hangi şekilde olursa olsun böyle bir (otoriter ör-
gütlenme)ye daima karşı olacaktır.

Yalnız bir nokta var ki, değişim tarihleri hemen hemen
bir noktada birleşmektedirler: Anarşi, toplumun yapısında,
örgütlerini işlemede bir bozuklukla beraber kendini gös-
terir ve bir çözülüşün, ya da bir başkalaşmaya doğru gitme-
nin sarsıntısıdır. Bu sarsıntı, bazı kimseleri (anarşist olarak
ortaya atılmaya, ya da bir anarşist teoriyle bu sarsıntılardan
bir başka insan düzeni kurmaya veya onları daha da
ileriye götürmek için bazı tedbirlerin baş vermesine yürüte-
cektir. Fransız değişimi ve anarşizm; işte *H. Taine* o büyük

yapıtının, yani Çağdaş Fransa'nın Kökenleri *Origine de la france contemporaine* adlı tanınmış ciltlerinin üçüncüsünde, ilk değişim günlerini bir (anarşi) olarak ele alırken bu düşüncesini ortaya koyuyor.

Taine yapıtının üçüncü cildinde, değişim'in bu ilk karışık hallerini biraz daha geriye deşerek ve kökünden uğramış toplum hallerini (kendiliğinden) olan anarşi (*Anarchie spontane*) diye nitelendirecektir. Bu sahneyi önümüze serpişi çok artistçe ve kararlıdır: Anarşi, devlet ve idare olarak toplumun üstünde tutunma nedenlerini kaybetmiş bir bozukluğun yarattığı çöküntü hali bir çözülmüştür. Bir devrim'e götürecek olan bir değişim patlamasıdır.

Fransız filsofuna göre, insanları çileden çıkaran ve veryüzünü karıştıran herşeyden önce, kıtlık, ya da açlık dediğimiz şeydir. Fransa'da on yıl var ki bu açlık ve bu kıtlık, yoksunluk, büyük halk yığınlarını deliye döndürmüş, devrim doğru hazırlanan insanların hesaplı yürüyüşlerini şaşırarak ihtirash, şaşkın hallere sokmuştur. «Bir dere yatağını iyice doldurmuş olursa, ufak bir taşmayla, etrafını su altına alır. İşte onsekizinci yüzyılda da sefalet bu olmuştur. Ekmeğin henüz azalmadığı zamanlarda zorla yaşayabilen halk adamı, onun pahalılaştığını görünce öleceğim sanar, bu can sıkıntısıyla içindeki hayvan içgüdüğü başkaldırır, o zaman insanları bir barış içinde tutmuş olan o, beraber olma bağlılığının kopması için, havanın biraz daha rutubetli, ya da, kuru olması soğuk veya sıcak olması yeter. Gerçekten de ilk değişim yılları, doğanın da insan kaderine ters baktığı uğursuz yıllardı, ama, çöküntünün asıl nedenleri, anarşinin asıl kaynağı daha yukarlardı, *Versailles*'in iktidarsız eğemenliklerinde, kralında, zadedânında, ve bütün bunlarla geçinen sayısız bir parazit sınıfın çökmüş, ussuz, ruhsuz (mad diyatında) hazırlanmıştı.

Bu hazırlanan yığınsal (anarşi) ve boşluk içinde (değişimci) sınıfın çeşitli elemanları seslerini istedikleri gibi yük-

seltmek fırsatını bulacaklardır. Hitabet, söz ebeliği en büyük bir değişim gücü, şiddet, *Terreur* en korkutucu silah olacaktır. Bu, bütün, çıplak dekoruyla (anarşi ortamının) kendisidir. Kraliçe, halkın açlığından söz eden saray nazırına (peki ama niçin pasta dağıtmıyorsunuz?) diye üzüntüsünü bu sözle belli edecektir. Nice insanların, pasta ile değil, kuru bir dilim ekmekle yaşamaya çalıştığı, onun aklından bile geçemezdi. Zavallı *Antoinette* güzel başını bu masum cehaletine kurban verecektir. Kocas, saf Kral Onaltıncı Lûi ise, saray ve yatak odası dışında bir insan dünyasının nefes aldığı, aç, tok fakat yaşamak istediğini, onun yaşaması için sarayın biraz da bu dünyaya inmesi gerektiğini düşünemeyecek kadar (Versay)ın boğuntusu içinde bir başka alemin havasını yaşıyordu. Ama hangi hükümdar, hangi kral, hangi (padişah) ya da sultan bu (boğuntunun) üstüne çıkabilmiştir.

Şimdi kral ve kraliçenin yeryüzünde kendi başlarına bıraktıkları bu kalabalıkları, başka eller gütmeye çalışacaktır. Bunlar kenar bucak idare adamları, ve yönetim kurulu üyeleri, gece bekçi ve nöbetçiliklerinden kimseler, kahve, meydan kabadayıları, broşür ve gazete çırpıştırıp ortaya çıkan açık gözler, bir sürü türemişler ki, bir fırtına gecesinde ortalığı savrulan vızılı böcekler gibi, hemen bir yerden çıkıvermişlerdir. 4 Temmuzdan bu yana, en güzel yerler, meydana boş bulan bu (yer düşünlerine) açılmıştır. Bunlar müteahhitler, noter kâtipleri, artistler, ayak satıcıları, mahalle bakkalı yamakları, komedyacılar... Ve hele avukatlar, bunlardır... Şimdi bunların her biri, devletin resmî bir üniforması, bir idare adamı, bir kurul üyesi ya da, bir hükümet başında bakan olmayı kafalarına koymuşlardır. Ve, dizi dizi ortalığı dolduran gazeteler, hiç kapanmayan bir mahkeme yeri olmuşlardır. Buraya gelen birçok çıkırtkanlar, kendi çıkarlarına göre, halkın nabzına şerbet vermeye koşarlar.

Böylelerin eline düşen bir felsefenin, olsa olsa kendi kendine alay edeceği besbellidir. Bu boşluğuysa, ancak, kötülükler ve kimvurduya getirilmiş başarılar doldurabilir. Birçok bölgelerdeki altmışa yakın idare kurulunda avukatlar, devrim adına fetvalar üfleyip savurmaktadırlar. Bunlardan birisi, orta duvardan, imparatorlukların anayasalarına atlayarak, öyle bir kanunculuğa girer ki cerbezesi orada bulunanları sürükler ve bu cerbezeler öyle tanıtılacaktır ki, ne isterlerse yapabilecek yetkideki kimselerdir ve her türlü hakları en meşru şekilde taşımaktadırlar.

«Bir hükümet idaresi ne kadar kötü olursa olsun bundan daha fena birşey daha vardır, o da idarenin ortadan kalkmasıdır.» diyen *H. Taine* için, anarşiye meydan vercn bu yıkılışın altındaki titrek ellerle bir idare, nasıl anarşiden daha güvenli olabilir, bunu içimizden sorsak bile, fakat yine onun bize bugün de canlı (actuel) gelen tablolarında (Ver-say)a ekmek istemeğe giden Parisli kadınları, ne de iktidarsız kalmış bir idarenin kollarını kesip, o, idareye geçmek isteyen yeni değişim (başbuğ)larını, değişimin ve anarşinin başlıca suçlusu görmek kolay olmuyor.

Anarşi, Fransa'nın tarih yapısında, sarsılan, çöken kurullarında hazırlanmıştır. Bu çöküntü üstünde her genç zekâ, kabiliyetinin ve maharetinin yeni oyunlarını denemiştir: *Danton*, zor müşteri bulduğu yazıhanesinden siyasal bir kahraman olarak kalabalık önüne çıkmak için en güzel fırsatı bulmuştur. *Rousseau*, *Montesquieu*, onun belagatına demet demet hayal ve fikir dökmüştür. «Hak, özgürlük, eşitlik, bütün bu parlak sözler, şimdi onun ateşli dilinde bir başka şimşek kuvveti bulacaktır.» Zaten Paris, sesine ve belagatına güvenenin elindedir. Bu havayı, bu atmosferi *Taine*'in sayfalarından alarak, belki meşrutiyet günlerinin dekoruna uydurmak için biraz daha derbederleştiren (Ahmet Şuayıp) o yıllarda çıkan (Ulûmu iktisadiye ve içtimaiye) dergisinde (Fransa İhtilal-i Kebiri) adıyla bu sahneleri Türk okuyucu-

suna yansıtırken diyecektir ki: (Kahve bucak gezenler, kumarcular, serüven peşinde koşanlar, edebiyatçı geçinen, avukat olmaya namzet olanlar, üniversite ve kolej öğrencileri, bu arada merakla gezip dolaşan yabancılar bütün bunlar, her gün büyük bahçeyi ve gezi yerlerini dolduruyorlar. Buralarda çalışan bal arılarının değil politika ve edebiyat ortamını vızıltılarıyla dolduran eşek arılarının işi vardır. Şimdi bunlar Paris'in dört bucağından sürü sürü üşüşüp, ortalığa kuru vızıltılarıyla saldıracaklardır. Orada yer bulan her kafadan bir ses çıkmaktadır. En boş, fakat en sürükleyici, çünkü en heyecanlı, ama düşünsüz, ama şişkin kelimeler kafadan kafaya bir ses dalgasıyla çarparak geçmektedir. Kimse kimsenin ne dediğini anlıyor, kimse kimseyi tanımıyor, onun için de hiç kimse söylediğinin hesabını ve sorumluluğunu duymuyor. Bir tiyatro ki, oyunlar hazırlıksız, çeşitli, fakat etken aynı yerde birikiyor: bağrışmalar heyecana kapılmalar... Bir facia önünde nasıl döğünüp dolaşırsa insan, nasıl saç baş yolar, ağlar, haykırır, alkışlar, tepinirse... Saatte bir yeni bir gazete bu heyecan sağnağına daima tazelenen yeni bir tema katmaktadır. Her yerden boşalıp gelen tutkularla dopdolu bir ortam ki, birbirinden parlak sözler, acı haberlerin kasırgasında boğulup kalıyor.»

İşte hergün bir başka facia sahnesi ya da komedi gösterişi halinde, yeni bir aktörün doğup, çabuk söndüğü kanlı panyayırda, *Danton*'lar, *Saint Just*, *Robespierre*'ler sıralarını ve rollerini oynayacaklar, büyük ve kanlı sözler, beklenen ekmeğin, özlenen huzurun yerini aımasa da, fakat ortalığı şiddete, vahşete salarak, mideyi susturacak ve korkuyu (tuz biber) yapacaktır. Anarşist bu korku ve dehşetin beslediği (ervah)ın üstünden geçip bu meydanda (ölüm) dansına çıkacağı zamanı beklemektedir.

Gerçekte ne *Danton* ne *Saint Just* ne de *Robespierre*, bir anarşist olmayacak kadar peşin fikirlerle tutulu, dokt-

rinlere uzaktan yakından bağılı, az çok doğmatik ruhlardır. Ama hepsinde de belli ve ap açık (sabit fikir) halinde aşırı bir (bencil)likle metafizik bir (filantropi), garip bir (bireycilik) üzerinde (değişim)ci idealizme tutunmak istemekte, tutkusal bir önderlik kompleksi, gözü bağlayıcı yargı yürütmektedir. Hiç birisinde dar ve hasis bir (menfaat) duygusuna saplanıp kalmayacak kadar (tutkulu) olan bu kompleks, Taine'in de belki fazla büyüterek görmek istediği bir gelişme aşamasıyla öylesine kaplayıcı bir kuvvet haline gelecektir ki, o zaman, ölüm, bir nefes kadar enstantane, basit, hesaba değmez bir hal olacak, en ufak bir fikir ayrılığını, en ufak bir çatışmayı ancak ölüm çözecektir. Kan, başlara vurmuş acayip bir içki gibi (put)larda toplanacaktır. Baş istemek, en yakın ideal yolcuları için bile, bir mendil alıp vermek kadar kolay ve basit gelecektir.

Kaç armağanın tacını giyen ve içinde nice filozofların altın düşünlerinden damlalar düşmüş ne yazık ki, sadece bir tek fikrin tutkusu yaşamaktadır: İnsanları, kendi ölçüsüne göre ve kendi kerametli sopasıyla (yürütmek)? Daha genç yaşında, kendisini bir devlet idaresi için (ideal) ve (bozulmaz) bir aday görüyordu. Bu onsekizinci yılın filozoflarından ayrı, ve ondokuzuncu yılın değişimcilerinden uzak bir (siyasal) tutukluluk deyimiydi...

Belki bunun içindir ki, anarşist olmadığı halde, anarşistlere en fazla kuvvet olan *Danton*'un terörizmi olacaktı.

Oysa ne Danton ne de Saint-Just, bütün aşırı, taşkın ve savaşçı ideolojileriyle beraber, her hangi bir anarşizm ruhundan çok uzaktılar. Danton başını yiyecek değişim'in baş yiyerek değil, başları doğrultarak Fransa'yı özgürlüğe kavuşturacağına inanıyordu. Onun için, hatta, kralın idamını düşünmeden önce, onun egemenliğini ele alacak bir (halk idaresi) için düşünmüştü. Şiddet değil adalete dayanmak istiyordu.

Fakat değişim havaları, insan iradelerini ve us güçlerini sürükleyen fırtınalı bir akımdır, ona karşı konulamaz, boğar, aşar ve geçer. Danton boğulmamak için bu değişimle beraber, onun yolunda yürümeye çalıştı. (Ali Kemâl) bir gün kendi yanlışıyla kendi kendini sürükleyeceği ve altında ezileceği (halk gücü)nün nasıl bir (tutkulu kuvvet) olduğundan habersizcesine yazdığı (Rical-i İhtilal) adlı eserinde Danton için 1912'de soruyordu: «Danton bu avamın muhitine nasıl girdi, derece derece nasıl oraya vardı? Fikirleri halka olsun, yüksek sınıflara olsun nasıl hız verdi? Nihayet neden, nasıl oldu da, bu biraz önce zar zor bilinen insandan, ihtilalin parlak bir yıldızı çıkıverdi?» Nasıl mı oldu? Onu (giyotin)e sürükleyen kör kuvvet o başı nasıl koparıp, seyircilere gösterdiyse, dün alkışlayan eller, onu, kanlı cesediyle nasıl seyrettiyse ve (eğlendiyse)! Ve Danton, henüz kırk yılına bile çıkmamıştı. Saint-Just ise (Robespiyer)'in etkisine yirmi bir yaşında girdi. O yaşlarda Meclise yükseldi, ve o yaşlarda, kurul etkisi altına aldı. Deneyin ve yaşın henüz birlikte işleyip olgunlaştırmaya vakit bulamadığı ve böylece (sevk-i kaderle) — kaderin güdümüyle — olayların önüne dikilen bu genç, deneysiz politika adamına, bütün güç, sözcüklerin (bükülmez) sert (yargılamaları)nda toplanmış gibiydi:

«Bir devrim birdenbire bir halkı değiştirirse ve bu halkı olduğu haliyle alıp onu reforme etmek isterse, o zaman o halkın sınıflarına kadar sokulup girmelidir, ve onu, inceden inceye dikkat edip, kurulacak kurulun ruhuna getirmelidir, onun kanunlara kendini uydurması gerekmez, yasalar, onun ruhuna uyacak şekilde yapılmalıdır. Bizim anayasamız Fransız halkına uyacak gibi olmalıdır. Kötü kanunlar, uzun zaman onu bir tek kişinin idaresine boyun eğdirdiler. Bu bir bitki ki, başka toprağa taşınmıştır, bütün hüner, bu yeni çevrede bu bitkinin uygun yemişler vermesine yardım etmektir.» (*Sain - Just: Deurires choisis - colées P. 118*).

Bu sözler Montesquieu düşünlerine bütün ruhuyla bağlı bir genç çömezın yargılarıdır. Daha aşağıda, hemen hemen (yasaların ruhu) konuşuyor gibidir. Fakat bu yasalar, bilimin diliyle değil, bir değişimcinin sopasıyla uysallaştırılmak istenmiş görünüyor. «Eşyanın ilişkileri olmak gereken yasalar, artık bir birinden ayrı düşünölen derslerden başka birşey değildir. Bunlar arasındaki ahenk bozuldu mu, şiddet araya girer ve onların birbirlerine uymalarını zorlar. Böyle olduğundan yasalar olmayınca, uygarlık prensibi de, iktidarın çenberi aşmasına yol verir. İnsanların hakları, Solon'un kafasındaydı: O, bu yasaları yazmış değil, onları saygı değeri hale getirmiş, ve pratik yaşama sokmuştur.

Evet ama, ya bu şiddet, bu kanlı uygulama yolları, bunları kim ayarlayacak, kim bunları (hak ve özgürlük)ün ölçüsü içinde tutacaktır? Elbet, ilmin, (hakikat) la us'un bağdaşmasından kuvvet alan, sağ duyunun aydınlık görüşü değilmi? Oysa, Saint-Just ancak değişim havalarının çekip çıkardığı genç tiplerden biriydi. Onda, us, sadece ve mutlak olacak bir prensip olursa kuvvet'tir. İnsanlar bu prensiplere uydukları kadar (ideal)e yakındırlar. Prensiplere karşı onlardan ayrı ve uzak oldukça (insan) var olmak için bütün nedenlerini kaybetmiş demektir, o zaman (hainlere ölüm!) demek lâzımdır.

Saint-Just'ün bütün sistemi bir prensip üzerine kurulmuştu ve bu tek prensip kendi başına onun istediğı (özgür)ü ve halk mutluluğunu muzaffer kılabilirdi. Fazilet, erdemlik, bu oımazsa, o zaman (terör)...

Eğer Saint-Just fikirlerini yazıyorsa, bununla (erdemlik) kuralına göre hareket ettiğini düşündüğündedir: çünkü kim bir şey düşünüyor, ya da bir şey yazıyorsa mutlaka taşıdığı faziletinden, siteye hesap vermek zorundadır. Yasalarımızın, diyecektir, prensibi ve armonisinin ne olduğunu araştırdım, Montesquieu'nun dediğı gibi, her defasında, bo-

yun eğmem gereken bir çok uslu düşünler bulduğumu asla söyleyemeyeceğim, yalnız diyeceğim ki, bulduklarmdan biri şu olmuştur: «Ben ancak ve ancak kendi erdemliğime boyun eğeceğim.»

O, kendinden istediği şeyi, hemen bütün politika adamlarından istemektedir: «Yurttaş dediğin, yalnız ve yalnız kendi vicdanna bağlıdır, ve kendi ahlkn tanımalıdır. Bunıarsa, insana erdemlikten başka bir şey ğretmezler..»

Peki ama, bu erdemlik niçin yalnız onda ve niçin yalnız onunla vardır, neden, bildiğimiz ve bilmediğimiz başkaları, bizim lmze uymadıkları vakit (erdemsiz)leşirler. Eğer (devlet) onun istediği gibi olursa (zgr)dr; eğer insanlar onun idealince hareket ederlerse erdemlidirler.. Çünkü, değişim havalarının elik ocaklarında yeni çıkan her (dava) adam gibi, o da bir (*ego-centrique*) kişidir. Ve kendi kuşkus etrafında döner. Verdiği yargılar güzel ve çoğu zaman doğru grnrlere. Fakat, yaptığı ve uyguladığı hareketlerde, çoğu zaman çelişik, ya da aykırı grnrlere: «Bir hükümete karşı kurulabilecek en korkunç en uğursuz dolap o toplumu adalet ve erdemlikten uzaklaştırmak için, toplumun kafasını iyi şeyler düşünemez hale getirmek yozlaştırmaktır, böylece hükümet, muhtaç olduğu güveni toplumda kaybetmiş olacağından, onu yok etmek için elden gelen her fırsat kullanmış olunuz.» Evet, ama bunu, hükümet başına geçmiş ve iktidara sahip olmuş her politikacı, kendi hakikat, ve kendi erdemliği olarak, kıskançça kendi (yöntemi) için elde etmek istemiyor mu?

Saint - Just'n genç ve inatçı (devrim) iradesinde, belki de her devirde iktidarlara karşı amansız bir kararla dikilen (anarşist) ruhların bir havası vardır.

Peki bu anarşik yılların bulanık havasında (anarşist)in sesi yok mudur? Hayır. Anarşist sanıldığı gibi sade ve bulanık havaların doğurduğu kr kuvvetler değil, fakat d-

zenlerin ve sistemlerin çözümlü, yapıların yıkılmağa yüz tuttuğu zamanlarda yanan ihtirash bir ipnozdu. Onun ipnotize olması için düşünlerin telkin edici bir güce erişmiş olması lâzımdır, oysa Fransa değişim'inin tarih ve zaman bakımından patlamasında on sekizinci yüz yılın (düşün)leri yürümüşse de, bu düşünler belli bir toplum (aksiyon)una vucut ve meydan verecek düşün kaynaklarını, ancak Fransız değişimi, çeşitli devrimci hareketlerle deşerek ortaya dökcek ve akımlar haline getirecektir. *Rousseau*'nun veya *Montesquieu*'ların *Diderot*'ların asıl düşün artçılarını, ancak ondokuzuncu yüz yıl başlarında hele *Napolyon*'dan sonrakı düşün akımlarında bulmak mümkün olacaktır.

Devrim'cilerin önderleri, düşünlerin bayraktarlığından çok, ancak kalabalıkların esintili havasında şişen, tutkulu (prensip)lerin öncülüğünü yaparlar. Fransız düşünürü *G. Lebon* yüz yılımızın başlarında Türkiye'nin Abdullah Cevdet eliyle (Ruh-ül Cemaat) adı altında tanıdığı (Yığınların psikolojisi)nde diyor ki: «Kalabalıkları güdenler (meneur) önce çok zaman, bugün havariliğini yapacakları (fikir)leriyle ipnotize olmuş ve onunla sürüklenmiş kimselerdir. Bu fikirler onları öylesine kaplar ki, onun dışında ne varsa yok olur, ve bu düşün'e karşı her düşün sapıtma, bir uydurmadır. İşte *Robespierre*, kendi hayal uydurması düşün'leriyle ipnotize olmuş birisi, bu düşün'leri yaymak için (engizisyon)un bütün araçlarını kullanacaktır.»

Bu ipnotizler ise anarşizmi doğurmazlar, anarşizmin içinde doğarlar. Onun içindir ki, *Michelet*'nin bütün idealist anlayışına rağmen, Fransız değişim'ini, insanlığın yüz yıllar boyunca taşıyıp getirdiği o büyük (özgür) düşünüyü yapmış değildir. Özgürü ve özgürlüğü doğuran, değişim'in anarşik ruhudur, bu ruhu yapan da, devletlerin yapısındaki çelişmelerin, ayrıntıların meydana çıkmasıdır: İnsanın tanrılaşıp, insan toplumunun kendini kabul etmesi... Fransız

tarihi (kilise)nin temelini koyduğu binbeş yüz yıllık bir (monarşi) harikası gibi görünüp de değişim'i bir (anarşi) ağzı gibi gösterenler bile saklayamıyorlar ve saklayamayacaklardır ki, bu anarşinin bütün yeraltı akıntısını sürüp getiren yollar, o toprağın yapısına göre kazınmışlardır ve bir kaç bin insanın Tanrı'yı da (devlet)i de paylaşarak dünyayı ve dünya ötesini kendi saltanatlarına (ram) ettikten sonra geri kalan milyonların, sadece diz çöküp yakararak, onların şefaât ve inayetine boyun bükmeleri, monarşinin kurumunu kursa da, insanlığın (şeref)ini simgeleyemezdi, anarşiyi, monarşilerin ve monarhların bu (tanrısal devlet) leri hazırlamıştır. *Gaxotte* bunu böyle düşünmese de, şu çözümlüğün arkasında karanlık ve uzun (Fransız dehlizi)ni elbet gözden silinmez: «Son elli yıl boyunca sürmüş bir rahatsızlık ve mutluluk devrini hiç bu kadar bulutun gölgesi başına vurmadan geçirip gitmiş olan Fransa'da bir kaç ay var ki çok sert bir ekonomi bunalımından üzüntü içindedir ve bu kadar rahata, bu kadar kolay yaşamaya alışmışken böyle bir bunalıma düşmesiyle, elbet, bunun doğuracağı şeyler gözünde o derece korkutucu olacaktır.

Acaba bir toplumun, hele büyük şehirlerinde birden ortaya çıkan bu ekonomik bunalımlar, böylesine bir sürprizle mi oluveriyor? Eğer Paris'in ötesinde, bütün taşranın (rahat) yaşadığı sanılıyor idiyse, bu, bizde olduğu gibi, basın da, devlet gözü ve kulağı gibi, yalnız (başkent)e bağlı olmasından, ötelerin seslerini, olduğu gibi buralara yansıtamamalarından ileri gelmiş olmalıydı. Monarşi ve aristokrasi bir statik düzende, din kurullarıyla beraber, toplumun gövdesini bağlayıp, yalnız kendisine göre ve kendisi için kımıldatırlar. Onlar mutlu oldukça, toplum da mutlu ve sevinçli, yani, tok ve rahat sayılır: Anarşi bu tutmazlığın çözülmesiyle, bütün toplum bağlarının bir çorap söküğü halinde birer birer ortaya dökülmesi halidir. *A. de Tocqueville*'de, değişim'dekinden önceki zamanlar için gizleyemeyecekti ki

değişim'in ilk uyanma hareketleri, (Paris)ten önce, diğer büyük şehirlerde, özellikle Bordo'da bir çok hallerle kendini belli edecektir.»

24 yaşında *S. Juste*'u otuzun yaşında *Robespierre*'i yeni ve çok nazık bir (devlet) kurma işi için baş seçen Fransa bir bunalımın içindeydi, ve bir çözülüşten, bir anarşiden kurtulmanın özlemiyle Fransa'yı bir eski idarenin kucasına düşmek değil, fakat genç, amansız (halk dostları)nın, fanatik, hoş görmez monarşi düşmanlarının eline tutunmak istiyordu. Bunun için, bazı ihtiyat kayıtlarla, belki bir yazarın şu sözünü naklederek bir bakıma kabul edebiliriz ki, «Fransız değişimi, Robespier'i kaybetmekle, değişim'in bilincini de kaybetti.»

Değişimin bilinci mi, yoksa ve daha güçlü olarak, değişim'in (durağan düşün)lerinimi, bunu çözmek Fransız'ların işi olsun, bizim için önemli olan şu varacağımız sonuçtur: Fransa Değişimi tarihin hazırladığı bir anarşiden doğdu, fakat anarşistlerle yürümedi.

Onun içindir ki anarşizmin tarihini yapanlar, Fransız değişimi üzerinde, özellikle 1840'ta önceki zamanlara pek çıkmazlar, ve anarşizm sözcüğünü ancak bir karşılığı, bir düzensizliği bildirmek için, bir çeşit *pejoratif* olarak kötülemek, kınamak için kullanırlar.

Bundan olmalı ki, *Hanri Aarvon*, (Anarşizm) adlı kitabında bu akımın kaynaklarını onsekizinci yüz yılın ideolojik felsefesine temel olarak (rasyonalist idealizmi)de bulmakla beraber ilk temsilcilerini *Stirner*'le ve *Proudhon*'la başlatacaktır.

1789'da yazdığı (jurnal)ında şunları okuyoruz: «Fransız devriminin patladığı yıldız bu: Özgürlük duygusuyla, bütün

yüreğim gümbür gümbür çarpıyordu. *Rousseau*'nun, *Helvetius*'un kitaplarını ve diğer tanınmış Fransız yazarlarının yazılarını doyasıya okumuştum. Onlarda, çoğu İngiliz yazarlarının, aynı konular üzerinde durdukları halde bana söyleyemedikleri bir genel sistem hali, daha sade felsefe ruhu buluyordum, ve böylesine yazarların öncülük yaptıkları bir devrimden büyük şeyler beklememek elimde değildi.»

Bu bakımdan anarşist ruhun Avrupa'da tam hareket ve etkin gücüyle ve özellikle kendine göre bir düşün yapısı içinde gelişmesini başka yerde, Rusya'da izlemek ve oradan Fransa'ya gelmek gerekmektedir. Bu bizi Rus edebiyatı, Rus kültürü, ve Rus felsefesi içinde bu anarşizmin izlerini gözlemeye götürmüş olacaktır ki, sonunda bunun, hele kendi açımızdan, yani Türkiye'de anarşist edebiyatın, bir eylem sistemi olmaksızın, uyanmasını ortaya koymak bakımından tarihi değeri pek te küçümsenemez. Diyebiliriz ki, 1860'dan sonra nasıl Fransız edebiyatında ve (ideoloji)sinde anarşist sözü ve kavramı özellikle, Rus edebiyat ve kültürüyle kaynaşmasından sonra belli bir (tema) teşkil edecek ve tutunacaktır. Türk literatüründe de Rus nihilist ve anarşistleri hakkında ilk düşün serpintileri, Fransız kanalıyla gelecektir.

RUS EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜNDE ANARŞİZM VE ANARŞİST RUH

«Yapılan işkenceyi bir düşünün: vücudun eza edilen her yerinde yaralar, acılar kalır, bu acılar, ruhun ıztıraplarından sizi bir an uzak tutsalar da, fakat kalan yerler, son dakikaya kadar size sızı verirler. Ama yine de asıl derin acılar bu yaralarda değildir, asıl acı, bir çeyrek saat, belki bir kaç dakika, nihayet yarım dakika sonra ruhunuzun bu bedenden uçup gideceğini ve geride sadece bir duygu kalacağını iyice bilmenizdir. Başınızın bıçak altına yatırılacağını, keskin bıçağın inmekte olduğunu hissetmeniz, işte bu an, birkaç saniye içinde de olsa acıların en acısıdır. Kim demiş ki, insan doğası aklını kaçırmadan bu acıya dayanmak gücündedir? Neden ona bu kadar büyük bir direniş yapıyoruz, hem hiç faydası olmadan, hiç bir işe yaramadan?..

Öyle insanlar olmuştur ki, onlara ölüm kararları yüzlerine karşı okunmuş, bu ölümü bekleyerek acı çekmeleri istenmiş, sonra da ... onlara: hadi, defolun, canınız bağışlandı denilmiştir. ... Şimdi belki de o an duyduklarını size bir gün anlatacaklardır. ... İsa bile çarmıhta geçirdiği bu sıkıntılı dakikalardan, bu korkulardan söz etmiştir. *Dostoievsky*'nin (ideal) romanını okuyanlar, elbet bu satırları anımsayacaklardır. Çünkü bu sahne, yazarın kendi başından geçen bir (ölüm gösterisi)ni canlandırmaktadır. *Dostoievsky* de bu acı dakikaları, ya da saniyeleri 1849 yılının bir Nisan gü-

nünde, 28 arkadaşıyla ve Çar'a karşı isyan ve hiyanet suçuyla, anarşist olarak ölüm cezasına çarptırılarak, bu acı işkence dakikaları, hesaplı kitaplı ona da yaşatılacak, sonra, yaşamı bağışlanarak, dört yıl kürek cezasıyla (Sibirya) ya sürülecektir. Yukardaki satırlar, yıllardan sonra Budala adlı romanında, prens (*Michqine*)'in diliyle aktarılan o acı dakikalarının anasıdır. Ancak, gerek bu romanında gerekse *Ecinniler* romanında *Dostoievsky* devrimci ve değişim'ci hareketin karşısındadır. Rus toplumunun, özellikle Terörist ve anarşist hareketlerle uğradığı acılar ve felâketler onu artık yumuşatmıştır. Yaşamına dört yıl sürmüş bir (prangalı Sibirya mahkûmluğu) çok acıya mal olan ve yıllarca da yolunu bulmak için onu süründüren bu serüven'in şimdi ondaki anısı, romanlarının karanlık ruhlarında yaşayan (ecinni veya şeytân çarpmış) insanlarla dirilmektedir. Avrupa'nın (anarşist)i Rus edebiyatının (Nihilist)ini yaratacaktır. Bunun tam anlamını kavramak için Rus toplumunun psikolojisine, hatta *psychisisme*'ine iyi girmek lâzımdır. O bir bakıma idealist, fakat (düşün)lerde takılıp kalmayacak kadar ihtirash, hareketli ve taşkındır! Sinirli bazan (Megaloman) bir tiptir. Bir bakıma da, hiçbir us yürütmeye dayanamayacak kadar sabit düşünceli bir (manyak)dır. Fakat hepsinde (insanlığı) bir dar sokaktan çekip kurtarmak hayali veya, bazan iradesi sarsılmaz bir güçle yerleşmiştir. Asıl başlar onlar değildir, fakat bu başlar onların hareket organlarına şiddetle egemen olurlar. Özetle, nihilist *Dostoievsky*'nin romanlarında bir kurtarıcı, bir (mehdi) gölgesidir. Ve daima soldadır. Geleceğin bütün devrimci ve aşırı değişim'cileri bu sol kanadın tuttuğu (nihilist)lerden kuvvet almıştır. Nihilist, hemen hemen (suç ve ceza)nın etrafında biçimlenir:

O çoğu zaman bir üniversitelidir, kimseye benzemeyen giysiler giyer, erkeğin saçları uzun, kızlarda ve kadınlardaysa kısadır. Erkek ve kadın ilişkilerinde aşk konusunda serbest olmak, eski kaideleri kırmak isterler. Kadınların

tutsaklıklarına şiddetle karşıdrlar. Dünya anlayışlarında, ortodoksluğun koyu mistikliğinden uzak bulunmak için, materyalist bir eğilime takılmış görünürler. Ahlâkta (menfaatçı) felsefeye yer verirler; oysa nihilist, kendi yararını, toplum için bir (yem) gibi kullanır. Tanrının boyunduruğunu, boynundan atmaya kararlıdır. Yani dinsiz, (Athe) olmak davasındadır, ve bunda, Rus toplumunu yıllardır Tanrı adına kısıvrak bağlayıp nefes alamaz hale getiren (Çarlık)la (despot kilise)ye karşı amansız bir boğuşma kararı vardır. Kendisini insanlığın özgürlük ve mutluluğuna götüreceğ yöne adanmış (fedai) sayar. Nihilist, sözcüğün de deyimlediği gibi, var olan toplum düzeninin kökünden yıkılmasını, yok olmasını, kendi ideal toplumuna yol açmasını erek edinmiştir, devrimcidir, idealisttir, fakat ağır, tempolu bir (devrim)e değil, birden yok olup yeniden yaratılacak bir toplumun, ancak sert, amansız ve şiddetli (uğraş)larla olabileceğine inanır. Nihilist, mutlaka (yok) etmek ve yok olmak iradesini göstermez: «hatta *Pissarev*, tam bir nihilist sayılmış olan bu genç idealist, bir gün şu kaideyi ortaya atacaktır. Ne kırılabilirse kırılım, ama bilelim ki, elimizde kırılmaya karşı koymuş her şeyde, bir kıymet vardır. (*Ronald Hingley: Les acrivains e russes et la societe 1845 - 1904 P. 239*)».

Hatta *Pissarev*, daha başka nihilistlerle beraber, kendi sisteminin (realist) olduğunu kabul eder: Bütün hakları, bütün değerleri, çeşitli yollardan ve çeşitli kuvvetlerle (gasp) edilmiş bir toplumu, asıl, gerçek haline getirmek isteyenlerin felsefesi gerçekte de *Pissarev* sadece (şiddet hareketleriyle toplumda değişiklikler ve bozulmalar gözleyen bir nihilist değil, radikal, eskiye şiddetle karşı bir felsefe adamıydı. Bu yolda *Tchernychevsky* ile beraberdi, onun gibi, insanın ahlâkta başlıca (prensip)i (dünya ve doğa) düzeni içinde tam yerini almak olduğunu düşünüyordu. Bunun için *Rousseau* gibi, doğanın insanı en iyi yetenekler,

niteliklerle meydana getirdiğine, fakat, toplumun bozuk düzeniyle bu (doğa) iyiliğinin bozulduğuna inanıyordu. Bu düşüncesinde *Tolstoi*'ye yakındı. Bu felsefe yanında idealist bir umanitarizm'e varıyordu: İnsanlığa ve insanlığın dünya hayatına yararlı, onu daha iyi hale getirecek olmayan hiç bir şeyin değerini kabul etmez. İnsanı, sadece kendi kapalı değerlerinde hapseden (aristokrasi)ye karşı ve nihilist olduğu kadar, halkçı, idealisttir. (Ondokuzuncu yüz yılda skolastik) adlı yapıtında diyecektir ki, «insan dediğimiz kişiyi, kendi düşüncesinin çok cılız olduğunu görerek düştüğü utanç halinden geleneklerin otoritesinden herkesin eline düşmüş bir idealden, bütün o ele alınmayacak hale gelen ve insanı serbestçe nefes almaya bırakmayan istediği gibi, istediği yanda gelişmekten onu alıkoyan saçma sapanlıklardan kurtarmak gerek.»

Ona göre felsefeye kadar inmeyecek bir ilmin ne değeri vardır? Yalnız seçkin bir bölüm zevkine varacaksa, sanatın, sanat yapıtının ne anlamı olur? Bu halkçılık, *Pissarev*'in idealist yanını kurduğu gibi, aristokrasiye, otokrasiye ve özgürlüğü kısıtlayıcı bütün kuvvetlere karşı, düşkün aydınlığında ve bilimin amansız eleştirisinde açtığı (savaşla da, tam bir nihilist, kararlı bir materyalist olduğu kadar *Tshevnychevesky* gibi tam ve kısıtsız bir insan özgürlüğü, yani insan için bütün zorunluluktan kurtulmuş bir bağımsız bir ottonomi, tam bir irade serbestliği istiyordu: Varsın, bu (tamkısıntsız) bağımsızlık, mutlak özgürlüğün, tanıtılabilir bir bilim görüşüyle pek bağdaşmaz gibi görünsün, onun ahlakı şu kaideye uyup, istenilen yapmak değil, bütün kişiliğiyle inanıp karar vereceği ve kendi (yaratıcı irade) siyle ancak kabul ve tasdik edebileceği (ideal)e kendini yöneltebilmektedir. «Ahlaki zorunluluk kavramı, diyecektir, araçsız hemen duyulmaya vermelidir.» Bu biraz da (Suç ve ceza)nın kahramanı *Raskolnikov*'un (ayak üstü felsefesi)dir: O, ihtiyar, hasis, tefeci kadını öldürmeyi düşündüğü zaman, bir bakıma böy-

le bir (karar ve isteme özgürlüğü) içinde olduğunu sanıyordu. Kendisine, yapacağı cinayeti, bazı ön düşün'lerle bir ahlâk zorunluğu halinde kabullendirecek (neden)leri vardı. Kafasında bu kararlar kendisini hazırlarken, bir gün uğrayacağı bir meyhanede, bir subayla, bir üniversiteelinin sözleri kulağa çarpacaktır: «Üniversiteli, gittikçe daha hararetle-nerek sözüne devam etti:

— Müsaade et, sana bir şey, hem de ciddi bir şey soracağım, ben bunu biraz da seninle şakalaşmak için böyle söyledim; ama şimdi, sorunu biraz daha ciddiyetle ele al: Bir yanda bir ihtiyar kadın, bunak, hayvanlaşmış, kafasız, kötü kalpli ve hasta; hiç kimseye faydası yok, buna karşılık ise, herkese zararı var; ne için yaşadığını biliyor mu, hayır! Belki de yarın, yatağında ölü bulunacak.. Anlıyorsun değil mi?

Subay, onu dinlerken epeyce sinirleri gerilmiş olan arkadaşının yüzüne dikkatle gözünü dikiyordu: Peki, anlıyorum, diye cevap verdi.

— O halde, şimdi söyleyeceğimi dinle. Öbür yanda da nice genç kuvvetler var, hepsi taze, ama boşu boşuna hiç bir düşün desteği olmadığından kaybolup gidiyorlar, hem de binlercesi, sonra da her yerde böyle!.. İhtiyar karının kimbilir hangi manastıra gidecek olan o parasıyla ne yapıtlar, yüzlerce, binlerce, ne iyi işler yapılır, yola getirilir! Yüzlerce, binlerce insanın yaşamı doğru yola konulur, nice aileler sefaletten kurtarılır, nicelerinin bulaşık hastalıklarla, hastane koşuşlarında yıkılıp gitmelerine, dağılıp yok olmalarına karşı gelir hem de yine bu parayla...

O halde bu kadını öldürmeniz gerek, bunun parası alınmalı, ve bu para ile insanlığın iyiliğine yarayacak şeyler yapılmalıdır: Peki sen belli olmayacak kadar ufak görünen bu cinayetin nice iyi hareketlerle, kolay kolay silinemeyecek bir iş olduğuna inanıyor musun? Tek bir yaşam karşı.

lığında nice yaşamlar çürüyüp gitmekten ve yok olmaktan kurtarılacaktır. Bir insan gidecek ama, karşılığında yüzlerce yaşam kazanılacak, görmüyor musun, düpedüz bir hesap işi bu! Sonra, insanlığın terazisine koysanız, bu berbat ihtiyar kadının, bu veremli, beyni sulanmış kadının yaşamı acaba ne eder? Bir pirenin bir kenenin, ağırlığı ne ise belki ondan da daha az: çünkü bu ihtiyar kadın, üstelik insanlara zararlıdır da... O, yanı başındakinin kanıyla besleniyor: Vahşi bir hayvan velhasıl...»

Raskolnikov, belki, tam bir anarşist olmayacak kadar iradesi bütün olmayan biri. Belki kendi kafasıyla düşünmeğe kendini, kendi anarşist mantığıyla (kandırmaya) gücü yoktu. Onun içindir ki, işlediği cinayeti bir türlü mantığına ve kitabına uyduramayacaktır bir türlü, kendini suçsuz duymayacaktır ve kendi cezasını, kendi günahının (kefareti)ni yine kendi (vicdanı)yle kendi verecektir, adalete teslim olarak. Ama, onda anarşinin maddesel ve tinsel yapısındaki çelişmeleri, ayrıntıları, çatışmaları, bazan aşırı düşümler, huzursuzluklar halinde için için yer almıştı. Bu çelişmeler, daha (kemale ermiş) ruhlarda daha açık bir anarşist, hemen hemen bir ruh dengesidir, değerler tablosu alt üst olmuş bir şaşkın'ın (heyecan) ve tutku) ibresidir: dünyasını bu ibreden görmeğe çalışacaktır.

Meşrutiyetten sonra çıkan (Ulum-u iktisadiye ve içtimaiye mecmuası)nda (Ahmet Şuayıp), (Çağdaş Rusya) hakkındaki bir yazısında şöyle diyecekti:

«Rusya, bir yandan eski kurallara bağlı kaldığı halde, öbür yanda en aşırı düşün'leri tutmaktadır. Bir yandan Batı toplumlarını bir tutma'da geride, öbür yandan da değişiklikler ve değişim'ler bakımından hepsinin ilerisindedir. O, hem hareketsiz bir suya, hem de coşup taşan bir bardağa benzetilebilir. O (kutsal Rusya) olduğu gibi anarşi ve nihilizmin de merkezidir. Yalnız Batıda aşağı ve sefil kat-

lar değişimci, yüksek kat insanlarıyla tutucudurlar. Rusya ise tersine oluyor, halk tutucudur da, yukarıları değişimci-
dir. Köylüler ara tapıyorlar. Oysa, *Tolstoi, Milutin, Prens Kropotkin, Tourgueniev, Herzen, P. Parirov* gibi devrimciler hep zadegn sınıfından, düşünür insanlardan ve zenginlerden gelme kimselerdir.» Bunun böyle olmasında, Fransız *J. Chuzeville* gibi, gizim genç yazarımız da, biraz başka kanıdadırlar: Rusyanın halka dayanmadan zorla ve zamanı sıkıştırarak yaptığı devrimler, toplumun (tarihsel ıgırını) bozmuştur: Maliknelerinde köylüsü, yani mujiğiyle, ufak toprak devletini ara ve kiliseye dayanarak sürüp gidecek olan (asilzade), büyük şehirde öğrenim arkasına düşecek, toprağından ayrılacak ve köylüsünü kendi kaderiyle baş başa bırakacaktır. Bunun yanında, devlet bürokrasisinin yarattığı (memur) sınıfı yaşamak ve geçinmek için, bu iki ayrı sınıf arasında ilenin, entrikanın zoruyla tutunacak, birbirlerini anlamadan, hatta birbirleri zararına bu sınıfları uzaktan idare edecek, bunlardan (orta burjuvazi), ya da (küçük asilzade) dediğimiz az çok dengesini tutmuş sınıfların aile çocukları, ağır ağır değişim damarını harekete getireceklerdir.

Oysa, diyor yazar, değişimlerle hastalıklar iyileşeceklerine büsbütün korkunç olurlar.

Evet ama, ilerleyen zamanın içinde, ilerlemeyen ve aynı (Tanrı vekilliği) ile (karanın, denizin ve her yerin mutlak eğemeni) olarak, insan hayatı üzerine kapanmış (devlet) ler, inşanlara yaşama hakkı bırakmazlarsa, ve tanımak istemezlerse?

Bu uçurum, sadece alt sınıfların günahı değil, devlet katlarının katı, sert mantıklarının çektirdiği bir ile değil midir? Eski devrin (Petrograt) niversitesinde tarih profesörü olan *Platonov* bile Rusya tarihinde, bu gerçeği kolay kolay balçıkla sıvayamamaktadır: «Böylece iktidarla kültür çevreleri arasında bir çukur açılmış oldu. Bu çevreler,

bilgilerinin ileri oluşu, yurtseverliklerinde yüksek bir nitelik göstermeleriyle, hükümete pekâlâ büyük yardımlarda bulunacaklarken, fakat karşılıklı bir güvensizliğin ve anlayışsızlığın birbirinden ayırdığı iktidar ve entellektüeller, karşı konulmaz bir anlaşmazlığa uğramış gibiydiler. Rus kafasını en iyi simgeleyen kimseler, bugün adlarını en derin bir saygıyla dilimize aldığımız nice kimseleri şüphe edilenler arasında oldular. Özel yaşamlarında ne kadar eziyet çektilerse, toplum yaşamlarında, edebî faaliyetlerinde en kötü işkencelere uğradılar, bu yüzden rejimin yarattığı fenalıklara karşı aykırı duygularını, her vesileyle ortaya koydular. *Herzen* gibi bazıları da yurtlarını bırakıp başka memleketlere sığındılar. İktidarlara karşı hiç bir güvenleri kalmayan, iktidardan çok (Rus sever - *Slavo phil*) olan bu entelektüeller, memleketlerine ne kadar yararlı olacakken hiç bir şey yapamadılar ve memleketleri bunların yararlarından yoksun oldular.»

Bunların hepsi aynı cinsten anarşist değildiler; yalnız hepsi inanmıştı ki, Rus toplumu bu sistem ve bu rejimle insanlığın erişeceği (yaşam) düzeyine, olgunluğa, yani (özgürlük) ve (eşit)liğe, dolayısıyla (özgür bir yönetim)e varacaktır. Mutlaka onun yapısını bozmak, değiştirmek lâzımdır. Bu da sadece sokak, meydan ve yer altı savaşmaları, sadece dinamit ve silah patlatmaları, Sibiryâ ve kıraç acılarıyla olacak bir iş değildir: Bütün bu şiddetlerin bir (düşün tabanı) olmalıydı. Bu depreniş ya da direnişlerin, toplumu, halkın insan sorunlarını derinden kucaklayacak bir felsefesi yapılmalıdır.

Onun için Rus felsefesi, Avrupa felsefesi gibi, daha çok resmî kürsülerin belâgatıyla işlenip parlatılmış sistem tartışmaları, en soyut yapılara bağlanan oldukça kuru ideolojileriyle yetinemiyordu. Bu bakımdan sorunlarını ve bir çok çözüm yollarını Rus düşüncesi Avrupa üniversitelerinin so-

kağa döktükleri şamatalı metafiziklerden aktarmış görünse de, gerçekte bu (Avrupasal) düşün kanalından geçerek Rus toplumuna doğru akmak isteyen (düşün akımı), o toplumun yaşamında biriken nice deneyin, nice çilenin, nice acı ve bunalımlı hareketlerin toplanmasıyla meydana gelmesinden denilebilir. *Zenkovsky*'nin de belirttiği, orijinal Rus felsefesinden söz edilmiş olmasa da fakat, Avrupa felsefesinde bir (Rus düşüncesi) devri kabul edilmelidir. (Rus felsefe tarihi Cilt I Giriş).

Nasıl ki sosyalist akımlarda, daha çok Avrupa'da patlak veren, ideolojilerden dolanmış görünüyor. Fakat bunlara Rus toplumunun kattığı sorunlar, çok daha (toprağa yakın - terre à terre) dir. Bir tarihçimizin dediği gibi Avrupadaki sosyalizm akımları Rusya'da da etkilerini göstermeğe başlamıştı. Daha birinci Alaksandr zamanında Avrupa düşün ve özgür hareketlerinin Rus aydınları arasında bazı akımların doğmasında ve (*Dekabrist*)lerin ayaklanmasında dürtücü olduğunu görmüştük. ... Alman felsefesi ve Avrupa'da tanıtılı bilimlerin *Darvinisme*'in ve materyalist görüşün ilerlemesi sonunda Rusya'da yeni yeni düşün akımları gelişmeye başladı. Bunlardan en önemlisi (*Nihilisme*)dir. Bu akımı simgeleyenler, Rusya'da bulunan herşey, idare sistemini, ahlâk anlayışlarını toptan atmak ve hiç birşey tanımamak... Onlara göre ancak tanıtılı bilimlerin, doğa bilimlerinin yararı vardır, şiir, felsefe, güzel sanatlar ve daha başka şeyler, hiç bir yararı olmayan nesnelerdir. Politik alanda kendilerini (sosyalist) sayan, gerçekte ise sistemli bir dünya görüşleri olmayan nihilist'ler, Rusya'da özgür düşünlerini yaymanın, yani, adalete bağlı bir sistem kurmanın ancak, mutlak Çarlık rejimini devirmekle olasılığına inanıyorlar ve buna erişmek için de Terreur yolunu tutmayı, kendileri için haklı ve lüzumlu görüyorlardı.»

(Dr. Akdes Nimet Kurat: Rusya tarihi S. 543. Büyük reformlar zamanı).

İşte Dostoyevsky ve Tourgueniev, Avrupada, hele Fransa'da gördükleri, izledikleri bu anarşist ve sosyalist, hatta radikal reformist cephe çarpışmalarını kendi toplumlarının günlük yaşam karışıklıkları içinde edebiyatın tezgâhına çekerek egzotik bir (motif) gibi işlerken, gerçekte, bütün Rus hayatı, işçisi, köylüsü, üniversitelisi ve (aydın)ıyla bu (*fanatik*) hareketin dalgasında, karmakarışık, birbirine dolanmış ve beraberce kaynayıp gidecektir. Bütün ideolojik güçlerini (batı) kültüründen almış ve hatta, büyük bir yanıyla kendilerini batıcı yada, islavcı saymış olsalar bile, hemen başlıca ortak düşün ve ülküleri, bu etkenleri, bu akımları (Rus) un ve (Rusya)nın yaşamında toplamak, insanlığın dejenerasyonunu, Rus toprağında yaratmaktır. Biraz birbirinden ayrı gibi görünen bu uçlar, Rus romanının son gelişmesinde başlıca (sentez)lerini bulmak isteyeceklerdir. (Anarşist tip, yada (kahraman) olarak *Tourgueniev*'in (Babalar ve oğullar Romanındaki *Bozarov*, *Roudine*, (El değmemiş topraklar) daki *Nejonov* bu egzotik Rus ihtilalcileri'nin en canlı örnekleri sayılabilirler.

1848 değişim'lerinin kanlı ve şaka götürmez hareketlerini, Fransa'da, Avrupa'da izlemiş olan Tourgueniev, romanlarının bu (tipik) kahramanlarını hemen hemen yaşamdan aktarmış olacaktır: İşte *Roudine* bu tiplerden biridir ve söylendiğine göre ona *Bakonin* örnek alınmıştır da denebiliyor ki, *Dimitri Roudine* ve (*Bakonin*)in kendisiydi, ve belki de bu bir yanıyla doğrudur. *Tourgueniev* daima canlı bir model üzerinde çalışırdı. Onun (*Bakonin*)e her rastladıkça ondan aldığı izlenimler bazan takdir, bazan da hiddet halinde değişik olarak birbirini izlediği (*Dimitri Roudin*)de de bu iki duygu birbiriyle çatışık olarak birbirini sıralıyordu.» *Andre Maurois: To Tourgueniev P. 77.*

Roudine'le, romancı için tam ve manasız bir (anarşist)i canlandırdığı pek söylenemez ama, onun çelişik, ya da, ira-

desiz, parçalı karakterinde zaman zaman baş veren bir (toplum görüşü) vardır ki, bununla (Turgenyev)in hemen bütün anarşist felsefelere temel olan tanan ülküleri yansıtmak istediğine şüphe yoktur.

Pokorsky ve *Roudine* birbirlerine pek benziyorlardı. *Roudine*'de biraz parıltı ve gürültü vardı, tümceleri çok daha boldu, ve doğal, heyecanı da o kadar yüksekti... Görünüşe göre *Pokorsky*'den daha meziyetli gibiydi, gerçekteyse onunla ölçülemezdi. *Roudine*, her hangi bir düşünce gücünü son derece ilerletmiş bulunuyordu, bir usta gibi tartışıyordu; fakat düşündüğü şeyler onun malı değildi, bunları başkalarından, özellikle *Pokorsky*'den alıyordu. *Pokorsky*, görünüşte tatlı, sakın, hatta, biraz da zayıf ruhlu gibiydi. Kadınları delicesine seviyordu, daima zevk peşindeydi, ama, sırasında kendini savunmasını biliyordu. *Roudine* de ateşli görünüyordu, esaret ve hayat doluydu, fakat ruhu soğuktu, çok çekingendi. Yalnız, bir kerre izzetinefsi harekete gelmesin.. O zaman ateş kesilirdi. Her araçla insanları kazanmaya çalışırdı; gerçekte de birçok kimseler üzerinde oldukça etkisi vardı.» «Doğrudur, hiç kimse onu sevmezdi, yalnız ben ona çok bağlanmıştım.. Herkes onun boyundurduğuna giriyordu, oysa *Pokorsky*'nin etkisine hepsi, serbestçe kendini veriyordu. ... *Roudine*, karşısına kim çıkarsa çıksın hemen tartışmaya tutuşmaktan kaçınmazdı. Bütün inadıyla onu kendine getirmek isterdi... Çok kitap okumuş değildir... Ama yine *Pokorsky*'den ve bizden fazladır okudukları... Sonra herşeyi sınıf sınıf ayıran, büyük bir belleği de vardı. Bu da gençler üzerinde çok büyük bir etki yapar. Çünkü gençliğe genel düşünlerden hareket etmek yanlış ta olsa, hemen bunlardan sonuç çıkarmak çok iyi gelir.. İşin içini çok iyi bilen, anlayışlı bir kimse bunu yapamaz işte... Siz halkın da, kendiniz hakikate us erdiremediğiniz için tam bir hakikatın elde edilemeyeceği hakkındaki kanınızı gençlere söyleyin bakalım... Hiç biri sizi dinlemeyecek bile...

Siz de bu halle onları aldatamazsınız. Demek ki, yarı yarıya olsun, sizin de bu hakikata inanmış olmanız gerek... İşte *Roudine* bunun için gençleri etkiliyordu. Biraz önce onun pek fazla birşeyler okumadığını söylemiştim, ama felsefe yapıtlarını okurdu, kafası da hemen yapıt'ın ana düşünüyü yakalayacak gibi yapılmıştı, sonunu ta kökünde yakalıyor, sonra bundan her yanı aydınlığa boğacak ışıklı düşünceler çıkarıyor, yeni yeni düşün ufukları buluyordu. O zaman bizim ahbap halkamız, açıkça söyleyelim, öğrencilerini dosdoğru tamamlamamış bir takım çoluk çocuk kabılınden kimselerdi. Felsefe, sanat, bilim, hatta, yaşamın kendisi, bütün bunlar, bizim için sözcüklerden başka birşey değildiler. Güzel, çekici, ama birbirleriyle bağlı görülmeyen, karma karışık kavrayışlardı bunlar... Bu kavramlar arasındada bir birlik, bunlara temel olacak kozmik bir yasa olabileceğini, pek kestiremiyorduk.. Bu birliği gözden geçiriyorduk.. Bununla beraber yine bunun üzerinde belirli belirsiz tartışmalar yürütüyorduk, ve bu belirsiz noktayı yakalamaya çalışıyorduk. *Roudin*'i dinlerken, ilk defasında bize öyle geldi ki, bilginlerimiz bizden yetişmiş, bizi bir yerlere götürüyordu. Pek te öyle kişisel şeyler söylüyor değildi muhakkak, ama ne önemi var: Bildiklerimizi sağlam bir düzen güzelce bağlıyor bir birinden dağınık gibi görünen düşüncelerimiz, bir yerde toplanıyor, gözümüzde büyüyor, büyüyor... Yepyeni bir yapı birden ışıdayıp etrafı nasıl aydınlığa gömerse, her şeye yeni bir ruh karışıyor gibiydi... Hiç birşey geliş güzel, olura bırakılmış değildi, her şeyin kendine göre bir anlamı vardı: Ne yaptığını bilen bir zorunluk, bir güzellik, her şeyde, hem açık, hem de esrarlı bir anlamla kendini ortaya çıkarıyordu... Anlamın her olayından bir şey, enfes bir ahenkle bir ses çıkıyor, ve hepimiz, baştan başa bir titremeye tutulmuş gibi azizler için duyulan saygıya benzer korkuyla, kendimizi adeta o sonsuz hakikatin canlı bir örneği haline gelmişiz sanıyorduk, hepimiz onun

elinde büyük bir göreve göre hazırlanmış bir takım gereçler oluvermiştik...» (*Roudine; Marc Semenoff P. 50-93*).

Roudine'in bu gençlik portresini yapan *Lejnef*, acaba bu (*Orass*)'ın içinde kaynayan (anarşist)i bize deşebiliyor mu? Hayır da dense aşağıdaki görüşleri bizim için pek te yabana atılacak cinsten görünmüyorlar, *Roudine*'i felsefe-siyle gülünç yapmak isteyen arkadaşına diyecektir ki:

«Öyle mi dersiniz? Peki size daha başka ne deliller göstereyim? Felsefeye saldırıyorsunuz... Ondan söz ederken istediğiniz kadar küçültücü sözcükler bulamıyor gibisiniz. Benim de felsefeye pek sempatim yok, onu pek anlamam ama, bizim başımıza büyük işler açan da felsefe değildir... Öyle felsefesel düşler ve öyle incelikler Rus'un pek hoşuna gitmez. O, bu noktada çok fazla sağ duyuşa bağlıdır... Ancak bu böyledir diye, felsefe adına, doğru dürüst bir hakikata varmak ve kendini tanımak isteyenlere çatmak, bu da hoş birşey değil. *Roudine*'in asıl mutsuzluğu Rusya'yı asla tanımamasıdır, bu da gerçekten hazin bir şey. Rusya bizim hepimizi gözden çıkarsa da, fakat biz, Rusya'sız yapamayız. Bunun tersini kim düşünürse yandı, hele, Rusya'nın dışında yaşayanlar, bütün bütün yandılar! Kozmopolitlik, pek mantığın alacağı bir şey değildir, kozmopolit insan, bir hiçliktir, hiçlikten de fazla bir şey... Ülusun nabzına uymayan şeyde ne sanat, ne hakikat ne de yaşam vardır... Hiç bir şey insanın kendine göre bir hız yönümü olmadıkça, ideal bir yüzü de olamaz... Kişiliğimizin fizyonomisi olmadan, olsa olsa harcıalem bir yüzümüz olabilir... Ama yine de tekrar ediyorum, bunun suçu *Roudine*'de değildir: Bu onun alın yazısı, ağır, acı bir yazı ve bunun için biz onu suçlandıramayız.. Eğer Rusya'nın böyle ne kadar *Roudine*'ler çıkardığını araştırmaya kalkarsak, iş çok uzar... Biz onun iyi olarak bize verdiklerine neler borçlu olacağımızı bilelim, yeter: Ona karşı, haksızca hareket etmek, bu daha kolay birşey. Ama, onu cezalandırmak bize düşmez, zaten düşse

de faydası yok.. O, hiç te lâyük olmadığı cezayı, kendi eliyle kendine verdi..» (A. Yapıt. S. 163-164) Roudine, kafasındaki dünyayı Paris'te 1848 değişiminin barikatlarında dolaştırırken, dünyasıyla beraber göçüp gidecektir...

Fakat, (Babalar ve Oğullar)daki nihilist, Bazarov, böylesine silik ve iradesiz bir insan değildir: O da genç bir doktor, üniversiteden çıkmış yeni bir (Nihilist)tir. Ama, bütün inkârlarını, tanıtli bilimin, yeni bir (Nihilist)tir. Ama, bütün inkârlarını, tanıtli bilimin, hele zooloji, botanik ve mineroloji gibi, lafı ve ideolojisi olmayan doğa bilimlerinin sağlam prensipleri üzerinde yürütmektedir. Onun (mürşit) leri Alman materyalistleri *Buchner*'ler ve sairedir. Darwin, bu bilimin felsefe dehlizini açacaktır.

A. *Haurisie*, diyor ki: Uzun zaman genç değişim'ciler Rusya'da (nihilist) diye tanındılar. Onlar da her şeye yok diyorlar mıydı? Doğal, tamamıyla inkârcı değildiler. Onlar herşeyden önce kendilerini (bilime bağlı) sayıyorlardı. İlk kez politikaya (bilim)i uygulamış bir kuşaktan olduklarına inanıyorlardı. *Bazarov* bir (nihilist)ten çok bir realist olmayı istiyordu. Evlatlar, babalarının reform, reform diye süreden gevezeliklerinden bıkmış usanmışlardı.

Dostoievsky kadar *Tourgueniev* de bu (kırıcı, dökücü) etken altındaydılar. Ona sadece bir romancı gibi seyirci, onun önünde yalnız bir (yazar) gibi (tahlilci) değildiler. Onun için de kendileri kadar Rusya'nın da (geleceğini) seziyorlardı: ve pek iyi anlıyorlardı ki, (anarşizm) sadece anarşistin yarattığı bozgun havası değil, toplum içinde iyice patlak veren bir (bozuk düzen)in doğal bir döküntüsüdür: anarşist bir (neden)den çok, bir (sonuç)tur. İster (kilise)nin elinde olsun, ister Çar yönetiminde olsun, Rus toplumu insan ilişkileri ve (insanlık) prensibi yönünden bir *Absurdite* us'un ve mantığın alamayacağı bir anlamsızlık halidir: (adalet)in simgesi olan bir Tanrı, böylesine bir (adaletsiz)

düzeni nasıl bunca insan omuzuna yükleyip, bazı kullarına da kırbaç verir: Vurunuz, vurunuz bu zavallılara... Onlar ki, Tanrıya da, bu toprağa da (kul köle) dirler, ama, vurun da uyanmasınlar, düşünmesinler! diyebilir *Karamazov* kardeşler, bu (şen hali)nin bir karanlık dramı değil midir? *Dostoievsky Tourgueniev* hesabına ne kadar (metafizik) bir boyut içinde insanlığın sonsuz çözülmez problemleriyle bizi dağlamak isterse istesin, fakat Rus halkı metafizik bir bunalımdan çok fazla dilini konuşamadığı bir insanın dramatik karışık hesaplarıyla (şaşkın) haldeydi. Onu *Tourgueniev*'in öykülerinde gördüğümüz bu şaşkın sahnelerde iyi anlamak lâzımdır. *Gorki*'ye gelinceye kadar Rus değişimcisi, nihilisti, sosyalisti halkın içinde pek güvenle yaşamış değildir. «Bir işçi: dinle.. Hatırlıyor musun, hani bir (beyaz el) vardı, geçen yaz seninle konuşmuştuk?»

«İkinci işçi: Hatırlıyorum, ne olmuş?»

«Birinci işçi: Bugün onu asacaklarmış, diyorlar, emir verilmiş.»

«İkinci işçi: Yine mi isyan?

«Birinci işçi: Hep o işte.»

«Eh, öyleyse, bak ben sana birşey söyleyeyim mi *Mitri* kardeş: Gidip onu asacakları ipi elimizle bulsak, hiç te fena olmaz. Denildiğine göre, böyle yaparsak, evlere şenlik olurmuş...» (*Recits d'un chasseur, Introd. par H. Kaminsky P. 15*).

İktidar, yani devlet, yalnız (anarşist)in dengesiz ruhundan, (kötü niyet)inden ürüyor değildi, her uyanan düşünüyü ve düşünen (başı) eziyordu. Hele bu başlar felsefeyle büyülenmişler... Onunla zehirlenmiş her ruhta devlet, mutlak kudretini parçalamaya gelen bir (iblis) görmüş gibi, huylanıyor ve bütün araçlarıyla tepelemeye seferber

oluyordu. Diyebiliriz ki, Rus felsefesi, ondokuzuncu yüz yılda, Rus edebiyatıyla beraber, sadece üniversite kürsülerinin özenip bezenip piyasalara süregeldiği (örnek yapıt)larla, ruhları beslemiş değildir. Bu felsefe, kalabalıkların o büyük ve acı çeken halk kitlelerinin mutsuz, çileli yaşamlarına kadar girerek diyalektik yollarını oradan geçirmeyi ve sorunlarını, bu karanlık yaşamların dehlizlerinde yoğurmayı bilmiştir. Onun için devlet, kiliseyi de, Çarlığı da tedirgin eden bu değişimci kültüre hiç bir zaman yüz vermek istemediği için de, felsefe resmi programlara, diğer Avrupa memleketlerinde olduğu gibi rahatça sokulamadı.

Oysa bu felsefeler ve onunla düşünen başlar ne bomba atıyorlar, ne yol kesiyorlar, ne de Çarlığın ve Çarın aleyhinde kışkırtıcı yayınlar uçuruyorlardı. Onlar olanı ve olacak olanı (insan)ın kaderinde görmeye, okumaya çalışıyorlar, bunun için (Bilim)e başka bir güvenle sarılıyorlardı, ki, insanlığı kilisenin karanlık, uydurma, ezici (bilgisizlik)inden ve tanrı vekillerinin insafsız (yargı)larından kurtarıp, (köle ve kul) nasibinden azat edecek olan asıl kuvvet, düşün'den gelecektir.

Politika, yöntemin ve kilisenin yerini tuttu. Yeryüzü, göklerin yerine geçti; alıntı ve kol gücü (çalışma) yalvarıp yakarma (Dua)nın; insan sefaleti cehennemini; ve insan İSA'nın yerini aldı. Nihayet, *Hegel'in teorisini kendi düşüncesine uydurarak* şu yargıyı yaydı: «Gerçek Tanrı, insan olan Tanrı, devletin kendisi olacaktır.»

(*J. Bourdeau: Le socialisme allemand et le nihilisme russe II not I*).

Engels (felsefe incelemelerinde) *Feurbach*'dan söz ederken diyecektir ki, (hristiyan)lığın özü, bir çırpıda Hegelin idealist felsefesindeki (Düşün-özdek) ayrıntılılığının çelişik halini, tuz buz ederek kaldırdı, materyalizmi getirip tahtına oturttu. Artık doğa her çeşit felsefeden bağımsız olarak var

oldu. Bu, öyle bir temel ki, biz insanlar ondan olduk, onunla büyüdük; insan ve doğa dışında hiç bir şey yoktur. Bizim dinci hayal gücümüzün doğurduğu bütün varlıklar, kendi insan varlığımızın uydurma bir hayal yankısından başka bir şey değildir...» (A. Yapıt. Fransızca, S. 20).

Az sonra, Çerniçevski, bu materyalizmin de, gerçekleri bütün mahiyetleriyle yansıtmadığını sezindi. (*Helvetius*) bir ara onu oyalar gibi oldu. Bütün bu gençlik hevesleri ve uğraşları onu Rus toplumuna daha fazla yaklaştırıyordu. Doğduğu ilçeye felsefe öğretmeni olunca genç yaşında evlendi. Çocuklarının olmasına rağmen, doktorasını yaptı: (Estetikle gerçekler arasında ilişkiler) Tezini kalabalık bir jüri önünde savundu, jüri, tezden çok memnun göründü. Fakat, onun Alman idealizminden ayrılıp, materyalizme dönmüş olmasını hoş karşılamayan Schelling felsefesine bağlı bir felsefe profesörü Davyolov işe karıştı, doktorayı milli eğitim bakanlığınca kabul ettirmedi. Ancak üç yıl sonra, bakan değişince tezin kabulü resmi makamlarca onaylandı. Ama Çerniçevski artık onunla bir daha ilgilenmedi, o kadar ki, en yakın akrabası bile onun bu doktorasından haberdar olmayacaktır. Çerniçevski, Kırım savaşına yakın olan yıllarda 1853 dolaylarında, bazı edebiyat dergilerinde ve bazı siyasal gazetelerde yazı yazarak tanındı. Hemen Rus radikalizm ve sosyalizm kollarının, bir bakıma başına geçti. Edebiyatla felsefeyi birbirine yaklaştırmayı, hatta, kaynaştırmayı istiyordu: (Rus edebiyatında Gogol devri) ve (Felsefede antropolojik prensip) gibi incelemeleri bu felsefi literatürün birer örneği sayılabilirler. Londra'da sığınmış olan *Herzen*'le uzak ilişkileri, gençliği dolduran karışık yıllar, onu (çar zabıtası)nın bir araması sırasında, *Herzen*'in kaleminden çıkan bir not, onun (menfiliği) hakkında açık bir delil gibi görüldü ve tutuklandı. 1862'de yargılandı. Bu zayıf ilişki işareti, onun suçlanmasına hukukça bir neden getirmiş olmasa da, fakat o, artık devletin (anarşist)ler lis-

tesinde yerini almıştı. Köylüler için yazdığı yazıları (kışkırtıcı) bulunarak mahkemece ağır hapis cezasına çarptıldı. Cezasını Sibirya'da çekecek, fakat oraya gönderilmenden önce, halka, ibret olsun diye, kalabalık bir meydanda, zincirlere vurulmuş olarak bir direğe bağlanacak, yüksek bir yerde (teşhir) edilecekti.

İnsanın varlığını ortaya koyan, uydurma bir ruhun görünmez nitelikleri değil, onun herkes için bir bütün olan (kişilik)idir. Zamanımız (personalizm)ine yakın bir kişilik felsefesiyle kabul edecektir ki, insanın bütün alın yazısı ve gayesi, doğa tarafından, bu dünyaya göre hazırlanmıştır. Bu dünyayı geçen, aşan ve insan varlığına ancak uzaktan çarpan her şey, eski felsefelerin ve eski dinlerin insanı tutsak etmek için uydurdıkları düşün zinciridir.

Çernişevski, terörist bir nihilizmin Rus ruhunu, Rus halkını beklediği aydınlığa götüreceğine inanmıyordu. Onca, insanları eski ve korkunç inançlardan kurtarıp, yeni bir dünya düzeni kurmak, ancak ve ancak bir dünyayı yapan doğa'nın onu nasıl yaptığını bilmekle elde edilebilir. Bu bir (anarşi) yolu değil, bir (bilim ve düzen) yoludur. Bunda insanı bütün varlıkların perisi ve ereki yapan bir (onanizm)in hatta bir (idealizm)in temel felsefesi vardır, ve güzellik te, realiteyi insanla beraber bu noktada görmenin bir hazzıdır, realitenin dışında değildir: «Biz hayal uydurmalarıyla kendimizi aldattıkça ve bu hayallerimizi realitenin karşısına diktikçe kendimizi bu yapma bu uydurma hayal dünyasının içinde kapadıkça, bir sözcükle realiteden kendimizi uzak tuttukça güzel denilen şeye, el değdirmekten de uzak kalıyoruz.»

Güzellik Eflatun'un idealizminde olduğu gibi, mutlak ve evrensel (düşün)lerin ideal gerçeklerinde değil, gerçeğin her zamanki dünyamızda bizimle olan (ilişki)sindedir. Doğru, güzel, iyi... Bütün bunlar insan oluşumuzun tarih ve do-

ğayla birleşen özdeşliktir: İnsan iyidir, doğrudur, ve insan güzeli sezer, çünkü (insan)dır. O halde, insanı küçük, zavalı, (hakir) kılan bir toplum düzeninin hiç bir felsefi ve antropolojik temeli yoktur. Ve bu insan (Rus)tur. Ve Rus, Rusya'da yaşayan bir canlı varlıktır, onun sorunları Rus'un sorunları, Rusya'nın insan sorunları, insanlığın felsefe sorunlarıdır.

1880'den sonra, özellikle 1905-1908 arası. Rus yaşamında anarşizm, ve nihilist sosyalizm daha az bombacı ve terörist olmuş, daha çok Düşün'le yoğunlaşmıştır. Belli toplum akımlarıyla karışan çeşitli değişimci ideoloji kadroları, özellikle halk sınıflarının uyanmaya varmış bazı (entellektüel) kollarını içine alarak edebiyat ve felsefenin önderliğinde gelişirken, anarşizm de hemen hemen sosyalist uğraşlarının (Duygu ve tutkusu) gücü olarak daha çok arka planda kalmıştır. Burada edebiyat, Gorki'nin (serseri haydut ve sıkıntılı insan) tiplerinde zamanın bir bakıma (kadro dışı) bıraktığı kalabalıklarını ele alırken A. Çehov'un (küçük memur ve ufak burjuva) ları da, sahneye gireceklerdir. *Turgeniev* ve *Dostoievsky* de başlıca hareket çizgisi (anarşist)in yarattığı karanlık kuvvette silik kalıyordu. Şimdi anarşist ya bir (ipsiz sapsız) sarhoş, ya bir boşluğa salınmış haydut, ya da ufak, işsiz, monotonlukta boğulmuş sıkıntılı bir memurdur. Ama, kitlede kımıldıyor, büyüyor, hiç olmazsa gölgesi yürüyor. Onun için de yuvarlanıp büyüdüğü ve gölgelediği bu karanlık kuvvete, bu boşluk, bu büyük (kaos). Çarlığın son çırpınış didinmeleriyle beraber büyümektedir: Balkanlarda uyandırdığı (Değişim ve bağımsızlık) havasıyla, küçük Balkan devletlerini, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine güçlendirmeye çalışan Rusya bir yandan da Doğu üzerinde yürüttüğü (baskı) hareketiyle, zaten gücünü yitirmiş

olan İmparatorluğu çıkmazdan çıkmaza sokarken, kendisi de, iç düzensizliğinin ve yapı bozukluğunun her gün büyüyen sorunlarıyla huzursuz ve güvensiz oluyor, politikada (şiddet ve korku) rejimini son dereceye kadar yürütüyordu. Rejimi en kuvvetli olan ordu, çeşitli savaşların doğurduğu, bir bıkkınlık ve düzensizlik haliyle bir çözülme havası içine düşmüştü. 1905'de Rus orduları Doğuda bir avuç Japonya'ya yenilirken, Çar ordusu bütün gücünü ve kabadayılığını içerde göstermek istiyor gibi, en kanlı bir (ezme ve temizleme) işine girişiyordu.

Memlekette, özellikle taşranın yeni gelişen ticaret ve endüstri kentlerinde, Moskova ve Sen-Petersburg'la beraber zengin bir burjuva sınıfı meydana geliyor, büyük bir yanıyla Fransız ve Alman sermayesine dayanan bir endüstri burjuvazisi, gittikçe memleketin siyasal kaderini de ele alarak, rejimin, tam bir kapitalizme doğru kaymasını zorluyordu. Bunun olumlu sonucu da, bu sınıf zengin çocuklarının, vakti hali yerinde olan, fakat saraya bağlı bulunmayan, onun için de kendini liberal sayan bir kısım gençliğin Avrupa'ya giderek oradaki sosyal gelişimde düşüncelerini yakından izlemeleri ve bu izlemelerini memleketlerine sokmaya çalışmaları olacaktır.

Bunun yanıdaysa, küçük toprak sahibi (köylü) sınıfı da, yavaş yavaş bir (sınıf) karakteriyle toplumda bir yer, hatta, bir (taban zihniyet) simgeleyecektir. Bir kısım yazarlar Rus'un çeşitli sorunlarını bu (köylü)nün (psiko-sosyal) yapısında görmeye çalışırken onun kaderiyle çok yakın olan köy papazı ve köy (hoca)sı da, gittikçe merkezden ayrılarak, kendini daha çok bu köylünün yaşamına bağlayacaktır.

«Çağdaş Rus edebiyatından, köylünün halini gösteren dosdoğru bir tablo çıkarılabilir, içinde bulunduğu kötü koşulları acı bir halde gözümüz önüne koyacak bir (tanım) elde edilebilir.

Rus köylüsü yumuşaktır, alçak gönüllüdür, ve geleneklerine çok bağlıdır. Uzun tutsaklık yılları onu kendi dileğiyle hareket etmekten uzak tutmuştur. Ama, buna karşılık ona tükenmek bilmeyen bir sabır vermiştir, her acıya karşı duran bir direnme vermiştir.

Köylü, sefaletle adeta senli benli olmuştur, ona uymuştur. Hemen hiç kimsenin yaşayamayacağı koşullar içinde yaşayıp geçinmek için, akla gelmedik bir inatla dayanır, bu alın yazısını düzeltmeğe çok az çaba gösterir. Onun karakterinde yardımlaşma diye bir şey yoktur.

Baştan başa hastalık yuvası bir bataklık yanına konmuş bir köy, bundan nice ateşli hastalıklar, sıtmalar ve daha neler de neler alır da yine köylüler bu bataklığı kurutmak için birleşip el birliğiyle çalışmayı düşünmezler, birlikte bir yol açmazlar, herkes kendi hesabına işin en büyük yükünü üzerine alır, kötü yolların bütün kahrını çeker, zamanın kaybını sineye çeker de, orada oturanların hepsi için aynı derecede önemli görünmeyen bir işi kabul etmez.»

Kanunun bir dereceye kadar kurtardığı bu eski serf, bu toprak kölesi, devlet otoritesinden sadece korkmaz, ona karşı dini bir saygısı da vardır: Korkuyla karışık bir (tapınma) duygusundan gelen bir (aşağılık duygu) bu.. (Çar). kilisenin üstünde bir (iktidar)dır, köylünün ve halkın (ata erkil) ocak geleneğinde (Çar) bir (baba)dır, hatta *Bakounin* Rusya'da tutuklanıp hapse atıldığı vakit, Çar ona haber yollayacak: Bir evlat babasına nasıl açılırsa bana her şeyi öyle ap açık yazsın, diyecek ve bu ateşli anarşist, anılarını, bir babaya açılan evlat duyguları gibi, gönül rahatlığıyla dökecektir. Bütün toprak, yer ve gök (Çar)ındır: (Ziilullahi filalem ve sahibi berreyn ve bahreyn)...

Atıfet, ihsan, merhamet, şiddet, ölüm, yaşam... herşey onun elindedir. Ancak vergiler cana tak dedirtircesine gırtlığına dayanıp onu aç, susuz, nefes alamaz hale getirince

(yığın) biraz idareye baş diker, ama, ne kıtlıklar, ne felaketler olmuştur da, köylü dilenmeğe çıkmış, fakat baş kaldırmak, ya aklına gelmemiş, ya da felce uğrayan iradesini harekete getirememiştir: Ancak büyük şehirlerde, bazı (anarşist)lerle düşüp kalkan köylü ve halk çocukları, git-tikçe bu korkunun yerini, tam bir (tutku) haliyle yıkmak fikrine çevirecekler ve (serden geçti) kollarını oluşturacaklardır.

Rus köylüsünün, halkın orta sınıfının eğitim durumları da geçen yüz yılın sonlarında ve bu yüz yılın başlarında pek yürek açıcı bir görünümde değildi. Rusya'da halk eğitimi, çeşitli hal ve koşullar yüzünden, çok karışık görünüyor, önce memleketin çizilmeyen genişliği öyle bir okul örgütlenmesini istemektedir ki, böylesine en küçük dallarına kadar uzanmış bir genişlikte, böyle bir örgütlemeyi us'a sığdırmak bile çok güçtür. Hele hükümet, halkın okuyup yazmasında değildir; onca halkta fazlasıyla düşün uyandıracığımızı, devlete kul köle yapan ve bağlayan bir cehaleti yürütmek daha iyidir. Rus köylüsünde her gün biraz daha açığa vuran bilme isteklerini, devlet korkuyla görmektedir. Bu istekler biraz zayıf görünür olsalar da, yine de yeni zamanların geldiğine işaret ettikleri besbelli farkediliyordu.

Şüphe yok, yarım yüz yıl içinde birçok ilerlemeler yapılmıştı: Okulların ne kadar fazlaştığını resmî istatistikler ortaya koymaktadırlar. Bununla beraber, bu çoğalış gözümüzü bağlamamalıdır. Okulların sayısı ne kadar gözümüzde büyük görünürse görünsünler, Rus halkının genel nüfus sayımına vuruldu mu bunun ne kadar düşük olduğu göze çarpar.

Şurası söz götürmez ki, okulların sağladığı öğrenim köy halkının küçük bir parçasını içine almaktadır. Sonra, bu istatistiklerin verdiği sayılar, hükümetin idare ettiği sınıfları gerçekten okutup uyandırmayı istediği hakkında bir şey düşündürmeye meydan verdimiyorlar. Gerçekte de hükümet

okullarla ilgileniyor gibi görüldüğü vakit, bu, insanların bir şey bilmek endişelerine katılmış olmak içindir. Bu katılma payı da ne kadar azdır.» (*İvan İstrannik: La pensee Rus contemporaine: İn Trod*).

Hükümet karşısında Rus köylüsünün bu tutumu bu yüz yıl başlarındaki Rus idaresi altında yaşayan bazı Türk yazarlarının da gözünden kaçmış değildi. Gençliğinde Rus nihilist ve sosyalistleriyle oldukça yakından tanışan ve ilk (sosyal eğilim)lerinde, bu halk - köylü sosyalizminin ilkel tohumlarını, besbelli taşıyan (Türkçü) (Akçoraoğlu Yusuf) bu gözlemlerini, Paris'te çıkan (Şurayı ümmet) gazetesıyla yayımlayarak, Rus halk ve köylüsünün bu durumuyla, Abdülhamit rejiminin aynı (Çar) düzenine benzer (politika)sı altındaki Türk halk ve köylüsünü yaklaştıracak, ve bir (Meşrutiyetçi) değişim'inin bizde de zorunlu olduğunu göstermek isteyecektir. 1905 değişim yıllarında yazılmış ve sonraları 1912'de, Türkiye'de (Tanin) matbaasında yeniden basılmış olan bu yazılardan birinde (Türk ocağı)nın gelecekteki bilim lideri, diyordu ki: «Şimdiki değişim, kendi kuvvetine güvenen Çar rejimi karşıtlarının Japonya tarafından zayıf düşürülen Çarlıktan, iktidarı ele geçirmek için yaptıkları bir saldırdır. Bu saldırıların bugüne kadar gösterdiği başarısızlıklar, Rus halkının en büyük çoğunluğunu meydana getiren köylü sınıfının, toprak işçisinin henüz tamamıyla ve açıkça kendini göstermemiş olmasındandır. (Mujik) her zaman olduğu gibi, şimdi de kendini pek belli etmiyor. Eğer bir çok yerlerde başveren çiftçi isyanları bir düzene konup ta bu karşın kuvvetlere yardım edilebilse ve büyük bir kısmı köylüden ibaret olan orduda itaatsizlik halleri artsa, Çarlığın bugünkü şekli son nefesine gelmiş olacaktır.» 1905, 14 Eylül. Eski (Şurayı Ümmet)te çıkan makalelerimden. İstanbul, Tanin matbaası: 1329 S. 50-60.

Hemen işaret edelim ki, aynı tarihte, Lenin de, Rusya'da (örgütlenerek kuvvetlenerek düzenle yürütülecek) bir

toprak proqramının, köylü kalkınmasına gelecekteki büyük değişim'e başlıca destek olacağı savunuluyordu: «Bütün toprak sorunlarında sınıf boğuşmasını bel kemiği saymakla biz Rusya'daki bulanık ve kararsız (*Populist* halkçı) tenkitçi, sosyal, ıslahatçı ve daha bir çok nazariyelerin hepsinden kesin olarak ayrılıyorruz.» (*Köylü meselesi ve sosyalizm: çeviren Şerif Hulusi S. 49*).

Orta köylü sınıfının toprak eğemenliği yanında kendini gösteren (işçi) sınıfının da kapitalist rejim karşısındaki tutumu, gittikçe daha değişim'ci olmaya yürümekle beraber, fakat köylü sınıflarıyla birlikte, işçi sınıflarını da Çarlığa karşı bir (iktidar) düzeyine getirecek bilinç henüz düzeyine gelmiş değildi. (Yusuf Akçora) yine aynı yazısında, bu sınıfla köylü arasındaki farkı şöyle belirtiyordu: «Üretim yükseldi. Üretimin çoğalışıyla, mübadele ilerlemiş, liman ve iskelelerin uğraşları çok artmıştır. O zamana kadar pek belli olmayan bir sınıf halk, hem üretimin ve hem de mübadelelinin ruhu olan işçi meydana çıktı.

Genel olarak işçi sınıfı — endüstri işçisi — köylüye — toprak işçisine — bakımla bir çok yandan ayrılır: O, olmayışın ve çeşitli öğe'lerin meydana getirdikleri bütünlüklerle yaşar. Bu iki halin doğa sonucu olarak ta daha açık göz, daha çok olup bitenden haberli, daha fazla ilericidir. Onlarda dinsel tutkunluk, gelenek düşkünlüğü, tutuculuk azdır. Toprak sahibi olmadıklarından, yani proleterya oldukları için, zamanında işsiz kalabilirler, açlığa düşebilirler, hele endüstri işleri faydalı oldukları kadar pis ve ağır işlerden oldukları için, işçiler çoğu vakit bugünkü toplumdan nefret ederler. Bu ve bunun gibi bir çok nedenlerle endüstri işçisi, bulunduğu hali düzeltecek, yaşamını daha iyi yola koyacak sözleriyle ortaya çıkan her yeni düşün'e daha çok kulak verir.»

İşte orta ve küçük sınıflar arasında kendini daha kuvvetle ortaya koyan bu ayrılıklar ve uzaklıklar karışık bir

sınıf çatışması, ya da sınıflar arasında derin bir bağdaşmazlık yaratacaktır ki, o zaman *Marx*'ın (diyalektik) yolu yani (tarihi maddeci) görüşü, sınıflar üstü bir proleterya değişim'iyle bu çatışmaları kaldıracak gibi görünecektir. Bir çok devrimcileri, değişimcileri, hatta anarşistleri ayrı ayrı çözüm noktalarından alıp *Marx*'çı bir devrimci felsefesinde birleştiren neden, *Lenin*'in kuvvetle ortaya koyduğu bu (karmaşık) durumdur. Oysa, *Gorki* 1905'den sonra ona yakın yıllarda, özellikle değişim'in bastırılmasında halk ve proleter sınıflarının gördüğü felâketler ve acılar karşısında toplumun ve ezilen sınıfların kurtulmasını, artık ne dışardan koruyacak (Devrim ve Değişim) örgütlerinden, ne de, içerde işleyecek yıkıcı (anarşist) kollarından bekleyecektir. Önce bütün olarak (Rus milleti)ni, yani bir kurtuluş hareketi içinde, tam bir özgürle kendi varlığına sahip çıkacak (değişim) önce kafalarda, kültür yoluyla yayılmalı, büyük bir kültür seferberliği, en çetin programla, ve devlete asla acı vermeden, kendikendisi halk gücüne dayanarak, yürütülmelidir. *Gorky*'nin bu (kültür savaşı) onun (serserileri, işsizler, başıboşlar, sınıfsızlar, kadro dışı yığınlar) içinde geçen uzun ve çileli (deney)inin, denilebilir ki, yaşama bağlı (diyalektik) gelişmesi sonunda varılmış, bir bakıma sosyal, hatta, felsefî bir (sonuç) olacaktır.

Burada objektifimiz daha çok (anarşist ruh)un ve (anarşizm)in toptan tahlili olduğuna göre, *Gorky*'yi bizde ve dünyada yerleştiği yaratıcı (romancı) şöhretiyle gözönüne almayacağız. Biz onun kişiliğinde ve yapıtında (anarşik) öğe'leri izlemeğe çalışacağız. Ancak bu izleri daha derinden bulup çıkarmak için, onu kendi yer altında görmek gerekir.

Sevişerek birbirini bulan genç, güzel bir ana ile, halinde mutlu ve dürüst küçük bir memur babanın bu ilk çocuğu, daha ilk yaşam eşiğinde, felaket ve acılarla (kardeş) oldu: İki yaşındayken yakalandığı kolera, onu bırakıp babaya takıldı. Ve sanki bu dünya çilesini oğlu çeksın diye, babayı

aldı, ve götürdü. Yeni doğmuş iki çocuğuyla ortada kalan ana, *Astrakan*'da kalmak istemedi. Sevdiği adam için bırakıp bir zaman, kocasının ardında koyulduğu baba ocağına yeniden sığındı. Baba, bir küçük boya tezgâhı çalıştıran ufak esnaftan bir aile başıydı. Önce bu misafirleri hoş karşıladı; fakat el işçiliğini önüne katıp süpüren (büyük endüstri) kollarıyla, tezgâhı verimsiz hale gelince, sefaletle düştü, ve dayanılmaz bir (Büyük baba) oldu. İşte, Gorky, (Balzac)'ın *E. Grandet*'sinde büyük babayı bulacaktır. İlk çocukluk yaşamına açlık ve acılarla çöken bu (büyük makine), onun ilk korku ve lânetlemelerine çok erken konu olacaktır. Genç yaşındayken yaptığı bir konuşmada bu kompleksini şöyle belirtecektir: «Teknik mi diyorsunuz? Teknik boynumuza geçen yağlı ipi biraz daha sıkıştırmaktan ve bizi biraz daha zincire bağlamaktan başka birşey yapmış değildir. Hayır, bu, (fazla çalışma)dan yakamızı kurtarmamız lâzım. İnsan biraz istirahat etmeyi istiyor. Fabrikalar da, bilim dediğimiz şey de, bu dinlenmeyi vermiyorlar bize. İnsan, kendi başına çok az şey ister. Çok şeye gereksinim olmayacaksa, büyük kentlerden bana ne? İnsanlar yığın halinde yaşarlarken kanalizasyonlar yapmışız, su yolları açmışız, elektrik döşemişiz neye yarar! Ama, bunlar olmadan yaşamak için ne yaparsanız yapınız, yaşam daha kolay olur. Hayır, yaşamımızda ne kadar şeyler vardır ki, faydasızdırlar ve ancak zekâ zaafından gelen fazlalıklardır. Onun için diyorum ki; zekâyâ ve bilime bağlanan sınıf, insanların zararına çalışıyor.» (*Gregoire Alexinsky: Maxime Gorky. P. 13*).

Sonraları Gorky bu düşüncelerinde değişiklik yapacaktır, fakat onun değişiklik düşüncesinde şu değişmeyen düşün sürecektir: Bir toplumu, insan topluluğu ile kucaklamaksızın, sadece servet zoruna, ve bir sınıf halinde büyük kitlelerin fedakârlıkları, yoksunlukları bahasına gelişen kentler, hiç bir zaman mutluluğun ve sevginin yeri olamazlar. Bu (kent düşmanlığı), kenar bucak sevgisi, atılmış,

kentlerden kovulmuş serseri yuvalarına karşı (dinsel) bir bağılılık *Gorky*'nin ilk devredeki öykü ve romanlarını işleyen başlıca (tema) olacaktır. Sonradan, bu duygularını eleştirirken romancı soracak: «Gerçekten, şu milyonlarca Rus ruhlarının derinliğinde, bir gün bu ağır işlerden kurtulmak umudunu taşıdıkları için mi, değişimin bunca ızdıraplarına katlandılar?» Evet çalışmamak için mi? Yoksa, çalışıp didinsinler, ama başkaları onların emeğiyle yaşamasın diye mi?

Bunda Marxist bir (emek felsefesi)nden çok, Tolstoi'ci bir adalet ve insanlık duygusu sezinmelidir. Bu duyguda *Gorky*'nin genç ruhuna ilk *Anarchio-bourgesise* tohumunu atan toplum bunalımını da ayırt etmelidir. Onun ilk öykülerinde, romanlarında, özellikle (Ana)da bu ilk tohumun türlü deyimlerini bulmak zor değildir. Edebiyat hayatında, en yakın dostuyken, sonra araları açılan ve bir anlaşmazlık ağında dolanıp giden bir başka ünlü romancı *Andrev*, ona bir mektubunda bu gençliğin (anarşist) çağını hatırlatacak ve diyecektir ki:

«Biz, seninle değişmekten bu yana anlaşılamaz hale geldik. O zaman, ben senin için, en kötü ve haysiyet kırıcı anlamda (anarşist) oldum.. Oysa, bir zamanlar sen anarşizmi bambaşka biçimde alıyordun. Demek ki, birden değişen sen oldun, *Alexei* ve bizim ayrılmamızın asıl nedeni de buradadır: belki de senin benim hakkımda bunca haksız ve kaba suçlamaların hep buradan geliyor.» (A. Yapıt. S. 130).

Gorky'nin yapıtları, anarşizmin ve anarşistin belli bir psikolojisiyle yoğrulmuş olmamakla beraber, onun (devlet toplumculuğu) *Soci  t   d'  tat* karşı olarak tuttuğu (Halk k  lt  r  c  l     - *Populisme culturel*) yani bir bakıma (anarşizm)'in (Anti-Etatist)     lerini yi belirtmektedir.

Onu b  t  n ya  şamınca tam (insan) olarak ya  şamaktan umutsuz ve tedirgin eden iki engel olacaktır: Polis - H  k  -

met; devlet entellektüeli ve memur üniversiteleri: rıhtımların, Volga şamandıralarının, kenar iş yeri yuvalarının bu gündelikçi çocuğunu, her yerde (polis) kovalayacak; hiç bir üniversite okumaya, bilime ve kültüre susamış bu (serseri) ye kapısını açmayacaktır. O zaman Gorky, polissiz bir toplumun özlemiyle (sosyalist) cephelerde idealini arayacak, üniversitesiniyse, kendi eliyle, kendi kavgasıyla, kendi çabasıyla kendisine göre yapacaktır ve ona, Benim üniversitelerim! diyecektir. Yıldızlı giyimleri altında, yıldızlı bilim fermanlarıyla, çeşit çeşit söz ebelikleri yaparak vicdanları bilim adına, hakikat adına, nelerin, ne kapıların altın halkasına bağlayan ve avutan, sonunda da genç kafaları düşünmez hale getiren bu (keramet ve büyü) yuvaları, onun bütün yaşamı boyunca (unulmaz bir özlem)in uzak (masal diyarı) gibi gelecek, en derbeder ve yalnız zamanlarında, en yakın dost ve arkadaş yüzlerini, nasılsa bir yolunu bulup buralara girmiş oralardan (umut ve kuvvet) bekleyen (üniversiteli gençler de hissedecektir.

Her monarşist rejimde, hatta, her, (demokratiko-etatist) ve (politiko sosyalist) düzende olduğu gibi, Çarlık devrinin son zamanlarında da, hükümetin en güvenli kolu, (polis)ti.

Her ilde, yönetim ve hükümet başındakinin başlıca (iktidar aracı) polis kuvvetiydi. Onun için vali, polisin en büyük amiriydi. İspravnik, hem o yerin yönetim amiri, hem de polis şefiydi. Böylece her mülki yönetim birliğinde devlet simgeliğiyle polis iktidarı, yani, halkın başı üzerine dikilen bu (korku ve ceza) kurulu, (din)in vesayetine de girerek, yöntem amirinde toplanmış oluyordu. Polis, sözde, (toplum düzeni)nin ve (genel asayiş)in, (kanun ve adalet)in bekçisi olarak, anarşinin karşısında idi. Gerçekteyse, devletin bu ufak simgesi de, toplumu bütün çelişmeleri, düşman kuvvetleri, ahlâk yapısızlığı ve (idare-i maslahat)çılığı ile yürüten ve tutan bir (anarşi kaynağıydı). Çar'a uzaktan yakın-

dan (mensup) olan sınıflar, para ve pul sahipleri, (mevki ve iktidar) halkaları ve her türlü imtiyazı ellerinde tuttukları gibi (din ve ahlâk)ı da kendi iktidarlarında, kendi hesaplarına kendi tekellerinde yürütüyorlardı.

Halk onlarca ahlâksız, sarhoş, on para etmez insanların sürüsüydü. En ufak bir hata bir zavallı kadını kaldırıma atıp (kötü) zaafından bir (fahişe) yaparken, zenginlerin metresleri, toplumda bir lüks ve örnek sınıf teşkil ediyor, bu devlet denilen (deniz)den gırtlığınca (yeme)sini bilmeyenler (domuz) oluyordu. *Tolstoi* bu (ahlâk anarşizmi)ni romanlarında gayet kuvvetle belirtmişti.

Böylece polis, daima (iktidar)ın ve iktidardakilerin halk sınıfları üstünde ve (ötesinde) kendi yasadız ve düzensiz yaşamalarını, diledikleri gibi yaşamaları için işleyen bir (araç)tı. Onun içindir ki, «üniformalı ve gizli, maddesel, yahut siyasal, bütün bu şekilleri altında polis Rusların, başlıca nefret ettikleri, kaçındıkları bir kuvvetti» *Ronald Hingley A. yapt. S. 199.*

Kenar kent ve köylerde bu iktidarı jandarma kuvvetleri yürütüyorlardı.

Rus entellektüalitesinin yüksek piyasa kadroları daha çok Avrupa görmüş asılzade çocuklarının, ya da birkaç belli başlı büyük üniversitenin, adını taşıyan kimselerle doluyordu. Fakat Kırım savaşı, bu yüksek entellektüel sınıfın havasına yeni ve başka bir (öge) getirmişti. Rusya'yı kendine getirmek, kendini tanıtmak duygusu.

1870'den sonra belli başlı Rus üniversiteleri, bu bakımdan, bir başka (hareket ve devrim ocağı) olmuşlardı. Sınıfı ne olursa olsun hemen bütün üniversiteli gençliğin ortak ideali, Rusya'yı, Rusların vatanı yapmak, köleliği kökünden kaldırmak, sınıf ayrılıklarıyla *iperastik* Rus otokrasisini yıkmak, hür ve bölümsüz bir Rusya yaratmak. Bunda bazı üniversite personeli de, gençlerle beraber görünüyorlardı. Kız-

lar için üniversite sıraları açılmamıştı. Fakat aydın aile kızları, her fırsattan yararlanarak bu ileri genç kollara karışıyorlar, onların hareketlerine katılıyorlardı. Böylece devletin gözünde, üniversiteli genç (anarşist) diye damgalandığı gibi, ileri ve uyanık Rus kızı da, yoldan çıkmış, sapıtmış bir anarşist modeli oluyordu. Bazı hareketlerde, genç kızların bombalı saldırılara, hatta Çara karşı suikasta karıştığı da görülüyordu. Nasıl ki, 1881'de bir suikast şebekesiyle beraber ele geçen bir genç kız, erkek arkadaşlarıyla beraber idam edilmişti.

Devlet her vesileyle üniversiteye baskısını arttırıyordu. 1899'da *Petersbourg* üniversitesinde geniş bir ayaklanma oldu, ileri gelenler ve yakalananlar üniversiteden atıldılar, askerlik tecilleri kaldırılarak, çeşitli yerlerde er hizmeti gördüler. Ama yine de bu baskılar, karşı davranışı şiddetlendirmekten başka bir sonuç vermedi. O kadar ki 1901'de milli eğitim bakanının, bir eski üniversiteli tarafından öldürülmesi üzerine ayaklanma son noktasına varacaktır. Bütün bu ayaklanışlar, üniversite disiplininin baskısına karşı, hele üniversitelilere ait bazı hakların kaldırılması üzerine iyiden iyiye genişleyen bir hoşnutsuzluktan büyüyordu. Çünkü üniversite öğrencisinin büyük bölümü fakirdi. Zorla bin türlü çareden yardımlanarak okuyabiliyorlardı. Yeni tedbir yasaları üniversitede okuma koşullarını zorlaştırıyor, bunu hemen hemen varlıklı çocukların yapabilecekleri hallere bağlıyorlardı. Yarı aç yarı tok, şurada burada sığınan üniversiteli için, adeta dilenme yolu kalıyordu. Bu hal ise, gençliğin ruhundaki devlet düşmanlığını büsbütün alevlendiriyor, açlara, zavallılara karşı, devletin, zenginin, insafsız, duygusuz tutumu, onları, ellerinde olmaksızın bu sınıflara karşı tam bir anarşist ruhla dikilmeye zorluyordu.

Bunlardan bazıları, hemen hemen *Tchekhov*'un *Lacerisaie* adlı yapıtının kahramanı *Pierre Trofimov* gibi (sonuna kadar üniversiteli) kalıyordu. Çünkü sık sık üniversiteden

atılıp dışarda kalıyor ve yaşamlarını bin bir çeşit araçla kazanıyorlar, tekrar üniversiteye giriyor, bir karışmada yine ele geçerek atılıyorlardı. *Tchekhov*, bu tipi belki bir (anarşist) ya da bir (aşırı devrimci) olarak anımsamıştı ama sansürden kaçırmak için onu biraz daha (yumuşatmıştı) 1903'te, bu vesileyle karısına yazacağı bir mektupta:

«Görüyorsun, *Trommov*, sonu gelmez bir sürgün, her fırsatta üniversiteden atılmış bir üniversiteli, peki, ben böyle bir hali nasıl açıkça anlatabilirim!» diyecektir.

Bunun gibi yüksek kültür ocakları, yüksek öğrenim gençliği, belki de halk, proleterya istemeden *Gorky* okumuş gençliğin yanında ve onun yaşama hakkı, onun özgürlüğü, onun kurtulması için, en kuvvetli bir önder olmaya can atacaktır. Daha 1861'de patlak veren bir üniversite hareketi üzerine düzenlenen bir üniversiteler komisyon raporunda bu hal şöyle belirtiliyordu:

«Rus toplumu, üniversiteye öyle bir sorumluluk düşünö ilham etmişti ki, bunu başka hiç bir memlekette olduğu gibi görmek imkânsızdır. Öğrenmek, bütün halk sınıflarına yayılmış olduğu ve kökleştiği başka devletlerde, öğrenme yolunda olanlar daha önceden, toplumdaki yerlerini almışlardır. Ama Rusya'da, düşün kültürünü simgeleyenler, yani, üniversiteliler ve şimdi, bu zamanda hemen bütün Ruslar, artık kültürün ne kadar zorunlu olduğunu da derinden derine duyuyorlar, ve kendilerini üzen toplum fenalıklarına karşı ilacın yalnız bu kültür yolundan geleceğini düşünüyorlar.» (*Gregoire Alexinsky: La Russie moderne P. 173. 1917*).

İşte *Gorky*'nin de (kültür uyanması)na olan derin inancı buradan geliyordu. O, kendi üniversitelerinde bu (özgür ve kurtulmuş) insan zekâsının bütün düşlerini, kendisine göre tasarlıyordu. Çocukluğunda çalıştığı (Volga) kenarları, bütün doğa dekoru ve insan kadrosuyla, onun taze kafasında ilk üniversite panoraması kalacaktır.

Bu üniversiteliler, ne Marx'ın adına, ne de Lenin doktrininin şerefine savaşıyorlardı: «Onlar Rusya'yı, Rusları düşünüyorlardı.» Gorky değişim yıllarında, daima (halkın, köylünün ve işçinin) kültürce eğitimine, uyanmasına, okunmasına, halk üniversitelerinin açılmasına kendini verecektir. Nasıl ki, onun en büyük yapıtlarında, değişimdi kahramanları, anarşist tipleri, diplomasız, kürsüden geçmemiş, fakat düşünen, anlayan, ve bilmek isteyen (uyanık) zekâlardır.

Değişim yılları içinde yazacağı yazıları bu (kültür halkçılığı ve seferberliği)ni her fırsatta nasıl demişse, daha sonraki yazılarında da o, bu yoldan dönmeyecektir. Önce Rus değişimi'nin bütün dünyaca benimsenecek başlıca devrimi kültür burjuvazisini, kültür tekelliğini ve (devlet)çiliğini kaldıracak bir (Kitle ve halk kültürçülüğü)nü yaratmasıdır. Daha 1917'de şöyle diyecektir:

«Kafanın ve iradenin doğadaki elemanlar ve insanlardaki hayvan üzerinde elde ettiği zafere, bu zaferle (bilinmez)lerin çelik duvarına çarptıkça birbirinden parlak umut kıvılcımları fışkırtmasına, bütün bunlara bakarak biz insanlar, bu kafamızın bilimde ve edebiyatta yarattığı bunca güzel, bunca parlak yapıtların önemini en haklı bir gururla, dünyalar kadar sınırsız, temiz görüyoruz.» (*Ecrits de revolution* p. 228).

Bu kafa ve onun bu (dünyaca büyük yapıtları) bütün tarih boyunca ancak devletlerin hizmetinde kul ve köle olarak çalışmış değil midir? Ve bu yapıtlar, kafanın büyük yaratma gücü, sadece devlete takılmış zümrütlerin imtiyazında, ancak bir tanrı rahmeti gibi, bir kaç damlasıyla bu halkın, bağrına düşmüş olmadı mı? Oysa, her yerde, dünyanın her yerinde bu (insan) aynı acıyı çekmiş, aynı güzeli sevmiş, aynı za'fı duymuş aynı güçle kuvvetli olmuştur. Bütün düşünler, bütün yapılan şeyler, bütün dünyanın bu kafa yapıtı.

ları aynı insanların etinden, kanından doğmuştur. Dünya edebiyatı gösteriyor ki, Çin'li *Hen-toy*, İspanya'lı (Donjuan) kadar kadına ve aşka susamıştır. Fransız ne kadar içi yaranarak aşkın acılarını ve sevinçlerini şarkılarında söylerse, Habeşler de aynı acıları ve sevinçleri şarkılarında söylemektedir; Japonyalı *Geisha* da konuşan o ince, o derinden duygulu aşk *Manon Lescaut*'nun aynı aşkıdır: kadında ruhunun öbür yarısını bulmak isteyen erkekteki *noşalji*, bütün başka memleketlerde ve başka zamanlarda erkekleri yakıp kavurmuş olan aynı *noşaljidir*.»

İnsanın bu en güzel ihtiyacını, insan kafasının bu en insanca (mülkiyet)ini, onun kendi malı yapmak, onu bu (mülkiyet)inde hiç bir kuvvetin tutsağı bırakmamak ve bunu bütün dünya insanları için (aynı savaş) saymak; Gorky'nin bütün değişim felsefesini, bunda özetlemek mümkündür. Gorky'nin (edebî yaşamından anılar)ında bir canlı sahne var: Korolenko ile buluştuğu bir yer burası ve ondan dinlediği sözler, gençliğinde bu (idealist) filozof, hiç şüphe yok onu oldukça etkilemiş olacak ve Gorky bu etkiyi üzerinden kolay kolay atamayacaktır.

Korolenko Çarlığın son yarım yüzyılıyla değişim'in ilk bir kaç yılında (1853-1921) yaşamış, Rusya'yı her türlü (politiko-sosyal) ideolojilerden uzak, düz ve açık bir (insan) ölçüsüyle görmüştü. İsteddiği Rusya'nın sistem değiştirmesi değil, fakat (Rus)un, (tek insan yaşamı) koşulu içinde buluşmasıydı. Yeni bir (Rus edebiyatı tarihi)nde, ondan söz edilirken denilecektir ki, «eğer *Tchekhov* hiç yaşamış olmasaydı, *Korolenko* zamanının romancılarına ve şairlerine (*Facile princips*) en rahat ve kolay bir baş olacaktı.» (D. S. *Mirsky: Histoire de la litteratureerussi* P. 400).

Gorkinin 1936 da ölümü üzerine A. *Gide'in* (Moskova) da, Kızıl Meydan'da yaptığı konuşmayı bir bakımdan anımsamanız gerek:

«Kültür, uzun zaman imtiyazlı bir sınıfın tapusunda kaldı. Kültürlü olmak için insanın boş zamanları olmak gerekliyordu. Bir sınıf insanlar, küçük bir zümrenin yaşamdan alabildiğine zevk alması için sıkıntılara kapılıyorlardı; böylece kültür bahçesi, edebiyat ve sanat yapıtları, ancak bazı kişilerin has malı oluyordu ki, buraya zekâsı, kafası yerinde olanlar, en çok kabiliyetli görünenler değil, çocukluklarındanberi hiç bir gereksinimin zorunu çekmemiş olanlar girebiliyordu. Elbet fark eden oluyordu ki, zekâ her zaman zenginliğin yanında değildir. Fransız edebiyatında bir *Moliere*, bir *Diderot*, bir *Rousseau*, halktan çıkmışlardı, ama, okuyanlar hep işsizler, güçsüzler oluyordu.

Büyük, ekim değişimi, rus halkının dipte kalan yığınlarını ayaklandırdığı vakit, batı'da bu, dipten gelen dalğanın bütün rus kültürünü alıp götürceği tekrar edildi durdu ve birçok kimseler buna kandılar Öyle ya bir imtiyaz olmaktan çıkınca kültürün tehlikeye düşmesi gerekmezmiydi?

Bu soruya yanıt vermek için olmalı ki, bütün memleketlerin yazarları, en önemli bir görev çevresinde toplanırcasına bir araya geldiler: Evet, kültür tehlikede idi, oysa, onu bekleyen tehlike devrimcilerin ve kurtarıcıların kuvvetinden gelmeyecekti. Bunun tersine, tehlike bu kuvvetleri boyunduruk altına almaya yeltenenlerden, bu kuvvetleri kıranlardan, böylece insan kafasını kısıpaca sokmak isteyenlerden gelecektir.»

Gide bunları söylerken, kızıl meydanın kızıl tapınak yerinde mumyalanmış (değişim tapınağı)nı (ululaştırmak ve tanrılaştırmak) için kuyruk yapan (huşu) içinde gençleri, elbet anımsıyordu. Elbet anımsıyordu ki, Don çocuğu, Çarın damgasını taşımayan ve onun resmiyle (kutsallaştırılmış) olmayan hiç bir kitaba eğilip okumak ve birşey öğrenmek hakkını taşımıyordu: Bilim de, hakikat da, kültür de ancak (haşmetmeap)ın gölgesinde bir (nimet)ti. Şimdi ise *Marx* ve

Lenin, bu yeni kültür dünyasının önünü kapayan ve insanlığı bir değişimin mumyalaşmış mermer katafalkı önünde donduran iki (boda) başı, ya da gövdesidir: «Bundan önce nice şanlı ve kanlı nice olaylar görmüş meydanın üstünden bu kadar gözün dikilip takıldığı şu *Lenin*'in (ölü yatağı)na yükümü çevirerek, işte en yüksek sesimle hem Londra'da toplanmış olan yazarlar adına, hem kendi adıma söylüyor, haykırıyorum: Dünya kültürünü savunmak, korumak, ve yenisinden güzelleştirmek devrimci uluslar arası yazarlara düşmektedir. Kültürün kaderi, şimdi kafalarımızda, Rus Sovyet devletlerinin kaderiyle birleşmiştir. Onu savunacağız» (*Rutin del U.R.S.S. p. 96-97*).

Heyhat ki, kültür (insan)dan ve (dünya)dan çekilip (Rus Kızıl Meydanında), kızıl liderlerin *Inquisiteur* devletlerine (kul) olmuştur: *Lenin*'i söylemeden Rus değişimi, *Marx*'ı övmeden dünya proleteryası konuşulamaz artık.»

Ve Gorki, 1930'dan ölümüne kadar, adım adım, değişimci ve anarşist ruhla tırmandığı umanist idealini yitirerek, Rus Sovyet devrimlerinin kızıl meydan sözcüsü olacaktır. Şu satırları onu yakından tanıyan bir Rus arkadaşının yapısından alınmıştır:

«Şimdi o, her şeyden, en ufak bir tereddüde düşmeden söz etmekte, hatta, bütün yaşamınca kendi kendini yetiştirmiş bir insan olarak Rus Sovyet devletlerinde öyle şeyler bulup çıkarmaktadır ki, bunlar, önce, başka hiç bir yerde bulunmamaktadır; oysa, gerçekte, Batı bunları ne zamandan beri bilmekteydi. Nasıl ki, 1933 eylülünde Tatar Cumhuriyetinin Kolhozlarda ilkesi olarak, onlara şunları bildirecektir: «Bizim bilgimiz, keşif ve icatlar bakımından çok bereketlidir. Belki de (deneysel tıp yani Sovyetik enstitüsü diye bir şey kurulmak istendiğini işitmişsinizdir? Bu çok büyük bir girişimdir. Buna benzer bir enstitüsyon, başka hiç bir yerde yoktur. Bu akademilerin üstünde bir şeydir.» (*G. Alexinsky: M. Gorki P. 233*).

Bu bütün büyüklüğüne rağmen (Sovyet devletinin) kanunlarına girmiş bir (bilim)dir. Yani, insanı kaybetsin, insanların (fabrika)sında işlenen bir kültürdür; bu kültür, *Gorky'nin Pesehkov*'lıktan çıktığını, bir kültür ve bu devrim (ana)nın değişimci ruhunu kaybetmiş olan bir devrimdir. Orada genç değişimci *Gorky*'yi şöyle simgeliyordu bir zaman: «Çocuklar, dünyanın her tarafında yürüyüşe geçtiler; işte benim usumun erdiği şey bu: Şimdi onlar dünyayı do-laşmaktadırlar, her yerde onlar var, her yanda onlar ve hepsinin ereği aynı!.. En temiz yürekler, en namuslu kafalar, aynı kararlar, yer yüzünde kötü ne varsa üzerine doğru yürüyorlar, taş gibi sert ayakları altında yalan diye ne çıkar-sa ezip kırıyorlar. Gençler, ruhları genç olanlar, karşı ko-nulmaz olan güçlerini bir tek şeye kullanıyorlar: Adalet! İnsanların ızdıraplarını, acılarını yenecek bir zafere doğru yürümektedirler; dünyanın mutsuzluklarını kaldırmak için silaha sarılıyorlar; bütün savaşmaları, adilikleri yerin dibine atmak için, ve bunu yapacaklardır: Onlardan biri, bana bir gün dedi ki: Biz, yeni bir güneşin ateşini yakacağız.. Ve yakacaklar.. Bütün kırılmış, birbirinden ayrılmış insan yüreklerini tek bir yürekte toplayacağız... Ve bunu yapacaklar bu gençler...»

Lenin, gençliğinde (Ana)yı okumuştı, ama, bu roman onu sarmamış olmalıydı. Bir gün, kim bilir, mumyalanmış cesedi önünden (tazim ve tekrim)le, el pençe bağlı geçecek milyonların hazin hallerinde bu (değişim) ruhunun sararmış rengini farketmemiş olmalıydı: Rusya, devrimlerini, değişimlerini, devrimcilerinin ve değişimcilerinin, anarşistlerinin başını yiye yiye yaptı: Belki de onun için *Gorky*'yi de yemiş olacaktır. Çünkü, *Stalin*'le gölgesinde (değişim)i değil Rus Sovyet ve (devletçiliğini) göklere çıkarırken kızıl olmayan altın gün şafaklı hayal günlerine kimbilir nasıl kötü-lük ediyordu: «..bugün bir memleket var ki, burada, *Marx* ve *Lenin* akidesine sadık kalan ve *Stalin* tarafından yöneti-

len işçi sınıfı köylüleri toprağın eğemenliğinden, köy yaşamının saçmalıklarından, doğanın cilvelerine boyun eğmekten, özel mülkiyetin zararlı etkisinden kurtarmıştır; bu memlekette işçi, varlıklı insanı, kollektif işçi haline getirmiştir.» (M. Goky: *Halk kültürü Şerif Hulusi S. 13*).

Sahipsiz, efendisiz, kimsesiz insanların yazarı, gözlerini bu dünyaya kaparken, acaba, sesi kesilen kulağında son çırpınan yankı, Volga mahkûmlarının, dünya insanlığına seslenen ıstıraplı havaları mıydı, yoksa, üniformalı *Stalin*'in üniformalı işçileri mi?

ÇAĞIMIZ AVRUPA'SINDA VE FRANSA'DA ANARŞİZM VE KARŞI GELME

Yine *Faguet*'ye geliyorum: (1907'de Sosyalizm) kitabının, (anarşizm)e ayırdığı bölümünde diyordu ki, «anarşizm, kendiliğinden örgütleyicidir. Esasında *Ranc*'ın dediği gibi, o, egemenliğin yerine geçen anlaşma (contrat), hukuk iktidarı yerine oturan (hakemlik)ten başka bir şey değil. Yurttaşlar yapacakları şu ya da bu iş, girişecekleri bir teşebbüs için aralarında bir (Mecelle)den alacaklarına, kendileri koyarlar. Böylece aralarındaki anlaşmazlıkları bir yargıya bırakmış olurlar, yani yargıçlarını devletten bekleyeceklerine, onu kendileri yaparlar, böylece anarşi, otoriter ve despotik bir kuvvetin zorladığı, bugünkü hükümet ve kanunların da yüklendikleri, insanın kendi yönetimine bırakılması, kendi doğa toplumculuğunun iç gövdelerine terk edilmesidir. Şuna inanalım ki, hükümet de, onun kanunları da, psikolojik bir yanıltan başka bir şey değildirler. Sanılmıştı ki, insan, baskı istiyor; oysa, onun istediği ancak özgürlüktür. O, baskı altında yapacağı şeyi, özgür olarak da yapıyor, ama, bunu daha iyi yapıyor. Madem ki anarşi en iyi şekilde özgür yaşamayı istiyor, o halde o en iyi şekildir de, insan yaşamını organize edecektir.

Biz buna daha esaslı bir şey de ekleyelim: Anarşi, son derecede ahlâklaştırıcıdır. Eğer ortada hırsız varsa, demek

çalacağı şey vardır. Siz eğer mülk denilen şeyi kaldıracak olursanız, hırsızlık da kalkar. Eğer insanlar birbirini öldürüyorsa, demek insanlar birbirlerini kıskanıyorlar, birbirlerini çekemiyorlar, birbirlerine kin bağlıyorlar, bütün bu kötü duygular yüksek ve aşağı insan diye, bolluk içinde yaşayan, kıtlıkta yaşayan diye ayrılıklar taşıyan bir toplum halinde uyanırlar, şöyle düşününüz: İnsan, eğer istediğini rahatça ve bol bol alabilirse, çalmak için deli olması gerek; çalmak için artık gerek olmayınca, çaldığı şeyin sahibini öldürmesine de, deli olmaktan başka neden kalmaz. Anarşist, malı sadece bu tanımlanmasına bakarak ve yalnız bir anarşist hali olmasıyla bütün zararlı olan şeyleri yok edecek demektir, yalnız delileri bırakacaktır.»

Faguet, biraz da kaleminin tatlılaştıracağı kendi deyimine çalarak özetlediği bir kaç yargıyla, elbet anarşizmi bize bütün karakteriyle vermiş değildir. Fakat bugün bir çok yeni ve başka düşünürlerin görüşlerine bakınca, bu (eski) yazarın dilinde hâlâ bir gerçek olabilecek bazı işaretler seziyoruz. «Kısa kesmek için, diyor *Faguet*, anarşistlerin böyle konuşmasında haklı olduklarını kabul ediyorum. Hatta, belki de biraz tatsız gibi gelecek bir hoşlanmayla beraber kabul ediyorum, bir memlekette yaşıyoruz ki, orada temelli bir prensip olarak bir yasa gibi, yarıdan bir fazla oy aldın mı, istediğini yapmaya çağın, veya, en şiddetli ve en kanlı araçlarla da olsa, ulusun diğer yarısı üzerinde bütün tutkular gibi doyurmaya hakkın olacaktır.» Niye yarıyan bir noksan, ya da biraz daha ve küçük sayıda, ondan da küçük, böylece uzanıp giden bir halde olan kimse, dinamit zoruyla ya da başka kimyasal özdeklerle hakkını başkalarına zorlamamış olsun bunu da usum bir türlü almıyor: Gözünde, insan haklarını yayan şeyin, daha çok olmuş, ya da daha az olmuş, sayı olmadığını, yine sayı ile kaba hareketler yaparak, ve kan dökmeyi adeta kolay bir iş haline getirerek, insanlar üzerine baskı yürütülemeyeceğini, gayet iyi kavra-

mış bir (insan hakları) taraflısı bir kimse için, bu iki (hak) arasında, pek fazla şaşırtacak bir ayrıntı yoktur.»

/ Bu deyim, biraz da, *Faguet*'nin, memleketinde üçüncü cumhuriyetten bu yana yürüyüp giden demokratik monarşizme karşı, anarşik bir hoşnutsuzluk halini ortaya koyduğu kadar, Fransa'yı aşan bir gerçeğe de el konuruyor: Oy çoğunluğu, neye nazaran, bir hak temeli oluyor? Sayı, nicelik, ne bakımdan bir (hukuk), dolayısıyla, sosyal politik bir ahlâka prensip olabiliyor? O zaman çoğunluğun dışarda bıraktığı ve onlarca (gasp) edilen hakların pay vermediği (birey) ler hangi (hukuk) ve (ahlak)la (yurttaş) sayılacaklardır? Doğal, anlaşarak değil, çatışarak; uzlaşarak değil, yığışarak: sonunda anarşiyile...

İşte, üçüncü cumhuriyetten sonra, Fransız romanında bir yer kaplayan (anarşist) tiplerin işaret ettiği bunalım biraz da buradan geliyor. *Maupassant*'ın (Bel ami) romanını hatırlayalım: Bütün varlığı (güzel ve fizikçe tam) bir erkek olmaktan öte bir nitelik taşımayan bu (güzel dost), sadece hoşla giden kadın vücutlarını rahatça (mülkiyet)ine çekmiyor, Fransız bankalarındaki kazançlarından yürüyerek, (millet vekilliğine), (Tunus, Cezayir) spekülasyonlarına daha nelere kadar hep aynı (*Laisser passer*) ile, rahatça geçiyor: Yaşasın cumhuriyet, adalet, yasa, ve neler neler... Sonra gelsin milyonlar... Ve hepsi birden: VAR OLSUN DEMOKRASİ... Namuslu, özgür Fransız bu cıvık politika ortamında siyasal haklarını değerlendiremeyince ne yapacaktır? Ya ahlâkından sıyrılacak, ya vurdum duymaz olacak, ya da, evet, ya da, bu düzeni yıkmak ve bu (düzenbaz)ları oyun oynamaz hale getirmek isteyecektir.. (Anarşist)i çıkaran işte bu (anarşik) (hukuk devlet)çiliği oyunlarıdır.

Fransa, *Faguet*'nin de işaret ettiği gibi, ruhça (monarşist) ve (devletçi)dir. Anarşisti bile devlete karşı değil, bazı kuvvetlere, hatta topluma karşıdır: Yığıldığı, devirdiği şey-

ler, çoğu zaman halkın zararınadır. Fakat, geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında Fransız anarşisti, roman kahramanlarının hemen hemen en canlı (tip)i olmuşlardır.

Ve eğer bu tip, Rus romanından aktarılıp getirilmiş değilse, çözölen ve bozulan Fransız aristokrasinin, belki, toplumda kaybettiğı güçten sonra değıştiğı bir karamsar ruhu da ortaya çıkarmaktadır.

(Üçüncü cumhuriyet devrinde Fransız toplumu) adlı bir eserde, burjuvazinin anarşistleri) başlıklı bölümde deniliyor ki, «Roman, sadece Fransız aristokrasisinden doğan tek bir anarşisti ortaya çıkarmıyor; *François de Nion*'un Mauravlinei Rustur, *Jules Lemaitre*'in *Fridade talberg*'ı, hemen hemen ona yakın derecede Rus'tur.

F. de Nion, tükenmiş aristokrasinin çeşitli tiplerini (Ölüm korkusu) romanında bir araya getirerek, bunlardan *Mouravline*'ı bir anarşist gibi göstermektedir.» (*Marviis - Ary Leblond: P. 14*).

Yazar yapıtına girerken, çağımız Fransız edebiyatında ve (İntellektuel)inde, anarşizmin ve anarşistlerin karşılaştığı anlayış ve zihniyeti şöyle belirtiyor: «Uzun zaman büyük kitlenin anarşizm ve anarşist hakkındaki anlayışı çok karışık kaldı. Gerek halk, gerekse burjuvazinin büyük bir kısmı için, anarşist, hemen herkesçe, sırf yığma zevkini doymak için yıkıcı bir insan diye düşünölüyordu. *Ravachol* işi, bu karışıklığın tutunmasına çok yardım etti, ve Paris'te (*Saillant*)ı savunan avukat, herşeyden önce halkın kafasında büyük bir yer tutan bu yanlış anlayışlarla çarpışmak zorunda kalmıştı. Bundan önce, *Bruzelle*'de *Manau*'yu savunan avukat da böyle olmuştu. Fakat yavaş yavaş avukatların ileri sürdüğü deliller ve ardı ardınca yaptığı savaşıma, sorunu biraz daha açığa çıkardılar: Hepsinin başında avukat *Hanri Rayer*'nin *Brukselle*'de yürüttüğü dava dikkati çekecek haldedir: Avukat, davalısı lehinde, çağdaş edebiyat sanatının başlıca kaynaklarını ileri sürdü, bunlar arasında (anar-

şı)yi destekleyen suç ortakları olarak *Zola*, *Ricphın*, *Lemonnier* ve *Echoud* ile beraber, ressam *Leon Frediric* bulunuyor. *Echhoud* ile beraber, ressam *Leen Frediric* bulunuyordu. Davalar yürürken *Geffray*'nın, *Barres*'ın, *Kahn*'ın yazdıkları yazılarda suçlulara karşı bir sempati hareketi, ya da onlar lehine bir hoş görürlük duygusu yaratıyorlardı: Akademi üyelerinden ve üniversite profesörlerinden bazılarının büyük gazete ve dergilerin yayınladıkları konuşmaları ve polemikleri, okuyuculara söylüyordu ki, anarşist, mutlak ve yalnız eli bombalı bir kimse değildir, bütün ahlakıyla dürüst ve karakteri iyi anarşistler de vardır: Bunlardan herkesçe beğenilmiş ve saygı gösterilmiş bilgin ve düşünür kimselerdir ki, anarşiye bağlanmış ya da böyle gösterilmiş kimselerdir.

Her hangi bir diyalektikten çok daha iyi, ayrıca yarı resmî bir etken de taşıyan bu isimler, işi daha inceden inceye araştırmak için halkı sürüklüyorlardı. Bugün, bu karışıklığın büyümesinden çıkarı olan bazı gazetelerin açtıkları kampanyalara rağmen, çoğu kimseler anarşi hakkında oldukça net ve doğru bir düşün almış oluyorlar, ve toptan mahkûm edeceklerine, eski zamanlarda yapıldığı gibi anarşiye bir alçaklık gözüyle bakacaklarına ona büyük bir değer verdiler, ve işi tartışmaya koyuldular.» (*A. yapıt. S. 158-197*). Şüphe yok ki, anarşist ruhun, hele şiddet kullanarak (devlet nüfuzu)na karşı geldiği vakit, kopardığı fırtına kolay kolay sağduyu ile, bilimin tarafsızlığı ile gözönüne alınmazdı. Hemen daima politika cephelerinin tek yanlı kapışmalarına, politikacıların çıkarıcı ahlâklarına, bir neden, bir araç yapılmış olan önemli olaylar, birden (anarşist) diye imzalanmadan önce, bunları toplum yapısında iyi izlemek, iyi görmek ve özellikle politikanın boğduğu daha derin nedenleri yakalamak gerekiyordu. Bu olayları toplumun iç yapısındaki çatışmalarda, hele basını sürükleyecek kadar (enteresan görünen karakteristik hallerini izlemeyen yapıtlar

Hamon'un *Anarşistin Psikolojisi*'nde olduğu gibi, biraz fazla teorik kalmaya kendilerini kaptırırlar.

Eğer, anarşizmi ve (anarşist)i yapıtlarında yansıtan romancıları, genel olarak realist ve natüralist diye nitelendirmeğe kalkışsak bile, genel olarak bunların bir (toplum realitesi)ni izlemediklerini ve bu (tip)lerde, toplumun yoğunluğu karakterleri bize gösterdiklerini kabul etmemek elimizde değildir. Böyle olunca, son yüz yıl içinde Avrupa'yı ve bizi saran (anarşik) olayların (öldürücü nedenlerini), kendisi o toplumların ekonomik, sosyal ve politik yapılarından çıkarmak gerekmektedir. Bu da, bizi kısaca panoramik ve acele bir araştırmaya çağıracaktır.

Ad. Drumond'un 1889'da çıkan (Bir dünyanın sonu) adlı yapıtında Fransız toplumunun, belki biraz dar açıdan gibi sayılacak (psikolojik ve sosyal) bir etüdü var ki, bazı tabloları oradan nakletmek bu zamanın Fransız toplumunu, karanlık bir fon içinde de olsa, bazı yanlarıyla bugün de bize yansıtabilir.

Girişte yazarın şu sözü oldukça neşterli görünüyor : «Toplumsal ölüşü, doğal olarak çok daha iç yakıcıdır ve her hangi bir kimsenin ölüşü gibi, kolay kolay toprağa gömülemez. İnsanın ölüşü, kendi başına bir tabutun içinde çürür gider, bu bir yaşamın geriye dönüşü düşünüyü çizmektedir. Ama, toplum kadavrasını bir kadavra olduğunu kimse farketmeden, yürümekte devam eder, bir zamana ki, en hafif bir dönüş bu yaşar gibi görünen cenazeyi darmadağın eder. Onda, kan yerine bir yığın kül meydana çıkarır. İnsanların bir araya gelişi yalanı doğurur ve onu tutar; bir toplum uzun zaman öldürücü yaralarını gözden saklayabilir, can çektiğini kimseye göstermeyebilir, yaşamakta olduğu sanısını verebilir, oysa o, ne vakitten beri ölmüştür. Ve yapılacak tek şey onu toprağa vermektir.»

Bu, üçüncü cumhuriyet Fransa'sının ondokuzuncu yıl sonundaki (toplum) tablosu'nu gözümüzde çok sert yargıyla

ve çok fena çiziyorsa da, fakat, geçen yüz yılın sonlarında Fransa'nın iç yapısını elde tutan kuvvetler, maddesel olsun, tinsel olsun hemen hemen kendi başlarına çalışan, ve kendi (baş)ları için çalışan, birbirinden ayrı, hatta çoğu zaman birbirleriyle çatışık, çelişik kuvvetlerdir. Kilise kaybettiği (yoğun) nüfuzunu yeniden kurmak için (lâyik cumhuriyet) idaresine göre, cephelerini daha ileri götürecek bir (reform politika)sı peşindedir, hatta, sosyalist cepheleri bile arkadan sarmak gayesiyle (hristiyan sosyalizmi)ni bundan büyük endüstri ile başlı başına bir (iktidar) haline gelen (burjuvazi)de alttan alta el birliği halindedir. Yeni el atılan (sömürge)ler, öncülüğü (Kilise fedaileri) yapmakta, sermaye onun ardınca girerek buraları (insan ve emek pazarı) haline getirmektedir. Büyük (Fransız burjuvazisi), değişimden sonra, köylüyü ya büyük şehirlerde işçi olmaya zorlayarak, ya da, kendi toprağına sıkı sıkı kapayarak, hemen sosyal tabakalaşmadan stratejik üstünlüğü ele geçirince, liberal politika cihazı da onun parasıyla işler bir hale gelecektir. Bu gelişmede, kuşku yok, bilimin ve tekniğin olumlu katkısını küçültmeye imkân yoktur. Fakat bu katkıyı Fransa için bir ayrı (sermaye devleti) haline getiren başka kollar da vardır: Yahudi sermayeciliği.

Bu sermaye hem, en hemen her yerde olduğu gibi, kendisi için gerekli (strateji) noktalarını, özellikle (Politika) ve (iktidar) cihazından arayacaktır. Parlamenter sistem, seçim serbestliğinde para gücü ve (demagoji) zorunu alabildiğine ortaya salınca bu (sermaye) de, (faydacı) ve hatta (ahlâk dışı) hareket planını yürütecektir: İnsanlar ve nüfuzlar satın alınarak devlet kademelerinde (etken bölgeler) kurulacak, iç ve dış politikanın hemen bir çok çapraşık yerlerinde gözleme noktaları tutacak, Fransa'nın sadece ekonomi alanında değil, bütün sosyal oluşumunda sınıf ayrılıkları, değer bunalımları yaratarak, düşün planına kadar sürecektir. Ondokuzuncu yüz yılın son çeyrek kısmını, en çok (ahlâk buna-

lımı)ndan doğan sorunların doldurduğuna iyi dikkat etmeliyiz. Özellikle, *Fauillèe*'nin üzerinde durduğu (çocuk eğitimi)nde (çocuk cinayet ve ahlâksızlıkları)nın büyük ölçüde kendini göstermesi, bu bunalımın, ve bu çözülüşün en zayıf yapı noktalarından nasıl patlak verdiğini gösterir.

Bu çözülüşte, toplumu içinden içine yapmak ancak uzun vadeli bir düşün ve ahlâk çabası ister.. Bunda bilim kurumları, kültür merkezleri, üniversiteleri ve diğer örgütleri ile ne derece önder olmaya çalışırlarsa çalışsınlar, parlamenter düzende bütün kuvvetler politika yoluyla, (Meclis)in iktidarında toplandığı için, sonunda hemen en belli başlı savaşmalar politika alanına geçer, ve en büyük erek (iktidar noktaları)nı ele geçirmek olur. Bu da gizli veya açık, halk üzerinde, büyük bir nüfuzla işleyecek olan iki yardımcı (kurul)u değişimden bu yana bin çeşit tutku ve (ideal) altında işleyen (parti)lerde ve (parlamento celâdetlerinde) bulur. Fransa'nın bütün politik ve (sosyal) yaşamı, diyebiliriz ki bu iki büyük (kol)un çalıştırdığı görünür, görünmez iplere bağlıdır.

Parlamente ve (demokratik) düzende (iktidar, oy sayılarının (kerametini) dayanır: Kim kaparsa, o kazanır. Bunun için (halk), yığın ya da zümre olarak ancak sandık başına oy pusulası atacak (el sayısı) ile ölçülür. Halkın (hukuk) ve (eğemenliği)de, onun bu kudretinden gelir. O halde politikacının başlıca ereği, bu (kerametli) oy sayısını, kendi ikbaline çevirmektir.

Seçim zamanlarının, Fransa'da ayrı bir (savaş) meydana yaratması, bu bakımdan nedensiz değildir. (Oy) sadece (iktidar)ın kerameti değil, fakat (devlet)in de (üst iye)liğidir: Bütün (fakat, parasından düşün'e kadar), toplumun bütün güç kaynakları, iktidarda, yani (politikacı)nın elinde olacaktır. Dikkat edilsin ki, iktidar ve sömürücü devlet düzenine en fazla karşı gelen (kollektivist) ve (sosyalist) cep-

heler bile sonunda (iktidar)a sahip olmaktan başka bir erek yürütmüş olmuyorlar. Şimdi adı geçen yapıttan bir siyasal dram aktarıyoruz:

«Lion kongresinde, ağustos içinde (Paris)te, (sergi) zamanında enternasyonal bir kongrenin toplanmasına karar verildi. Polis bu kongreyi yaptırmadı — Örgütlenme komisyonu, buna boyun eğecekti, ama, *J. Guesde* ve arkadaşları buna rağmen kongreyi açmakta inat ettiler. Toplantının yapılacağı Grenelle'de, *Finance*'ın evinde buluşmak üzereyken tutuklandılar. 38 suçlu onuncu odada sorguya çekildiler, *Guesde*, hepsinin birden savunmasını üzerine aldı.

Çok ustaca yapılan bu savunma yüzbinlerce satıldı ve *J. Guesde* ile arkadaşlarını iyice ortaya çıkardı. 1879 yılının ekim ayında toplanan (Marsilya kongresi) *Guesde* için bir zafer oldu; burada kollektivist bir programın yayılması için oy verildi.

J. Guesde Londra'ya geçti, bu programı *K. Marx* ve diğer üç kollektivistle beraber kaleme aldı. *Engels*, *Lafargue* ve *Lombart*.

1880 yılında, *Guesde*'nin sosyalist parti içindeki iktidarı, son noktayı bulmuş olacaktır. İşte bu sırada *Brousse* meydana çıktı.

Guesde'nin eski dostu olan, fakat onun nüfuzunu kıskanan, hele programın yayılmasında kendisine danışılmamasından kırılan *Brousse*, diktatörlüğe gitmek isteğiyle suçladığı kollektivizm'in bu son geçişine karşı yer altından bir hareket hazırladı.

1881 ekim ayında *Reims* kongresinde çatışmalar başladı, fakat çözülmeme 1881 yılının 18 aralıkta *Joffrin*'in seçilmesine kadar gizli kaldı. *Joffrin* programın en sağlam terimlerinden uzaklaşmış olmakla suçlandırılıyordu. Bu çatışma sonunda *Guesde*'ciler bu kongreden ayrıldılar ve Roanne'da, karşı bir kongre yapmaya gittiler. Bu tarihten başlayarak

sosyalist parti, artık düzelmez halde parçalandı. Önce *Brousse*'la, değişimciler ayrıldılar. *Guerde* ile (kollektivist)ler koptular. Bütün bu didişmelerle yorgun hale gelen, ileri saf-takiler, üçüncü bir parti kurdular, ve bu partinin adına (anarşistler) dediler. (*Dünyanın Sonu* S. 150-151).

İşte memleketin içinde bin bir çeşit yaşam, ölüm sorun-ları, cephe cephe insanları birbirine karıştırırken, en mili-tan ve en davacı bir partinin içi böyle parçalanıyor ve bo-zuk düzenden (anarşist) böyle çıkıyordu. Fakat *Brousse* için asıl erek (iktidar)ı yakalamaktı.

«Her ne kadar kendince takındığı sosyalist etiketinden çıkılmış görünüyorsa da, fakat *Brousse* yine sosyalistlerin lideri geçinen *Clemenceau*'nun yerine geçmek istiyordu, be-riki nasıl *Gambetta*'nın yerine göz dikmişse böylece yeni bir (aşırı-sol) kuracak, yeni yeni taraftarlar için makine işleye-cek, ister değişimciler, ister *Clemenceau*'cular, *Opportu-nist*'ler denilsin, hepsi bir, ha Ali hoca, ha hoca Ali, açık-göz olan için aynı kapıya çıkar. Pratikte *Gambetta*'nın da *Cle-menceau*'nun da izledikleri sistem dışında bir şey yoktur. Belli belirsiz bir proğram etrafında gürültü koparmak, biraz (halk düşün)lerini aldatmak, ellerinde az çok (nüfuz) olan insanlardan, kendisine sadık bir müşteri çıkarmak ve hepsi-ni birden (bütçe) ile doyurmak.

İşte (bütçeci sosyalizm) diyebileceğimiz şey budur.» Ve yazar bu son (bütçe) sözü üzerine kendini tutamayıp boşa-lıyor: «Düşünün bu ne güzel bir av, bu milyarlık bütçe, şu kanı çekilmiş zavallı memleketin, şu açlıktan ölenlerin, gık demeden, yalnız Fransızlara has, boynu bükük bir tutsaklık hali içine verdiği şeylerle olan bütçe, şimdi dağılacak bir (ekmek) ve dağıtacak bir (bıçak) olmuştur.

Yapılacak şey, somunu iyi bölüştürüp, ziyafete gelenle-rin iştihasına ve önemine göre, ondan az veya çok yiyecek payı çıkarmak!

Doğal, herkes, aynı anda ve bir ağızdan bunu yiyecek

değildir. Hesabına göre pay belediye meclisine giriş, bu, yemek salonuna girmeden önce, şöyle, ayak üstünde bir (büfe) sefasıdır, yemekten önce bir hazırlık.

Üçyüz milyonluk bir bütçe, ne kadar az görünse de, pek yabana atılacak gibi değildir. Üçyüz milyon, bu bir kent için ki, sokakları pislikten kokmaktadır, orada sular her an kesilir, her sokak başında bir insan vurulur, orada vurdum duymaz nice kişiler, birbiriyle anlaşarak, ortalığı veryansın ederler? İşin masal yönü yalın: masrafları çoğaltıp vergilere yüklenmek, halka yardım faslı, 1878'de 13 milyon artık franktı, şimdi (1881) 21 milyon artıktır. Buna karşılık bir çok gelir kaynakları satışa çıkarılmış, hastalar için kabul edilen günlerden bir gün kaldırılmış, hastalar için verilecek süt listeden kaldırılmıştır. «Ve işte meclis üyeleri, onların dostları, seçmenleri, metresleri, dostlarının ve seçmenlerinin, metresleri, bütün bir (cumhuriyetçi) parazit sürüsü, hep bu bütçeden geçmektedir.» (A. Ya. S. 153).

Yalnız (cumhuriyetçi) parazitler mi bunlar, ya kralı, yüksek burjuva, hatta, işçinin sırtından geçinen (Sendikalist) politikacılar.. Hepsi aynı çanaktan (bütçe)yi kemirmiyorlar mı? Bazen da, bizde olduğu gibi, ortak yağmacılık payı bütçe üzerinden bir (devlet harcı) gibi, meclis kararıyla (takdir edilir): İktidar partisi en yağlı payı alacaktır, öbür partiler de bazılarının gücüne göre... Eski Türklerin bir (sığır şöleni) adetleri varmış: Avın en (kutlu) yanı en ileri gelen (kabile) payıdır. Dağut denilirmiş buna, sonra sıra sıra av dağıttırılmış... Şimdi politikacıların, parti harçları bunun bir başka benzeri. Fransa'nın Afrika'da yürüttüğü (sömürge) politikasında bu (siyasal) şölenler, yani (siyasal parti harçları), (sermaye yuvaları) ile birliktedirler. Şimdi de oradan bir sahne çeviriyorum :

«Mustafa bin İsmail, Tunus beğinin eski bir adamıdır ve (Paris)e gelmiştir: paraya çok gereksinmiştir; transat-

lantik kumpanyası, ona önce, (mücevherat)ına rehin olarak 200.000 franklık bir avans kredi açar; sonra onun için bir milyonluk bir borç açılır, bu borcun bir kısmı büyük bir miktarda samanlanmış timsaha verilerek ödenir. Böylece, örneğin, kumpanyanın yöneticilerinden bir Yahudinin kayınbabasına ait üç otel 600.000 frank hesap edilerek verilir, oysa, bu oteller sonradan 42.000, 45.000, 50.000 franga satılacaktır.

Transatlantik kumpanyası, (Mustafa) üzerinde yürüttüğü bu alış verişi ve borçlandırma işini, bu şekilde yoluna koyarken ve Tunus hükümetinin bu eski Nazırı böyle her taraftan kapışılırken, bir grup maliyeci de, yeni açılan bir şirkete girmesini sağlayarak, onun işten sıyrılmasına yol gösterir. Bu (Tunus emlak şirketi)dir. Mustafa, rejans yönetimindeki mülklerini bu şirkete devreder, şirket ona 8.000 hisse senedi yerine, 6.000 hisse senedi öder... Anlaşmaya göre, Mustafanın senetleri ancak yüzde yirmibeş üzerinden ödenecektir. Oysa, başkalarına ait senetlerin hiç biri, bu biçim bir kırılmaya uğramayacaklardır...» (A. Ya. S. 287-288). İşte Fransa'da insan haklarının, güvenliğin en yüksek bir anayasa temeli olarak (özgür devletlere) bayrak açtığı zamanların perde arkasındaki (gerçeklerden) bazı uçlar...

Böyle (görünür görünmez) kuvvetler, yani, hesaplar ve çıkarlar) üzerine, siyasal partilerle paylaşarak kurulan ve işleyen (devlet iktidarı)nın bu acayip ve zorlama tutumlarını (ulus) varlığına bir (hak ve adalet) zırhıyla kaplı göstermek içindir ki, (hukuk bilimi), bütün tarihsel ve sosyal belâgatıyla, üniversite kürsülerinde, kanun üstüne kanun kuracak, (devlet) ancak insanlar ve toplumlar üzerinde yargısını yürütecek bir (iktidar) diye tanımlanacaktır. İstenildiği kadar kabul edilsin ve densin ki, falan kollektivitenin emir verme hakkı vardır. Herhangi bir toprak üzerinde en yüksek varlık kollektivitedir, eğer bu kollektiviteyi simgeleyen insanların elinde emirlerine boyun eğdirecek maddesel araç-

ları yoksa, bütün bunlar uydurma bir hayaldir. Bu araçlar olmadıkça hükümet yoktu, hükümet de olmayınca devlet yoktur, maddesel bir kuvveti olmadıkça (devlet) diye bir şey olamaz. Burada sözcüğün etimolojik ve özel sözlük anlamıyla bir (anarşi) vardır. «A. Y. S. 270, 1907).

Ne derece tanıtılı olursa olsun, *Duguit*'te hukuk ilişkilerini, insan ilişkileri üstünde formel bir (düzen)le (yasasal ve tüzüksel) bir sistemde görüyor, bunun arkasındaki (insan gerçekleri)ni gözden geçirmek gereksinimi doğuyor, nasıl bir fizik ya da kimya bilgisinde, başucundaki ağacın kımıldanışına, ya da bir dağ başında soğğun titremesine bakmaksızın, (doğa) içinde ya da üstünde yargı yürüten (doğa düzeni) ile yasalarını açıklamaya çalışır. Oysa, bu (düzen)in arkasındaki gerçek, romancıların yakaladıkları (insan) olaylarında, ya da, toplumu bu olaylarla beraber gören, (düşünmen)in gözlemlerinde kendini bize daha çıplak verir. İşte, yine geçen yüzyılın sonunda kurulmuş olan Science sociale okulunun başlıca simgesi diye tanıdığımız ve (Türkiye)ye Prens Sabahattin tarafından fazlasıyla sokulduğunu bildiğimiz *Ed. Demalin*'in 1912'de (Mevki-i iktidar) diye dilimize çevrilmiş yapıtı bu noktadan bugün de dikkate değer.

(İktidarın kötüye kullanılması Fransa'nın çökmesine varmıştır) başlığını taşıyan bölümde *Demalin* şöyle diyordu: «On dördüncü yüzyıla doğru memleketimizde, gerek İngilizlerin, gerek öbür Kuzey uluslarının henüz göremedikleri bir özel sınıfın doğduğu görülüyor: (Hukukçular)dan söz etmek istiyorum.

Bu hukukçulardır ki, Roma'nın hukuk teorilerini, yani, imparatorluk hukukunun unutulmuş adet ve geleneklerini yeniden Fransa'ya sokmuşlardır. Bunların hırsları ve istekleri, Fransa krallığını tıpkı *Justinien*'le *Theodosse*'un egemenlik yoluna benzer bir hale soktukları: Kralın istediği, kanun demektir...»

Tarihçi *Michelet*'nin, bir yapıtından aşağıdaki satırları buna eklenmektedir: «Hukukçular *Saint - Louis* torunlarının idaresi zamanında Fransa'nın başına belâ kesilmişlerdir. Bunlar Roma hukukunun teorilerini ve imparatorların maliyeyi, yani, para için yönetim usullerini körü körüne taklit etmekte, nefret edilecek bir duymazlıkla hareket ettiler. Doğru ve yanlış, her şeye: kanunda böyle yazılıdır, diye cevap verebildikten sonra hiç bir itiraz olamazdı. Orta çağın bu amansız yıkıcıları, itiraf edelim ki, zamanımız devlet idaresinde tutulacak yolu da göstermişlerdir.»

İktidar ve merkeziyetçi devlet sistemi... Bunlar birbirini tamamlayan terimlerdir: Ancak bir ulusun bütün (zenberek)lerini bir elde, ya da hükümet denilen bir (zümre)nin (oligarşik) iktidarında (meşru) bir (yasa) tekelliği ile yürütecek bir sistem, bu zümreyi ve bu zümredeki (Hükümet erkânı)nı iktidar sahibi kılabilir. Bürokrasinin (bilgeliği) de budur: Bütün işleri, bir elden yürütmek, demokratik yapıda bunu (simgelemek) yolu sağlamaktadır. Sözde hükümet (iktidar)ı yani, (sosyal egemenliği) simgelemektedir! Gerçekte bu tamamiyle tersinedir: Halk sınıfları, ulus halinde, sınıf ya da zümre halinde ancak iktidarın (simgelenme) tabanıdır. Asıl egemenlik ve iktidar, bu simgelenme hakkını kendine (yasal bir güç) ve (yasa) dokunulmazlığıyla (devlet) yapmış olan kimselerin elindedir. Amansız savaşmaların ulusu parçalamaya, vatandaşı birbirine düşman yapmaya, bölmeye, tarihi zorlayıp (geri)lere kadar giden bütün (muhafelet) oyunlarının son perdesi: (İktidarı) ele geçirmekte, yani, ulus gücünü, ulus parasını, ulus iradesini almaktadır.

Bu (iktidar) oyununun ilk provaları, meclis idare kurulumunda yapılacaktır:

Vali, merkezî idarenin, bir benzerinde, küçültülmüş bir (devlet) ten başka bir şey değildir. Yasa ne yol gösterirse göstere, onu (iktidar) seçer ve getirir. Türkiye'de büyük

illerde, çoğu valiler (siyasal) birer kuldur, ama bunların mutlaka (siyasal) bir okuldan yetişmiş olmaları gerekmez: Alaylı da olabilirler. Doktor da olabilirler, asker de... Yalnız iktidarın dayandığı (prensip)lere, hele (iktidar)a sırt verip sonra sırtına çıkan (partilere), uzak yakın ilişkisi olmak koşul gereğidir. O «Memurların en üstünde bir iradedir. Ama, çoğu zaman vali, yönetimini yürüttüğü departmanın yabancısıdır, o zaman da kendine (maiyet) yapacaktır. Onun mahallî yönetimdeki başarısı, yetkisi, (merkezsel iktidarı) tutmakta göstereceği (kiyaset)le ölçülür.

«Vali, doğrudan doğruya Bakanlarla iş yapar. Polis, hapishane, nafia işleri, maarif, yol ve su işleri, hatta, tapulama işleri gibi bütün işlemler, müzelerin idaresi, özetle, departmanın bütün yöntem işleri valinin eli altındadır. Yani, emrindedir. Kaplıca doktorundan tutun da okul öğretmenine kadar, kırk bir sınıf memuru (tayin ya da azil) onun hakkındır.»

Valinin yöntem işlerine yardım eden (Vilayet idaresi meclisi)dir. Bunun bütün yetkileri, işlerin (Hukuksal) ve (Yönetim) formalitesini kitaba uydurmaktır. Halk tarafından seçildiği bilinen (vilayet genel meclisi) de iktidarın işlemesini sağlayan idare makinesini kontrol ve denetler, gerçekte ise o da (iktidar)ı uzaktan paylaşan bir (ahtapot) koldur.

Belediyeler (yerel) gereksinimleri halk için yerine getirmek gayesiyle kurulmuş idare örgütleridir, ama, zamanımızda belediyeler (merkezsel iktidar)ların (yerel yapı tezgâhları)dır. Belediye reisi, partiler kanalıyla idare başına getirilir ve onun en başlıca görevi (parti iktidarını) desteklemektir. Valiliğin zabıtası olduğu gibi belediyenin de zabıtası vardır. «Kırk binden aşkın nüfusu olan kentlerde, belediye zabıta örgütü, Cumhurbaşkanının iradesiyle vücuda getirilir. Adi bir köy bekçisinin bile memurluğu, ancak validen sonra gelen idare amirlerince yapılabilir.» Bir sokak

açılması, bir su getirilmesi, şöyle ufak bir park yapılması, belediye meclisinden, kademe kademe valilere kadar uzanan bir hizmet yapısıdır. Hepsinde (Erkânı devlet)in adı geçer ve her yol onların himmetlerine bir (şükran deyimi) dir. Bu durum, toplumda (birey) olarak değerlerin, hele ahlâksal sorumluluk ve bağımsızlık duygusunun, eibette zayıf kalmasına başlıca neden olacaktır. Fransa'da her zaman (kitle) bir kuvvet olmuştur. Hatta, büyük değişim günlerinde doğan büyük irade ve başlar ancak simgeledikleri (parti)ler iktidarda oldukça halk üzerine güçlü görünmüşlerdir, bu (iktidar)ı kaybedince, çoğu (giyotin)de yok olmuşlardır. Bu hal İngiltere'de daha başka görünür ve daha azdır.

Böyle bir sistemde çocuk daha ilk okulda iktidar çarkının dişine takılarak yetiştirilir: programları devlet yapar. Kitaplar devletindir. Bütün öğretim kadroları (devlet memuru kadrosu) içindedir. Devlet erkânı nerede olursa olsun, çocuğun yaşamına dokunacak her sorunda (söz sahibi)dir. Hatta hemen hemen söz tekeli ondadır... Onun içindir ki, böyle bir (kollektif) iktidaria işleyen eğitim sisteminde, çocuğun (fikir ve ahlak) karakterini eğitecek olan (kişilik) düzeni, ancak (iktidar) dozuna göre çalıştırılan bir (devlet ölçüsü)ne dayanır: İktidara geçen herkes hemen bir değer olur, fakat iktidarın değer vermediği her kişi de kenara atılmaya mahkûmdur. Bunu siyasette, yani politikada çok garip şekilde, değişik tesadüfler bize sık sık göstermektedirler. Hiç bir (adı sanı) olmayan bir kimse, bir parti gücüyle, ve bir politika hengâmında iktidar sınıfına erişti mi derhal bir (devletlü) (yetkili) olur, hatta bazan tarihsel bir (hüviyet) kazanır: oysa, bunun, gerçekte ne (tarihe) geçecek bir (düşün)ü, ne de (örnek) olacak bir davranışı vardır: O, sadece iktidar manivelâsına tutunmayı becermiş, bir politika iç güveysini simgelemektedir.

Napoleon, medenî kanunu, yalnız Fransız toplumunu bir düzene bağlamak için yapmış değildi. Bu (medenî kanun)

onun Fransa'daki (iktidarını) destekleyecekti. Kardeşine yazdığı şu satırları siz de dikkatli okuyunuz:

«Napoli'de medenî kanunu kurunuz. Bu suretle size bağlı olmayan her şey az zamanda yıkılıp gidecektir. Ve ancak sizle kuracağınız ailelerden başka ortada büyük aile kalmayacaktır. Bana yaptığım yasayı düşündüren ve korumaya zorlayan budur.»

Görüyoruz ki, toplum düzenini, sözde bir iktidar yapısıyla Devlet olarak insanların üstünde bir (hukuk nizamı)na bağlayan (hukukçu) ya da (hukuk bilgini) bu eski otoritarizmin, demokrasiye kadar girip (vatandaşın özgür iradesi) ile kurulmuş sandığımız rejimi, yani, demokrasiyi, oy çoğunluğuyla, kalabalığın kör gücünde (iktidar) zirvesine çıkaran (kitap)ın okur yazar bir imamından başka bir şey değildir.

Fransa gibi, onu örnek alan bir çok devletlerde de (parti) iktidarının zaman zaman (din iktidarı) ile de gizli iş birlikleri, yeniden bir (oligarşik) düzen kurması, bu bakımdan tarihsel bir determinizm gibi düşünülebilir. «Partilerin idaresi altında, diyor, *Demalin*, Korsika idaresine benzer bir metodla yaşıyoruz. Bu parti dalaşmaları, buna pek te kabilîyet kazanmadığımız için, küçük gördüğümüz bazı özel meslekleri, bırakıp, devlet memurluklarına şiddetle atılmamızdan ileri geliyor.» Bu deyiimi bugünün gerçeklerine uyduracak olursak, diyebiliriz ki, anayasaların bazı (siyaset dışı kaldığı) (memur) sınıflarını, politikanın elinde, partilere (Hizmetkâr) yapmak için, (acaip seçim sistemleri) uydurulmuştur: Memur, kendisini zor duruma sokan parti sistemlerine göre oy verecek ama, o, seçilmek için kendini, memur hüviyetiyle hiç bir listeye sokamayacak.. Böylece *Demalin*, memurluğun, çalışma serbestliği zararına geliştiğini söylerken, hazırlıksız (serbest meslek) sınıflarıyla, bir devlet yükümlülüğünün nasıl yürütülebileceğini bize pek açıklamıyor. Bunun sonu şu oluyor ki, tutuklu memur sınıfını politika dı-

şı kılan kanun, bunun yerine (kanuncu ve hukukçu) sınıflardan, avukatlardan, adaletçilerden, bir başka politika kadrosu yapıyor ki, bununla iktidar, hukuk ve kanuna daha büyük ölçüde (tasarruf) ederek, adeta siyasal yaşamı, monarşik bir hukuk dogmatizmine boğuyor.

Ona göre, politikacı, kendine taraftar bulmak için, okullara sokuluyor, böylece (İktidar, varmak için en iyi yolunu hazırlamış); bizim için de, garip olan şu ki, maarif cephesi, memur statüsüne göre politika dışı gösterildiği halde, başına gelen bakanlar, çoğu zaman ve hemen hemen mutlaka bir (partinin) (güvenilir) kimselerinden ve maarifle ilgisiz kullarından seçilip getiriliyor. Onun içindir ki, maarifi içinden içinden yiyerek (memleketçe) (yapıcı) bir kuvvet olmaktan çıkaran bu (arka politika planları) olacaktır.

Fransa, yine bir derece bunun tehlikesini hafifletecek fikir sınıfları yaratmış olsa da, Türkiye'de politikanın beslendiği (düşün) adamlarının memleket ölçüsünde bir (iktidara) erişmesi imkânsız oluyor. *Demalin* bu noktayı daha genişliğe alarak diyecektir ki: «biz bir komşusuna, ya da bir aile adına, bir partiye dayanarak bir kimseye değer vermez de, kendi değerinin desteğini, kendinde bulan, hiç bir şeye dayanmayan, başkalarının kuvvetiyle kendini ileri atmayan kişileri küçük görürüz. Gerçek iktidarlarını fark edemeyince yeni eğitim, kendine güvenir kimseler yetiştirdikçe politika ve yönetici yetiştiren mevkilerin değeri düşer.»

Demalin'in, bugün artık unutulmuş gibi olan bu kitabından, sadece bu birkaç satırla yetiniyoruz. Fakat, iktidar politikacılığının ya da (politika iktidar-cılığı)nın (hukuk bilimi) doğallıkla bu (endişe)ye bağlı değildir: Onca devlet, sadece (sosyal değer kurumlarının işlemlerini) sağlayan bir denge örgütleyişi değil, fakat tanınmamış bir Fransız hukuk profesörünün deyimiyle (siyasal iktidar)dır. Profesöre göre: «Kuvvet, hukukun temel öğelerinden biri olduğu içindir ki,

hukuk düşünüy, bu düşünüy kendinde vücutlandıran (iktidar)a bir (meşruluk) vermekten geri kalmaz. Toplum yaşamını gözümüzün önüne getiren ve zaman zaman kaba ve sert, zaman zaman da kandırıcı ya da kurnaz kuvvetler halinde çalışan bu çatışmalara, elbette (hukuk) silahsız karışacak değildir. O da, prestijini kendisine göre itibarlı saydığı bir kuvvete dayayacaktır; ancak onun varlığıyla bir değer taşıyan ve fakat o varlığa karışınca, ona ayrıcalı bir kudret kazandıran kuvvet, (iktidar)dır.»

G. Burdeau'nun (politik iktidar ve devlet) adlı yapıtından aldığımız bu satırlarla bütün (hukuk düşüncesini) gözönüne koyduğumuzu söyleyecek değiliz elbet. Fakat, Türk hukuk literatüründen hemen en çok tutunmuş olan (devlet ve iktidar) zihniyetinin aşağı yukarı bu (doğmatik) karakterde olduğuna şüphe yoktur. Onun içindir ki, (politik iktidara egemenlik) prensibini halkın oyuyla almış ve yönetim başına gelmiş (demokratik meclis ve kabine rejimleri)nde, sık sık rastlanan (meclis diktatoryası) bu (İktidar) *illusinisme*'nin doğurduğu bir çeşit (fazla kudret) ve (üstün irade) halini de bize açıklayabilir. Nasıl ki, E. Pierre'ın 1926 da, (İsmail Muştak) tarafından Türkçeye çevrilip bastırılan (Mufasssal hukuku siyasiye) yapıtının birinci cildinde (anayasa) yargılarını aşkın görünen bazı kanun tekliflerinin, bizzat seçmenlere, yani ulus iradesine arz edilmek istenmesi karşısında, her iki meclisin, böyle bir devinimi (teşrii kuvveti) küçülteceği endişesiyle red ettiğine işaret edilerek deniliyor ki: (kanunu esasiye) göre (teşrii kuvvet), yani, kanun yapan ve yürütme yetkisi (senato ve millet vekili meclislerine) verilmiş olup bu prensip değiştirilmedikçe, meclislerin teşrii haklarından vazgeçmeleri mümkün olamayacağına göre, her hangi bir kanun layihasının genel oylamaya başvurmak suretiyle milletin kabulüne bırakılması...» anayasaya karşı görülmüştür.

İşin asıl garip, hatta (mantık dışı *Illogique*) yanı da şu oluyor ki, bazan anayasa, referandum yoluyla ve ulus oyuyla kabul edilmiş ve meclis buna göre, yine ulus oyuyla seçilip getirilmiş oluyor da, sonradan iktidar partileri kendilerince uygun görülen değişimleri sadece meclis içindeki (çoğunluk) gücüne dayanarak yapabiliyor, ve bir daha (milletin yüzünü görmek gereksinimini) duymuyor. Hemen şunu da ekleyelim: Bu (yoğunlukta, çoğu zaman, iktidar partisinin tümünü simgeleyen bir kırpıntıyla bir kaç kişinin gölge kalabalığında olura getirilir, hem de *Proudhon*'cu bir (bireycilik) ve hem anarşiye kapı açacak bir (liberalizm)le devlet otoritarizmini tam bir denge halinde yürütmek kolay değildir. Fakat anarşiden hükümet idaresine götürecek olan böyle bir (feraseti), politikacılık tutkusu ve (parti zihniyeti) ile, hatta, en zayıf bir uzlaşma noktasına olsun yaklaştırmak da mümkün değildir. Bir Fransız yazarın dediği gibi: «boşta, ona buna çatarak iktidara gelmek güç olmasa da, fakat, yaşam gerçek yüzüyle ne kadar daha karışıktır ve ne kadar daha üzücüdür!»

Otorite, özgür, hukuk, politika, bunlar hepsi lâzım, lâzım ama ne dereceye kadar? Devlet adamının bütün sanat ve hünere bunu dengede tutmasını bilmek ve iyi dozunu vermektedir.»

Hakikat budur ki, (nekadar memleket ve millet (hizmetinde olduğunu ileri sürerse sürsün, partizan bir devlet iktidarında, millet yararları, egoizmlerin, kişisel çatışmalarının, parti rekabetlerinin çıkarına giden yollar ağızında, sadece bir basamaklılardır. Ötesi karanlık ve kim vurduya bir dalaşma meydanı...

Partiler arası çatışmanın ve bütün parlamento tartışmalarında bu çatışmalara verilen yerin karakteri, ayrıca, Fransız'ların dipsiz atışmalara karşı babadan gelme bir huyla, büyük cefa duymaları, bu sorunların ikinci plana atılmasına çok yardım etmişti. Tam kırk yıl Fransız devlet

adamlarının enerjileri, hayal güçleri ve iradeleri ortaya doktrin sorunları koymaya ve bunları çözmeğe, teorilerle çarpışmaya, bir takım metafizikleri birbiriyle karıştırmaya harcanmış durmuştu. Politika yaşamında din mezhepleri üzerine konulacak statüler, rejimleri, antimilitarizm ve laik öğrenim gibi sorunlara verilen büyük önem, doğum gibi, halkın sağlığı gibi sorunları ikinci plana atmıştı.

Bütün bunlar doğruca toplum ruhunda cumhuriyetle beraber kendini göstermiş, onunla yürüyüp uzanmış, ve onunla tehlikeli haller almış, derin bölünmelerden doğan sonuçlar değil miydi? Bütün bu sorunlar üzerinde politika çevrelerinin dikkatini çekmeye çalışanlar şüpheli görüldüler, hatta, bazan tartışılmakta olan ideolojik ya da politik sorunların çözümünü geciktirmek için belleklerde düşün ayrılıkları yaratmakla suçlandırıldılar. 1870 ve 1914 arasında Fransız halkı, otoritesi söz getirmeyecek bir kuvvette olan her hangi bir önder, ya da şef çıkaracak halde değildi. Çünkü, bunlar içinde, doğal bir rolle bu işe geçecek olanlar, örneğin daha önceki zamanlarda bu işi yapmış belli başlı kimselerin evlatları, şimdi ya partizanlıkla şüphe altına düşmüşlerdir, çünkü, bağlı oldukları gelenek ve mizaç onları (kurulmuş düzen) tarafılsı yapmıştır, ya da politika çarpışmaları, seçim kavgaları veya, *bulanjizm* ve *Dreyfus* hareketi sırasında, cumhuriyete karşı boşu boşuna darbe hazırlamak gayretleri, onları topluma yararlı bir iş yapmaktan uzaklaştırmıştır. Fransa'da 1870 - 1914 arasında ekonomi, maliye, tarım, hatta edebiyat, bilim ve sömürgecilik alanında yönetici çevreler olmuştur. Fakat, ne politika safında, ne de scsyal alanda bu tip yöneticiler çıkmamıştır, ilkinde, bu işi sorumsuz komiteler yürütüyordu, ama bu komitelerin yapıları onları bu iş için elverişsiz buluyordu. İkincisindeyse hiç kimse liberal bir kadroda endüstriye ve paraya sırtını dayamış bir kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıkan sorunlar üzerinde çıkarsız görüşe varmış değildi.»

Bunun kısacası şudur ki, oldukça uzun bir karışıklığın içinden, bir (durulama) ile dinginlendirerek, birbirine bağlı ya da birbirine kaynamış sınıflar halinde gelişmeyen toplum *Processus*'u, ayrılıklar ve çatışmalarla sınıf dışı olmuş bireylerin vicdanını tam bir bunalım içine sürükleyen bir (anarşi) hali göstermekteydi. İşte edebiyatın romanda, hat- ta, şiirde yansıttığı bu (anarşik bunalım)dı. Ve bu bunalım, kendisi için gerekli (tip) ya da (karakter)leri anarşi dediğimiz çeşitli ruh yapılarında kolayca bulacaktır.

Bu anarşistlerin ilk göze çarpan halleri toplum düzeninden bir yandan eski (feodal) asıladeliğin gülünç bir aristok- rasi havasıyla süre geldiği (arta kalmış) güçsüzlüğü, öbür yanda (büyük burjuvazi)nin (sonradan görmüşlüğü) ile do- ğan aşırı egoizmi, nihayet ikisi ortasında bocalayan (küçük burjuva)daki (kararsızlık)ları ve aşırı bağımsızlıkları orta- ya koymasındır.

Büyük burjuvazide anarşist, bir bakıma sorumsuz bir zenginliğin rahat bir gençliği saran ereksiz ve züppece bir (bikkınlık hali) ni simgeler: «Bu günün şişkin bu burjuva- zisi, iktidarı da eline alınca, artık anarşist yetiştirmesine ne- den yoktur. Yalnız, bir züppelik olsun diye, bazı ana baba kuzuları, bir anarşi gösterisine sürüklenirler. Zola'nın *Paris* romanında buna benzer bir tip hayal etmiştir.

Ondokuzuncu yüzyılın sınıf ayrılıkları, politika ve ikti- dar zorlamaları ile (özgür) bilincini kaybetmiş iradesiz (bi- reyler)in bunalımını yaşamaktadırlar. Ve kendi bunalımla- rını büyük ve ızdıraplı (yığının) kurtuluşuyla kaldıracakla- rına inanmışlardır. Yığının onlara göstereceği şükran dav- ranışı, feda edecekleri yaşamlarının bir ödülü olacaktır.

P. Adam'ın (Kalabalıklardaki esrar) adlı romanında ise, işçi bir sosyalist tipi, *Berats*, politikadan iğrenerek, toplumu bunun pençesinden kurtarmak için anarşiye sürüklenmiştir. Genç bir makinist olan *Berats*, her akşam Marks'tan birşey- ler okumakta, herkesin kendine göre herkes için birşeyler

yapacağı bir cumhuriyet hayal etmektedir. Sonra, bireyciliğin evrimci sosyoloğu *H. Spencer*'ı, anarşist bireyci *Rec-lus*'yu, anladığı kadar karıştırmıştır. Kollektivist cephelerin (terör ve sezarizm)e dönüştüğü yıllarda sosyalizmden iyice öğrenerek ve doğruca (birey için anarşist) olmuştur.

Bu romanlarda yansıyan gerçek ne olursa olsun çoğu (anarşist)lerin arkasında ya yazarın toplum üzerine bir polemliği, ya da, bir ideal gizli görülüyor. Kiliseler, yüz yıllar boyunca insanlığı yalana ve adaletsizliğe adeta alıstırmış, şerbetlemiş değil midirler? Fakat *Zola* yapıtın sonunda belirtecektir ki, o hangi derecede ve biçimde olursa olsun, zorla, yıkarak, öldürerek insanlığın istenen yola götürüleceğine inanmıyor. «Yakıp yıkmanın, vurup öldürmenin, bereketli bir davranış olacağına, bununla toprağa daha verimli, daha mutlu bir ürün için tohum attığımıza inanmak, ne kadar körce bir şey bu! İnsan şiddet kullandığı işin sonunu çok çabuk bulur, bu şiddet, hatta, birbirini öldürenlerde bile, bir biriyle bağdaşmak, birleşmek duygusunu yükseltmeye yarayacaktır. Halk, büyük kalabalık, adalet yapmak sanısında olan ve kendi başına yaşayan insana karşı baş kaldırır! Siz buna isterseniz volkan deyin, peki ama, volkan bütün bir yanar dağın ağzıdır, bu içteki alevlerin karşı konulmaz bir kuvvetle Alp'lar dikmek, serbest insanlar topluluğunu yaratmak için dışarıya attığı bütün bir halk kitlesidir. Delilikleri ne kadar kahramanca görünürse görünsün, amaç uğrunda şehit olmak için, ölüme susamışçasına kendilerini atmaları ne dereceye başkalarını sürüklerse sürüklesin, sonuç, katil katildir. Ve onun yaptığı şey yüreklerle dehşet tohumları saçacaktır.

Bazı yapıtlarda romancı kahramanıyla beraber, hemen hemen anarşist görünür, hiç olmazsa, kendi idealindeki anarşisti yaşatmaya çalışır, bazılarındaysa, romancı, kahramanını, anarşizme karşı duyduğu ölümsüz duygu ve kuş-kularını ortaya vermek için fırsat bulur.

Çoğunda ölkösel bir (taban) vardır. Bildiğimiz gibi *M. Barres* tam (bireyci) ve aşırı liberaldir. Ona göre toplumu, sözde düzene sokmak için kurulmuş olan (yasa yapısı) gerçekte bireyin her yanını bağlar. Düşüncesini, duygusunu ve ölkülerini. O halde bu (yasal tutsaklık) düzenine karşı, bireyin bilinci ve tam özgürünü, kayıtsızca yaşaması için, (anarşist) olması lâzım. İşte, (yasaların düşmanı)nda romanın kahramanı bu (ölkü)yü simgelemektedir. «*A. Maltère* bir ölüm davranışından az önce çıkmış olan bir yazısı yüzünden tutuklanmıştır. Hapishanede onu görmeğe gelen fazla (*Sensuelle*) bir kadın, çabuk metresi olur. Bir başka kafalı kadın da eleştirici konferanslarını dinleyerek, ona çeyiziyle beraber (eş) olur. *Moltère* anadan doğma yasa düşmanıdır. Onun için evliliğin (sadakat) kurallarını kolay kolay yürütemez. Karısı da bunu anlar, ama, pek de hoş görmüş değildir; onun kupkuru ve diyalogcu felsefesel yorumlarına *Renan*'vari bir alaylı deyimle en iyi bulvar ağzıyla yanıtlar verir. Genç üniversiteli, kanı çekilmiş bir incelikle işlediği sözlerinden şunu çıkarır ki, yasalara tutunarak bugünkü uygarlığa ulaşmış olan insanlık, bu olgunluk halinde, artık o yasalarla ağzına tasma takmak gereksiminde değildir.»

Bu konuda düşünlerini adım adım izlediğimiz *Lobland*, sonu şöyle bağlamaktadır:

«Esasta, anarşistler, kendilerini izleyen ve eleştiren yazarları, onlardaki doğuştan bireyciliği iyi kavramaya ve onun üzerinde dikkatla düşün yürütmeğe zorlamışlardır; onların verdikleri örnek, bireyciliğin kolayca sürükleyebileceği hasta ruhlu ve kaba davranışlara karşı, kendini korumuş oldu. Öbür yandan, onlar, gerçekten dikkatli olan yazarları, insanlığın bir kısmında bulunan bireyci eğilimlerin ne olduğunu, ne gibi bir gereksine yanıt verdiğini anlamaya da zorlamış bulunacaklardır. Politikada olduğu gibi, edebiyatta da, onların bağımsızlık duygularındaki aşırı hal ve tutkuları şu iyiliği yapıyor ki, bu duygular, hükümeti, ya da

bir akademi, insanların birer (birey) oluşlarına yer vermeleri için uyandırıyorlar.

Özellikle, anarşinin incelenmesi, toplumun hepten (burjuvalaşması)na karşı yerinde olmuştur. Çünkü, edebiyat neredeyse, çok yerinde sayan bir demokrasinin hoşuna gitmek zorunda kalacaktı: Anarşistin incelenmesi, romancıdan, halkın derinliğine kadar inerek onu bu derinlik içinde bulmasını, insanı daha iyi tanımak için onun hayvana en yaklaştığı yerlerde tanınmasını istedi. Her ne kadar anarşist ve halk, birbirine çok yakın şeyler değilse de, birini tanımak öbürünü tanımaya bağlıdır.

Bunun gibi yazar anarşist de, zamanımız dünyasına yapacağı bütün saldırıları toplamaktadır. Anarşist mutsuz bir tiptir. Ve romancı onun topluma yararlı olacak yanını ve açık kalpliliğini yapıtında gayet iyi kullanıyor. Bunun ikiz taraflı bir yararlılığı da var. Anarşist üzerinde durmak, ister ki, romancı onu iyice anlatabilmek için ekonomik ve sosyal teorileri adam akıllı öğrensin ve halkın anlayacağı hale sokarak, oralara kadar yaysın!»

Romancıda (anarşi), kendini bir kadroya alamamış, kendine bir (biçim) verememiş bir dağılmanın düşün hursuzluğu; filozoftaysa, yaşam dağınıklığını, insan özgür ve iradesinin (birleştirici) gücünde tam bir bilinç zirvesine getiren ve toplayan (seziş) üstünlüğü var.

SON İNGİLİZ EDEBİYATINDA ANARŞİST OLMAYAN İKİ ADAM

B. SHAW VE WELLS

Fransız edebiyatında (anarşist), eğer Rus romanı tezgâhında, az çok biçimlenmiş bir (kartpostal) değilse, onda, Fransız toplumunun çeşitli bunalımlarını görebiliriz. Ama, bu, anarşist, Rus romanındaki, (toplum simgesi) sayılamaz.

İkinci Dünya Savaşı, Fransa'yı, kökünden, bütün yapıyla sarsarak, onu tiftik tiftik karşımıza çıkarırken, savaş içinde yoğrulmuş genç bir (entellektüel tipi) de doğuracaktır: İsyancı *revolté*. Bu tip, ne (burjuva), ne (asılzade) ne de (proleter)dir. O, sadece (kendisini revizyona alan insan) dır. Bu insan, anarşi istemiyor, düzeni de istemiyor, bu insan (dünyasını hazırca değil, acı deneylerinin olgun idraki içinde) kendi başına kurmak iddiasındadır. Onun ne hıncı, ne (haset)i, ne (öfke), ne de (dava)sı vardır: O, kendi yaşamını bu yeni değişiklik içinde yaşayacaktır. Yıkamak, o, bir tehevvürdür. Öldürmek? O, bir sinir buhranıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası insanında, isyan, ne yıkmak, ne öldürmek içindir: istemek ve boyun eğmemek içindir. O, tarihin, çok fazla ikram edip, bunca yüz yıl dağıttığı (insan yazgısı)nı, şimdi, tarihin elinden alacak ve tarihi de bu insanla beraber, yeniden düşünecektir. Onun için, bu yeni çağın varlık felsefesinde eski filozoflardan en mutlusu olacaktır: Var olmak için, yeniden düşünmek lâzım! dediğinden ötürü.

Hazır dünya, hazır toplum, hazır devletler.. Bunlar, bütün hayvanların ortaklaşa paylaştıkları bir (doğa düzeni) üstünde duran bir (hayvan yazgı)sına girer. İnsan odur ki, isterse yaşar, isterse yaşamaz, isterse şöyle, isterse böyle yaşar, fakat, hiç bir zaman kendinden başka (irade)lere boyun eğmez. Buna bugünkü dille (*Existentialist*) insan denir. *Homme Revolté* deyiniz, hatta tek boyutlu, dünyayı aşan *Marcus'un* (çok boyutlu insanı) deyiniz, bu, artık dünyayı kanla ya da kansız, bir tiyatro, bir trajedi konusu yapmak için, giydirip kuşandırıp meydanlara atmıyacaktır, artık kahraman, tarihe (musallat) olan (sömürgeci) değildir, her insan bir kahramandır, ve bütün dünya, insan oğlunun cediti bir elle yeniden yaratacağı bir (Yapıt) olmaya hazırlanmaktadır... Kimse, kimse için değil, herkes herkes için değil, ama, bir kişi için hiç değil, ve bir kişi önce kendi kendisinin kahramanı olmak zorundadır.

Wells, bildiğimiz anlamda, bir anarşist değildi elbet: onun yıkacağı bir dünyası yoktu, onun yapacağı bir dünyası vardı: (Ay) da bir dünya, 802701 yılında bulunacak bir dünya ve bunların özlemi... Bu, dünyasından kaçmak ve kurtulmak için o dünyayı yakan yıkan bombacı bir *Nihilist* değil, bütün bu kötülükleri şu veya bu devlet temsilcisinde görerek onu yok etmekle dünyayı da düzeltereğini sanan (anarşist) değil, bu bir yakın düşünle kurulan *Nihilist* bir anarşist, fakat, ne olursa olsun ne bu dünyanın, ne onun üç boyutlu zamanının, ne de onun bulanık havasının insansal olmayan bir anarşist'i... Zamanı elde bulunduran (makine), insanın, insanlık karşısında sorumluluğunu gösterecektir. (Aklın almayacağı bir ziyaret), insanlığın normal olarak bütün dar koşullarından kendini kurtarmış insanla, çoğu kimselelerin dar ufukları arasındaki zıtlığı önümüze koymaktadır. Wells için insanı, hangi çenber ve nedenler içinde kapamaya çalışırsak çalışalım, onu hayvanlaşmaya yaklaştırınız. Bırakın açılsın, düşünsün, istediğini yapsın o... Ama daima

bir başka şey yapsın.. Daima olandan öteye, olmayana geçsin... Hemen. bir çok yazar ve düşünürler gibi, Wells de, bireyciliği (anarşizme) götürecek bir boşluğa düşmek istemez; hatta bu tehlikeden kaçmak için organizasyonu yeni ve gelecek insan toplumu için, daha başka yaratıcı planda bir sanat haline getirecek bir çeşit (sosyalizm)i lüzumlu görür. (Yeni Makyavel) yapıtında gençliğin psikolojik portresini çizerken, her halde, dünyasıyla uyuşamayacak bir insanı tanımaktadır.

Utopie ile işlenmiş bir sosyalizm, bu, bir bakıma sistematik bir anarşizm değil midir? Her anarşik ruhta, olandan bezginlik ya da nefret, veya, olanın ötesine aşmak duygusu oluyor. Ancak Wells (sosyal reformizm)inde anarşik davranıştan çok sosyalistik bir moralizm, ya da süper moralizm aramak daha doğru olur. *Guyot*'nun deyişiyle, «toplum işlerinde karışıklık ve düzensizlik, sonra da sorumsuzluk, üretim kuvvetlerini noksan ve aceleye getirilmiş yolların yerine uydurmak, toplum servetlerini, düşünmeden, alabildiğine dağıtmak, yaşamın temel ereklerini ayırt edecek, ırkın alacağı yolu, sağlığını, eğitilmesini, kişisel isteklerine düşkün en egoist, en dar görüşlü kimseler için harcamak, işte Wells'e göre, çağdaş İngiltere'nin ızdırabını duyduğu hastalığın, en belli görüşleri bunlardır...»

Bunun ilacı ise, kollektif bir ruh yaratmak, bu en etkinli, şuurlu ve hiç bitmeyen, bireylerin yapacakları bütün girişimlere karşı koyacak ruhla, toplumun bazı yerlerini temizlemek, başka yerlerine de daha bereketli olacak tohumlar ekmektir. Bu ruh, hiç bir şey vermeyen (katolik kilise)sinin işini yeni baştan ele alacak «daha ana baba ocağında, ya da okulda öğrenilen sosyal geleneklerden, çağdaş geleneklerin ve işlerin ona gösterdikleri işaretlerden» bazı temel düşünceler çıkaracaktır. Bu ruh yığınların içine sokulacak, eskiden bir kil tabakası gibi işleyerek (en iyi)leri bo-

ğan bu kümeler, şimdi yükseklerden gelecek sese, heyecanlı ve geniş bir çıkışla sessiz sessiz yanıt vereceklerdir. Fakat, böyle bir ruh, sosyalizmin koşulu değil midir? Sosyalizm de, kendi hesabına bu ruha can ve bereket veriyor, onu besliyor değil mi?

Acaba zamanımızdaki kapitalist dünyaya (proleter devlet) sloganı ile dikilen sosyalizm, bu (erek) içine girer mi? «İnsan çabalarını birleştirmek, diye çıkan ses ne (prens)e, ne devlete, ne doğuşlarıyla, ya da bazı uygun tesadüflerle, bir prens yerine geçmiş olanlara değil, ancak, dilediklerini yapabilen, ve dilediği gibi yapmak isteyen insanlara diyecektir, bu ateşli, heyecanlı bir sesleniştir. Eğilip bükülen ve yüze gülen bir ses değildir». Bu, totaliter (sosyalizm)in de sesi değildir, bu çok daha fazla, fakat İngiliz dilindeki karşılığı ile söylenmesi güç bir (insancılık) sesidir, bu ses, büyük sosyalistlerden, hele (maddecî ve Marks'çı) komünist sosyalistlerden çok, insancı anarşistlerdi. *Kropotkin*'de, hatta, *Proudhon*'da, daha nice tanınmış idealist anarşistlerde yankısını bulacaktır. Onun için *Wells*, demokrasiyi âe, kendi ideale gidecek yol üzerinde görüyor. «Ben, modern devletlerimizde, diyor *Wells*, hiç bir seçimli demokratik yönetim görmüyorum ki, üzerinde biraz muhakeme yürüttünüz mü tuz buz olup dağılmasın!» Yine onun sözü: «demokrasi fikri, bu, hiç bir engel kabul etmeyen bir özgür düşünedir; bireyin, bütün özel imtiyazlar alanında bütün sıkıntılar üzerinde kendi öcünü almasıdır.»

Politik bakımdan, diyor *Wells*, bu, bütün yığının yararına yürütülecek bir iktidar, ya da, toplumun içinden gelen bir (değer) ölçüsüne, bir kişi, ya da belli kimselerden ileri gelen bir zümre elinde (hukuk)un kaldırılışıdır.» Demokrasi, deniliyor, simgeci bir idaredir; hükümet bu temsilden doğar; hükümet adamı, hiç olmazsa, halk iradesinin seçtiği ve yolladığı bir (delege)dir. Fakat bu halk iradesi nedir? Bir dilim ekmeği zor bulan, bir satır (derdi)ni zor okuyan, bir

küçük dileğini, zor bile getiren (halk) bir avuç insana (yağlı ekmek), yüksek öğretim, fikir ve söz dokunulmazlığı haklarını bir (cep harçlığı)na devrederek, onların (iktidar)ı altında kendi güçsüzlüğünün çilesini uzatadursun, (hukuk ve anayasa) kitapları, bu acaip tutumdan bir demokrasi bilimi yaratacaklar, bu iktidar'da devlet ve bu güçsüzlükte (halk egemenliği) hepsinin üstünde (sosyal irade ve egemenlik) oyununu oynayacak... Wells, bu hale, demokratik düzen değil, demokratik compromise diyecektir: Sanıldığı gibi, burada halkın düşünüp taşınıp (karar) haline getirdiği düşünüş değil, ancak büyük bir kalabalığın kapsayıp sürüklediği bir (korku), ya da bir (gerekseme) hali, demokrasiyi yapmaktadır. Bu yapıda, halk aynı ve üniform bir insan topluluğunun ahenginden çok, zorlanmış, yapmacık bir anlaşmanın acayip bağdaşmasını simgelemektedir: Günlük yaşamlarında, bütün bu insanlar birbirinden ne kadar ayrı, ne kadar uzak dünyaların yörüngesinde dönmektedirler...

Wells, ne Marx'ın tezgâhında onarılmış bir sosyalizme, ne de, bildiğimiz herhangi bir bireyciliğe, ya da, realist veya romantik (romancılığa) bağlı kalmıştır. O halde, neden onu idealist bir (anarşizm)in (havari)leri arasında görmek istemeyelim?

Shaw, kadının anlayacağı bir dille sosyalizmi ve kapitalizmi göstermek için kaleme aldığı (Bir zeki kadına rehber) başlıklı kitapta kendi idealince bir eğitimin getireceği yenilikten söz ederken diyecektir ki, «erek ve zengin aile çocukları, bir biri ardınca üç mahpushanede tutulurlar: İlk okul, devlet okulu, (bir bakıma özel bir okul da kapalı duvarları içinde çocuğun en genel meziyetlerini kötü yapar) ve üniversite, bu tutsaklık devirleri on bir yıldan, on beş yıla kadar, değişirler, öğretilen dersler de, klasik dillerden yüksek matematiğe kadar, çeşitli konuları içine alır. Kadın cinsinden zengin çocuklar, eskiden büyük aile şatolarının yüksek duvarları ardında bir (mürebbiye)nin eline verilerek hapsedi-

lirdi, şimdi ise erkek kardeşleri gibi dışarıya liselere gönderiliyor, bu öğrenimin vereceği şey, biraz daha büyük bir kolaylıkla okumayı yazmayı öğrenmek, zengin ve işsiz sınıfların çocuğu olduğunu diyen bir takım alışkanlıklar ve yapmacık haller kazanmak, sonra kafayı abdallaştır-an bu fikirle, kendini, politikaca söyleyelim, satmasını bilen ilk serüvencinin kollarına atmak ya da, onların yaptıklarına özenen ama, onların yetiştirme tarzından çok uzak olan bir şarlatanın peşinden gitmek... Ahlakça, bunlar orta çağın haydut baronları seviyesindedirler, ya da ilk sermayedar tayfandandırılar. Biraz palazlanıp güç ve cesaret iyesi oldular mı, evcilleşmiş gibi görünmelerine rağmen, yine de insanlar için bir tehlike olurlar, sınıflarının kendilerinden istediği şeyi yapmaya zorlanmış, alelaide koyunlar gibi olmasalar da, yine de ilk işgüzar koyunun zillerini işitir işitmez, hemen arkasına düşerler.

Peki ne yapmamız gerekiyor? Maurois'in deyişiyle, «ge-reken şu ki, insan kökünden değişmelidir. Bugün bizimle beraber yaşayan insan, yani, biz insanlar, artık bu halde yaşayamayız. İnsan kendini yok ede ede yürüyor; politika-da, ticaretle, uluslararası ilişkilerinde bağlı olduğu yasalar, sonra, bütün bilim bunu gösteriyor... Ne yapıp yapıp, kendi üstündeki insanı yaratmalıdır. Bu insan, değişen topluma uyacaktır, ya da, bunu yapamazsa, birkaç savaşla ve birkaç ölüm haliyle, yerini daha az kaba canlı sınıflarına bırakacaktır.

İnsan elbet Tanrının son sözü değildir; eğer sizden istediği işi yapamayacak olursanız, o da, o zaman kim dediğini yaparsa, onu ortaya çıkaracak.»

Yaşam binlerce canlı sınıflar, cinsler yaratmıştır: Fareden insana kadar, kangurudan, (rino ceros)a kadar, ne cinsler, bu ham maddeyi, az çok iyi bireyler çıkaracak bir hale sokmak için çalıştılar; ideal birey, herşeyi yapacak güçte, her şeyi bilecek zekâda, yanılmaz, aldanmaz, velha-

sıl bir Tanrı olduğundan buna yetişmiş olmasak da, fakat, Shaw'ın Tanrısı, kendi kendisini yaratmak üzeredir. Bütün varlıkların tuttuğu gelişim yolu, Tanrıya giden yoldadır. İnsan, mikroptan sadece şununla ayrılır: O, bu yolda çok ileriye geçmiştir... İş böyleyse, ve kendinden sonra yaşamaya devam etmek istiyorsa, insan cinsi, mutlaka değişmelidir, ya da, olduğu halin ötesine geçmelidir. Eğer insan bu çabayı göstermek istemezse, o zaman, yaşamda başka bir şeyi yapmayı deneyecek. Ona ne? Onun elinde alabildiğine sonsuz zamanlar ve sonsuz sayılar vardır. Ama, denilecek, insanın kendi halini aşması, elinde mi? Bunlar, eski Darven'ci, uydurma düşümler. Nasıl bir atlet, çalışırken kaslarını yapar, (dolayısıyla yaratırsa) bir filozof da, bir insan beyni yapabilir. Dünya, insanın iradesidir. İrade, her şey yapabilir, hele, yaşamın süresini uzatabilir. İşte (Mathusalem'e dönüş)den çıkan anlam bu.»

Herşeyden önce, dünyayı da, dünyaya gelişi de, hele insan olmayı da çok ciddiye almak gerekiyor. Hüner, hazırca verilmiş dünyayı, getirildiğimiz için, ve getirildiğimiz gibi yaşayıp sonra bırakmak değil, dilediğimiz gibi, dilediğimize göre o (dünyayı yapıp, onu kendimizle götürmeyi bilmektir)...

Bu, elbet, (çar Aleksandr), ya da (Nikola) adına çıkan Rus nihilistinin dinamitli iradesi değil... Bu köprüler kaldırıp, milyonları kırdıran kıvılcık anarşist te değil, bu, (insanlığın büyük doğuşu) ile uyanan (isyancı) anarşist, yeni dünyaların, büyük insan ülkelerinin yapıcısı, bir başka iradenin anarşistidir.

İşte İkinci Dünya Savaşından sonra başka çözümler isteyen bir (bilmece)nin (sıkıntılı adam)ıdır. Şimdi, biraz da onu tanıyalım...

CAMUS

VE

İSYANCININ AHLAKSIZ DÜNYASI

Zamanımız anarşistini, bu Fransız yazarının (Başkaldıran adam, yani isyancı)sında toplamamız sebepsiz sayılmalıdır: Camus'nün yapıtı, diyebiliriz ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başveren bir (dikiliş)in, hatta (varoluşçuluğu) bile aşan, hele *Sartre* var oluşçuluğun *sumenistik* diyalektiğine girmeyecek kadar zamanımız insanını sokağında ve kavga meydanında bulan; hiç bir doktrine hele, hiç bir Marx'çı fetişizmaya sığmayan bir (felsefe)nin yeni bir insan diyalektiğini simgelemektedir.

1939'da insanlık ikinci büyük (oyuna) getirildi: Yeniden Primo'lar sahneyi tuttular. Yeniden kalabalıklar giyinip kuşanıp (koro)lar yaptılar; yeniden (curcuna)lar sınıf tutup, selam durup yeni (başbuğ)lara (başkestiler); ne olduysa oldu, insan kaderi yeniden (kendini kaybeder) oldu; kendine tekrar dönmek için, bir başka tepeden bakması gerekiyordu: dünyayı ters ve (ahlaksız) gösteren bir köşe tuttu: Absurdite! Eski felsefe sözlüklerimizde dünkü (mantık)ın, bir çeşit tanıtma yolu: *Demonstration par absurd* olarak bildiği bu sözcüğe, yer veriliyordu. Bu sözcüğün bugünkü felsefe diyalektiğimizde yeri, Marx'ın (tarihi maddecilik)inden daha az sayılmamalıdır. Vaktiyle Rıza Tevfik felsefe kamusun-

da sözcüğe oldukça büyük bir yer vermişti: «Latince absurdum'dan gelmiştir. Aklın sağır davrandığı, yani, aklın veremediği şey demektir.» diyor. Sonra da bazı (formel mantık) bilgileri veriyor: «absurde asıl akılca kavranması imkânsız şey demektir. Basbayağı bu hallere, başka dillerde (olanaksız) (İmpossible) sözü kabul edilmiştir ki, biz buna (tasarlanamayan) deriz. Bu ayrıntının büyük önemi vardır. Zira bugün, gerçekten ve deneyle imkânsız olan şey, mutlaka akılca da (tasavvur edilemez) şey olmak lâzım gelmez...»

Bugünkü Fransız felsefesinde ise bu sözcüğün yeri çok geniş, hattâ Existentialisme'i, kapsayacak önemdedir. Böyle iken yine de Camus'ye, felsefe açısından verilen yer, Sartre'ın hemen hemen kenarında ve ona ilişik kalıyor. Oysa romanları Sartre'ın romanlarından nekadarkı ayrı bir (anlam) taşıyorlarsa Camus'nün felsefe görüşü de Sartre'ın görüşünden ayrıdır.

Sözcük bizi doğruca Camus'nün felsefesine, ya da, onun felsefesel inkâr veya anlamsızlığına götürüyorsa da, Camus'yi, İkinci Dünya Savaşından sonra kendini gösteren yeni felsefe kuşağı içinde görmek daha yerinde olur.

Her ikisini ayıran çok derin (doğa) halleri vardır: Camus, bir İspanyol kadınıyla, bir Cezayirli Fransızın ortak kanını taşıyordu, bu onu, her şeyden önce bir (düşünür) olmaktan uzak, bir aktör gibi dramaturge karakterine yakın yapacaktır. Camus, dünyasını çözmekten çok, oynamak için (enteresan) bulmuş olmalıydı. Onun dilinde sözcüklerin kuvveti çok başka renkler giyiniyordu. Sartre'a göre önünü arkasını, kendi iradesiyle kendinin yapamayan insan için, özgür olmak, dilediği gibi yaşamak değil, kendi başına (özgür) gibi yaşamak zorunda olmaktır. «Biz yapayalnızız, ve bunun için de hiç bir mazeretimiz yok. İşte ben, insan özgür yaşamaya mahkûmdur, dediğim vakit bunu söylemek istiyorum. Mahkûmdur, çünkü kendini, kendisi yaratmış değildir.

Bir yandan da özgürdür, çünkü, bir kez şu dünyaya atıldı ya, ne yaparsa, yaptığının karşılığını vermek zorundadır, sorumludur.»

Camus'nün de sözü buna çok yakın görünür: «Absurde, bu noktada beni aydınlatıyor; insan için yarın yoktur. İşte benim özgürümü derinden derine yapan neden artık bu olacaktır.» İnsan için yarın yoktur, çünkü, (dün) de onun eliyle olmuş değildir. Fakat ne için iki boşluğun ortasında, kendinin olduğunu sanan insan, derinden derine özgür sayar kendini. İşin asıl belli görünen yanı şu ki, *Sartre* bir (sistem) kurmak istiyordu, bu sistem hem solun, yani *Marxisme*'in aşırı materyalizmini, komünizmini içine alacak, hem de, birey'in boşluğuna düşmeden (humanist) olacaktı. O da Marx gibi Hegel diyalektiğinin uzun ve karışık bir çilesini çözerek, ondan (dünya)sının sorunlarını tutmak istemişti. Son büyük yapıtı, (Pratik us'un eleştirisi) onun sistemini genç kuşakların hayran gözlerinde (kapital)a eş yapacaktır. Oysa Camus ne insanı, ne dünyayı bir sistem içinde (tutuklamayacak) kadar, dramatik bir (action) adamıydı. Onun düşüncesinde kavramlar, insan davranışlarının silinip geçilen, yolları, izleridir. Sartre ise, son yazdığı ve biyografik bir (sembolizm) karakterini taşıyan yapıtında (*Les Mots*) sözcükleri, yaşamının çağları, ya da devreleri alacaktır.

Bu birbirinden ayrı ve uzak, fakat dramatik zaman ölçümü içinde (yaşam)ı paylaşmaya zorlanmış insanların öyküsünü hemen yapmak istemiyoruz, bir noktayı belirtmek bizce önemli: *Sartre*, İkinci Dünya Savaşıyla, yörüngesinden çıkmış olan dünya kaosunu (tanrısız insan)la, yeni ve başka bir (varlık düzeni - *Ordre existentiel*) ne getireceğini sanmış olmalıydı, ya da böylesine bir feylesof, işçilikle bu kaosu parçalamaya girişti. Camus, kaosa başkaldırdı, onu yapmak, toplayıp düzene getirmek değil, bu anlamsız, bu, karışık ve düzensiz dünyayı, anlamsızlığıyla (yaşamak), ölmekle yaşantı arasındaki boşluğu kaldırıp, yaşarken ölmenin, ve

ölürken, yaşamanın mutluluğunu beraberce duymak, bunu istedi. Onun için o da, Sartre gibi yaşamaktan mutlu ve iyimserdi, kavgasını yaptığı için, verilmeyen şeyi benimsediği için, yapamayacağı şeyi istemediği için... O, ne ise o olacak, neyi ve nasıl yaşayacaksa, yaşanması gereken olacaktır... Özgür, kendini (aldanmış) duymamak, hatta, yalanı boğazından tutmaktır.

Sartre'ın yine de yabana atılmayacak olan değerlemesini bırakalım. Ama, bir nokta var ki, onu işaret etmeden geçmek güç olacak: yapıtları ne kadar dokunur dokunmaz görünürse görünsün, Camus ile Sartre iki ayrı insan (denkleme), ayrı iki insan yapısı olarak birbiriyle İntegrer edilecek cinsten değil: Sartre kendi sıvısıyla öreceği ağında, daima takılacak bir (av) bekleyen örümcek gibidir. Camus ise, kendi sıvısı içinde kendini kapayan, boğan, havasını ve dünyasını kendi üstüne çeken, ipek böceğine benziyor: Başkaları bu çöpten ipek toplayadursun, o, kendi ağında kendi başına, belki kurt olup uçmak için, tutuklanacak...

Onun için de, anlaşılmazlardı.. Bunun hikâyesini sonraya bırakıyoruz.. Fakat bu anlaşılmazlık, bu ayrılık neden (isyancı adam)la birden patlayıverdi? Hem nedir bu isyan ve kime bu isyancılık?

Yapıt, bir bakıma (isyancı - Revolte)nın psikanalizi, bir bakıma (1945) dolaylarının dünyasına karşı savrulmuş bir (meydan okuyuş), bir, (defi)dir. Dünya yeniden kahramanların ve doktrinlerin oyununa getirilmiştir: Bir yanda *Stalin*, Marx'ın ve Lenin'in bayrağı ile (kapitalist) dünyaya, proletaryanın gözdağını veriyor. ama, nasyonal sosyalistlerle ufak bir el sıkışmadan sonra, büyük (kapitalist) devletlerin safında, eski dostla kapışmıştır, kim kahraman, kim asan, kim ölen: Belli değil! Bunlar sözüm ona bir tarih yapacak insanlar... Ne söyleyecek tarih? Stalin, bıyıklarını kıvırdı, gülmeyen yüzüyle Churchill'in (sigarasına) baktı ve karar verdi... Amerika 'bütün gücüyle, Amerika'da Alman (teca-

vüzünü) kurmaya azmedecektir... Durmadan ateş, yangını, gözünü havaya açamayan yavru, çocuğunu, korkudan emziremeyen ana, evine ekmek getiremeyen, titrek, asalak bü-yükbaba... Hepsi bir yana: Savaş bir destandır ve bu destanda, tarihçinin özene bezene boyunu posunu çizeceği kahramanlar vardır.. Ve Camus bu destana kahramanlarıyla beraber ve içinin bütün buruntusuyla, püskürecekler...

Ölçüsü nedir bunda? C. Mauriac yanıtlıyor: Bu, ölçü-süzlüğü ve şu satırları naklediyor:

«Eğer bir yerde isyan olmuşsa, demek orada yalan, adaletsizlik, şiddet, bir parçasıyla da olsa olmuş ve bu isyan da o yüzden meydana gelmiştir.» Ama, bu isyan bir (boşluğu kımıldatmak) değil, varlığı yok oluşa döndürecek bir boşğın boşluğuna atıp, hesapsız ve sorumsuz, bırakacaktır.. Arkasından neyin çıkacağı onu düşündürmez.. İsyancı, neyi yıkmak istediğini, ve yıktığının ardından, neyin çıkması (gerektiğini) düşünecektir.

Onun için (isyancı) zamanının (başlarına) yani, (put-vürmeye çatmadır. Anarşist, devirdiği başları, bir karanlıklar)ına karşı, kendi isyanının zoriyle de dikilecektir: Marx, bilimi ne kadar kendi sistemine altın bilezik takar gibi yakıştırırsa yakıştırırsın, o, insanlığa bir (cennet sözü) yapan bir (hayal adamı - Utopist)dir. Çünkü yeryüzü, bir cennet olmak için değil insanların yığışmaksızın, birbirine dikilebilmiş, isyan edebilmesi için en büyük (kavga yeri - combat) dır:

«Marks, doktrinine en göze batar eleştirileriyle, en söz götürür Utopique kehanetlerini karıştırmış bulunursa, buna şaşmayalım.»

(Burjuva ahlakı) bizi dünyanın ötesinde, insanı (güdecek) kurallara bağlamak istediği için (riya ve yalan)ı en güçlü ve gizli bir silâh yapacaktır. Marks'cı sosyalizm, bu yalanını kaldırırken (burjuva) kadavrasını bir hortlak yapıp proleteriyaya (korku ve dehşet) haline getirirken, aynı hile

ve riyanın içine düşecektir: (Burjuva) kısıkcından çıkayım derken (Marks) kısıkacına ve kapanına yakalanmak: İsyancı her ikisine de karşıdır, insan kavgasını kendisi için, kendi başına ve kendi dünyasını kurayım diye yapacaktır. Dünyayı kavgadan ve isyandan boşaltan bir (düzen), mutlaka bir yalanla insanı yeniden oyuna getirmek istiyor denilebilirse, İkinci Dünya Savaşı işte bu oyundur. Özgürlüğü, bir, ya da birkaç sınıfı yok ederek, kendine getirmek; veya demokrasilerin meclis ve seçim ayinleri gibi, gözü kararmış yaygaracıların dilinde sakız edip, sonra, bir hak payı diye, (devlet) kasasında (yardım)a, yem yapmak.. Bu, işte hemen bütün (devlet)lerin, sağ olsun, sol olsun büyük oyunları.. Camus'ye göre, «hakikat ne kadar kolay kolay kendini vermeyen bir sır ise ve daima elde edilmek için fedakârlık istiyorsa, özgürlük de, tehlikeli olduğu kadar yaşanması sert ve o derecede yürek kabartıcı bir şeydir.»

İnsan bu noktada, istesin istemesin, son Rus filozofu *Berdiaeff*'i anımsıyor ve sözlerini düşünüyor: «Özgür olmak, bir şey için sır olmayı gözden atamaz. Doğru bulduğunuz bu şeyi kafanızdan geçiriniz, kendinizi özgür duyacaksınız. Oysa, hakikatı kafanızdan geçirmeniz için, zaten özgür olmak gerekir, özgür olmadıktan sonra, hakikatın da bir değeri olmaz, değeri olmayınca da, onu bulup meydana çıkarmak imkânsızdır. Beri yandan özgür de hakikatın var olmasını ister, Tanrının var olmasını ister, yaşamın bir anlamı olmasını ister.»

Fakat Camus'ya göre (özgür) çelişmeleri (hakikatı) aşmaktadır, ve ancak bu çelişmeler (özgürü) insan varlığının (anlamsızlığı)na bağlayan (isyan)da yitirir. Özgür, hakikatta, yani, (statik)te ve (anlam)da değil, dinamikte, anlamsızlıkta, bir sözcükle (Realist)tedir ve insanın dünyasıyla birleşmesi, özgürlüğünü değil, özgürsüzlüğünü ortaya koyar. Dünya yaradanı da kendinde beraber taşır: Dünyayı hazır-

ca yaşamak için, onu var edeni kendi varlığımızın da (paravanı), nedeni sayıp onda kendimizi yitirmemiz koşuldur.

Bu çatışmanın asıl (patlama)sı, yine *Sartre* ile olanıydı. *Sartre*, (İsyancı) çıkmadan önce, *L'existentialisme est un humanisme* adlı yapıtında (1946) hiç de *Camus*'nün yadırgayacağı bir var oluşçu görünmüyordu: Onca, insan, kendi (yazgan)ının elinde değildir, yazganı da, özgürü ve ahlakı gibi kendi seçer: İnsan kendini yapar, önce baştan başa değil, ahlakını seçerek kendi yapar; dış olayların baskısı ne olursa olsun, o, yine de istediğini seçer, biz de insanı, yapmak istediği şeyi üzerine almakla tanımlarız.

1951'de (İsyancı) çıktığı vakit, niçin bu (ayrılık) birden patlayıverdi? Çünkü *Sartre* *Existentialismi*, hemen hemen politikaya kaptırmıştı ve burada *Marxism*'le bir (kompromi - kaynaşma) hali gösteriyordu. Bu ise, arkadan girilmiş de olsa, (İsyan)ı, isyandan koparıp bir yapı (*Constitution*) içinde, yeniden (tutsak) oluyordu.

1950'den beriye, *Sartre* bütün (okulu) ile bir hareketin içinde (angaje) idi ve bir (eylem)in başarısına doğru yürüyordu. Oysa, *Camus* hareketi sadece (karşı olma - *Revolt*) ta görüyor, bunu, bir noktada tıkamak istemiyordu, sonra da (politika) kompromilerine karşı, doğal, komünist ve *Mark-sist* bütün devlet ve iktidar yolları üzerinde dikiliyordu. O, bu çeşit örgütleyici sistemlerde, besbelli bireysel, yığınların gücüyle erinceye varacak bir (etatisme)in kaynağını görüyordu; onun için eski rejimleri yıkarken, yeni bir rejim halinde, bir başka devlet ve (iktidar) yapısına sokacak devrimlerden uzak bulunmak istiyordu. Bu, onu, bir gizli yokuştan, bir başka anarşiye kaydıramaz mı? Bunu *Berdiaeff* da soruyor: «Eğer adaletsiz sayılmış eski bir düzenin yığınları üzerinde, adaletle bir sayılmış yeni bir düzen dikmeğe vardırıacak bu çeşit devrimlerden sakınmak gerekiyorsa, bu, bir çeşit sonu gelmez bir anarşi içinde birleşmek gibi bir şey olacaktır. Gerçekte de *Camus* hiç bir zaman ne siyasal ku-

rul kurmayı, ne de bir devlet yapısı gibi bir şey yapmayı, açıkça göze almamıştır. Çünkü onun kafasında bunların her ikisi de olacak şeyler değildirler. Gerçekte de, eğer daha önce hiç noksansız gibi yargıladığımız her hangi bir anlayış üzerine dayanmazsak, kesin olarak bir devlet yapısının ne olduğunu ortaya koyamayız. O halde bu sorun üzerinde susuyor diye Camus'ya nasıl serzeniş edebiliriz, çünkü, onun kabul ettiği biçimde relatif-bağıntılı bir hali, hiç değişmez (mutlak) sayabileceğimiz bir devlet formülüne karıştırma-ya kalkışmak, çelişik düşen bir iş yapmak olur». Bununla beraber yazara göre tam ve açık bir (devlet) olarak görül-mese de Camus'nün (isyan)cılığıyla uyushabilecek, daha yumuşak, daha değişken, daha az (iktidarcı), yani (baskın ve zalim) daha çok bireye açık bir idare düzeni halinde, bir çeşit devlet (estetigi), pek alâ tasarlanabilir: «Combat» dergisinde ve Actuelles III'de çıkan bazı yazıları bize, tam bir isyan hareketi altında toplum yapısını daha iyi olmağa doğru evrimleştirecek oldukça yumuşak bazı ufak tefek yapılar fark ettirebilirler. Öyle görünüyor ki, Camus'ya göre devlet, önce, tek tek kişilerin, grupların, daha özel olarak, sendikaların ve yığın hallerinin istedikleri şeyi rahatça karşı karşıya getirecek bir çevre olmalıdır; sonra da, bu istekler arasında istenildiği vakit yinelerle alınabilecek bazı örgütler kurmak ve dengeler yapmak için, daima hazır kaynak olmalıdır. Böylece bir devlet ki, anarşiye düşmediği gibi tiranlığa da kapılmamalıdır. Bir artistte, hayallerini ve tutkularını düzene koyacak bir zekâ nasıl her zaman hazırsa, devlet de, bu zekâ gibi davranarak, bir birinden ayrı şeyleri bir düzene koyabilmelidir..» O halde (Başkaldıran insan) devrimleri birbirini aşarak, insanı daima (özgür) halinde tutmak için, (devrim) de yitirmemek ister, yani o devrimleri yaşar, fakat (devrimci) değildir: Nasıl ki, tarihlerde nice devrimlerin, (devrimci) sınıflar elinde hareketten kesilip, öldürüldüğü az görülmüş değildir.

İşte bu nokta Camus'nün Marx'çı ve Sartre'ci eleştirilerine, bir ip ucu vermiş gibi, onu, devrimci (sol) cepheden kayarak (sağ)a geçmekle suçlayacaklardır.

Bunların hepsi, acı gün dostluğu içinde bir düşün halkası ile ve bir felsefe sıcaklığında bir birine bağlanan genç (savaşçı)lar ekibi, hepsi iyi de, fakat sonra, bu neden çözümlüyor? Fransa kurtulunca, bütün bu bağlar neden gevşeyiveriyor, hatta, kopuyor?

Fransa'da Existentialist cephenin, işgal sırası ve daha sonraki (politik) gelişmelerini ve savaşmalarını ele alan bir yapıtta Sartre'ın komünist organizasyonlarla, ılımlı uzlaşma ve yaklaşma eğilimlerine değinilirken bu çatışmaya yer veriliyor. İsyancı'nın çıkmasından bir yıl sonra, yani, 1952'de Sartre (Barış Hareketi)ne yazılmıştır, sonra Viyana'ya giderek orada (Dünya Barış Kongresi)nde, komünist delegeler yanında söz alacaktır. Onun bu konuşma ile göstermek istediği, gelecekteki anlaşmaları işaret etmektir, yani, Komünist partisi ile Rus Sovyet idaresi arasında olacak yaklaşımları! Bunun için de şu ufaklık örneği veriyordu: Yargı vermek özgürlüğünü kaldırmaksızın komünistlerle anlaşmak...

«Fakat dünyaya ne kadar çok yorulmuş olduğumuzu göstermekle dünyayı titreteceğimizi umutlamayalım...»

Bir hukuk profesörümüz, (İsmet Giritli), (Komünizm, sosyalizm ve anayasamız) adlı bir kitabında bu çatışmayı, marksist, komünizme karşı yürütülmüş güçlü bir hareket olarak ele alıyor ve diyor ki: «Gerçekten çağımızın en güçlü ve namuslu fikir adamlarından olan Camus'nün 1951 yılı sonunda yayınladığı (Başkaldıran İnsan) adlı yapıtında 1789 devrimi gibi, 1917 ihtilâlinin de soysuzlaştırıldığından söz edilip marksizm incelendikten sonra, komünist olmuş kimse- nin parmakla sayılacak kadar az olduğu sonucuna varılması üzerine Camus'ya karşı aşırı soldan derhal tepkiler gelmeğe başlamış, bir zamanlar en yakın dostu olan, fakat, zaman zaman kendisinden beklenmeyecek bir hafiflik ile

marksistlere bir müsamaha gösteren J. P. Sartre da çıkar-
dığı (Modern Zamanlar) adlı dergide Camus'ya saldıran ve
onu küçültüp suçlayan bir makale yayınlanmıştır. A. Ca-
mus'nn dergiye yolladığı yanıt büyük gerçeklere parmak
basmaktadır.»

Camus'nün Marxist sistemlerine karşı eleştirici tutumu,
hemen bütün devlet yapılarına karşı olan, tek açıya bağla-
nabilir: İnsanı, bir doktrin içinde, her çeşit karşı koyma ve
(isyan etme) pozisyonundan uzak bulundurarak tutuklayıcı
düzen ve rejimler, (insan düşmanı)dır. Onlar toplumları
topyekn, ya da devlet olarak kurtarmak istemiş olsalar da,
zümre, grup, toplum, hatta millet - devlet, hangi yapıda olur-
sa olsun, bireysel bir otorite baskısı altında ezen her sistem
aynı kapıya çıkar. Kaldı ki, insanlar arasında işleyen bütün
(değer sistemleri)ni, eninde sonunda, maddesel, yani ekono-
mik ilişkilere bağlayan ve (retim koşulları)nı, diğer bütün
sosyal ve beşersel koşulları temel yapan (tarihsel maddeci-
lik) Camus'ye göre, köhne idealizmleri yıkmış olsa da, fakat
kurtulmuş bir dünyanın (zgr ve isyancı insan)ını da bize
veremez. Bu bakımdan sorunu, memleketimizin fikir taban-
sızlığı üzerinde tutamaksızın, ancak politika tabanına kaydı-
ran ve (kanunlar müvacehesinde) eleştiren hukukçu profe-
sr, doğal olarak Camus'nün düşüncesindeki felsefe nansı-
nı gözden kaçıracaktır. Çünkü, anayasa mahkemesinin, ce-
za kanunumuzun 141-142'nci maddelerine göre T.İ.P. karşı-
sında takındığı (hukuk tutumu) ve vardığı (yargı), hemen
hemen komünist pozisyonla, anarşist pozisyonunu birbirine
karıştıracaktır.

Eğer (sosyal devlet) ve (sosyal adalet)in temelini yapa-
cak olan bir (hümanizm)den söz edilebilirse — ki biraz eli-
şik bir yoldur bu — bunu, hatta, demokratik totalitarizm'ler-
de, parti iktidarcılıklarında, ne derece gerçekleşmiş bulabi-
leceğimizi, ağdaş demokrasilerin, hele Türkiye'nin parti-

zan devlet hukukçuluğu, yeteri kadar önümüze sermektedir: Giritli'nin yapıtı, esas karakteriyle bu (hal)in doğrulayıcı justificatif bir deyimidir.

KİŞİLİK VE ANARŞİ

Anarşinin karışık düğümlerini çözmeğe, (inkârcı) bir ruhun anarşik bunalımından çıkarmağa çalışacağı (insan)ın kişi yapısında izleri görülmektedir. İnsanın var oluşu soyut boşlukta kendi üstüne kapanışı değildir: önce, bir dünyada, sonra da bir Toplumda, kendine göre bir yer alışı ile (var) olur. İnsanda, ne (ruh) maddeye takılmış bir (musallat kuvvet) tir, ne de madde, insanda dünya eylemleriyle birlikte olup gelişen bir (var oluş)un bütünü'nün yapısıdır. İnsan kişiliğini yapan, düzeye çıkaran bu çok yanlı (hareket)i bir (kişileştirici) nitelendirir. «Bu, kendini yaratmak, başkalarıyla birleşip kaynaşmak ve sonra da başkalarından olmak için yapılmış bir harekettir. İnsan kendini bu harekette insan olarak sezer, kişileşme hareketi olarak da duyar.»

Bu hareket, insanın kendi yörüngesini bulmak için, doğa ve toplum çenberini kırması demek değildir. Bu davranış, doğa ile ve toplumla bir buluşmadır. Öyle olunca da, bunda ne bir isyan jesti, ne de bir bozgunluk havası var. Maunier, bu bakımdan hem Sartre'in Existentialisme'inden, hem de Camus'nün (isyancılık)ından, hemen hemen aynı açıklıkta uzak görünüyor ve düşüncesinin (karıştırıcı) karakteridir ki, onu, çağdaş Fransız feylesofları içinde belli bir (düşünce kadrosu) ile birleştirmeyi zorlaştırmaktadır.

(Kişilik) adlı ufak kitabında der ki: «Özgürlük, bir işçidir. Aynı zamanda da tanrısal bir şeydir. Ona, karşı koyacak ne çok maddesel engellerin olduğu hatırlatmalı, ama, yorulmaz tutkuluğun da önünü kapamamalı. Bazen bu tutkuluk

delicesine yaratıcı da oluyor. Şurası bir gerçek ki, (benim özgürüm) başkalarının özgürlüklerini unutturmamalıdır. Fakat, insanlar (katedralleri) artık hayal edemez oldukları an, demek güzel kulübeler de yapmayı bilmez olmuşlardır. Kendi özgürlüklerinin (tutku)sunu kaybettiler mi, artık başkalarının özgürlüklerini yapamaz olurlar. İnsanların özgürlükleri yaşamalarını kolaylaştırarak ya da anayasalar yoluyla dışardan verilmez: O zaman, bu verilmiş özgürlükler içinde uyuşur kalırlar, ve uyandılar mı kendilerini esir olmuş bulurlar. İnsanların özgürü, özgür olma iradeleri için verilmiş şanslardan başka bir şey değil.

Fakat, insana özgür olmasının, ya da özgür olmayı isteyen (kişiliğin) bu şansını kim verecek? Ve hangi yolla verecek? Devlet yasalarıyla, toplum kuruluşları ve (adet)leriyle değil mi? Oysa bunlar, insanın özgür olma şansına yapacakları her (ödün)le, onun özgürünü biraz daha sıkışık ve görülmüş hale sokmuyor mu? Siyasal hak ve özgürlük dediğimiz ve insanı, siyasal yığınlar, partiler, gruplar ve zümreler içinde (özgürsüzlüklerini özgür) gibi yaşamaya zorlayan (hukuk düzenleri), bu çelişmenin başlıca kaynağı ve (aldanma)ların, göz boyamaların, asıl nedeni değil midir? Ve (anarşi)ye kadar varan (bozukluklar)ın başlıca sıkıntı noktası bu (hak)sız ve (özgür)süz (haklar ve özgür)ler olmamış mıdır? Tarihlerin (Uygar) diye önümüze getirdikleri yapıtlar, anıtlar, piramitler, saraylar, büyük ve gözalcı tapınaklar, eğer doğrusalar, babil kuleleri, ve yerebatan saraylar, bunlar hangi (hak) ve (özgür)ün yarattığı (insan) yapıtlarıdır?

Maunier, diyor ki: «Anarşist düşüncesinin kritik noktası, yani, en nazik noktası onun (otorite)ye ve (iktidar)a saldırışıdır?» (Anarchie et person..) Ve Proudhon'un bir sözünü alıyor: «Otorite, prensip olarak hükümet idaresi, hükümet idaresi ise, faaliyete geçmiş otoritedir.» Acaba, anarşist teorisinin idare, ya da hükümet yapısında gördüğü (otorite) pren-

sibi nedir? Bu ister dinsel teolojik ya da klerikal, ya da bir bir otorite olarak (tanrıya) dayanış, isterse lâik bir düzen olarak (toplum ve birey) antinomisine dayansın, sonunda şuna varır: İnsanın, insan tarafından güdülmesi, yani, güçsüz (insan)ın (güçlü insan) elinde sürüleştirilmesidir. İşte, anarşi bu (güdüm)e karşı, (insan)ın isyanıdır. Ve bu isyan, sosyalist devrimlerin (insanı insan elinden kurtarıırken, eşyanın, yani maddenin hükmü altına veriş i ile bağdaştırılmaz.

Özgür, yalnız, yaptıklarımızla başkalarından kopmak ve başkalarını elimiz altına almak, demek değildir, o, bunun yanında, hatta, bundan da fazla olarak, eninde sonunda başkalarına katılmaktır. «Her insan, o insandır ki, dünya ona soru sorar, o da dünyaya yanıt verir: Bu insan sorumlu kişidir. Böyle olunca, özgür insanı başkalarından ayırmaz, birleştirir, anarşiye tahammül olmaz, sözcüklerin temelindeki anlamlarıyla o, bir dindir, bir taattır.»

Natüralist felsefelerine dayanmak isteyenler, toplum yapısını, bütün kuralları ve kurumları ile (doğa) dışı göreyerek, (doğa adına yok etmeyi)yi zorunlu görüyordu.

Oysa bu birbirini tutmaz, bozuk ve hatalı bir görüştür. İnsanı insan yapan (doğa zinciri) değil, bu zinciri kırmaya bizi yönelten (özgürlük ve irade)mizdir. Ancak bu zinciri kırmakta anarşizmin felsefes el temelini bulabiliriz. Bakunin de, bu görüşteki karışıklığı farkedecektir: «İnsanda özgür sadece şudur, o, doğa yasalarına uyuyor, çünkü onların bir doğa yasası olduğunu tanıyan kendisidir, yoksa, bu yasalar ona yabancı bir kuvvet gibi ister bir Tanrı zoruyla, ister insan eliyle, ister bütün toplum tarafından, isterse de herhangi bir birey tarafından zorlanmış oldukları için uyuyor değildir.» Bu demektir ki, özgür, doğa dışındadır. Doğa, bireyin üstünde, kendini zorlayan bir (kuvvetler düzeni) dir. (Devlet) de kendini iktidar dediğimiz bir kuvvet düzeniyle zorlar, o halde, devlet ve iktidar, bir bakıma bütün hayvan-

ların birlikte katıldıkları (Doğa düzeni)ne karışır, işte insan bu doğa düzenine, yani, (devlet ve iktidar)la (halk ve sürü) ayırımına karşı ayaklanmayı istiyor. Daha 1796'da, (Eşitle-
rin manifestosu) yapıtında şöyle deniyordu: «Artık iyi idare edenlerle, yönetilenler arasında sürüp gelen isyan ettirici ayrılık, yok olunuz!»

Bazılarınca (iktidar, yöntem), toplumun, yani ulusun başına geçmiş bir (kuvvet) simgesi değil, toplumu belli hedeflerine doğru yürütmek için getirilmiş (kişiler)in ahlaksal bir (angajman)ıdır. Otorite sözcüğü üzerinde, biraz anlam karışıklığı vardır.

Ne derece tathlastırılmaya ve hukuk dilinin sözcük üslubuyla şirin göstermeğe çalışırsak çalışalım, iktidarın eski devlet otoritarizminden ayrı bir (ılım noktası) bugün de bulunmuş değildir. En (yumuşak ve darasız) demokrasilerin devlet kadrolarında bile (iktidar), yasayla halk ölçüleri üstünde ayrı bir (ağırlık) gösterir. Milletvekillerinin (halktan birisi olarak atıldığı seçim meydanından, meclise yükselişle beraber (devlet kuşu) hemen (misafirini) kapıdan karşılar: Önce başına bir taç giydirir: Dokunulmazlık! Sonra eline bir (asâ) verir: Bütçe. Dört yıl, memleket susacak, (o) konuşacaktır, birbirlerine saldırıp, küfürle, çamurla (milli vicdanı) kirlettikleri zaman bile, yasa onların (mukaddes tehevürleri) önünde, ancak bir bekçi olacaktır: Meclis kapısından değil, hatta sokakta bile, ona kimse: Arkadaş sen bendendin, ne oldu şimdi? demiyecek. O halde bu (otorite)nin ahlaksal müeyyidesi, yani yaptırıncı nerededir? (Ahlak) temelinden yoksun bir (iktidar) ve (otorite) hukuk zoruyla eğer toplum üstü bir (yaptırım) gücüne erebiliyorsa, eninde sonunda bu (ahlak üstü) (auto - nome) bir güç kazanmış demektir. Bunu hiç birşey ne frenleyebilir, ne (bertaraf) edebilir. O, ancak yok edilirse gücünü kaybeder. Demek ki, toplumda (anarşik) ortamı ve koşulları (anar-sist)e değil, (auto-nome) devlet yapısı yaratmaktadır.

Kapısına askerini nöbetçi yaptıktan sonra, parlamento-ya giren ve evinden hizmetçilerini kovar gibi, parlamento üyelerini atıp meclisi boşalttıktan sonra, kendi adamlarını sokan Cromwel hangi (hukuk ve devlet) prensibine dayanı-yordu? O, bu anarşik durumu pek iyi duyduğu için (İncil)i imdadına çağırmış ve kendini (İsa tarafından İngiltere'yi kurtarmak amacıyla yollanmış) gibi göstermiştir. (Kuv-vet)in kendi (yasa) zoruyla yargı yürüttüğü bu (yönetim) sistemi anarşiden başka ne olabilirdi?

Tanınmış İngiliz diktatörünün, parlamentodaki (bende) lerine yaptığı bir konuşmadan seçtiğimiz şu sözlerle bakınız:

«Bu devrimdi, orduca ve o zamanki için kurulmuş olan (otorite), yani iktidar tarafından elde edilerek, Tanrı'nın hoşuna giden bunca başarılar sonunda, birçok şeyler yapıldı... Tanrı ise işi burada bırakmak istemedi...»

İktidarın hemen çoğu zaman bir (el)de, ve böylesine bir güç kazanmış olması görüşlerin tartışılmasına çağırır gibidir: Anarşi toplumların anayasalarında hemen hemen dört-te üç yer tutmaktadır, çünkü anayasalar, anarşi denildi mi, yalnız bireylerin elinde (olan işleri) akla getiriyorlar.

Sarayların ve (zindan)ların sorumsuz (yönetim) elinde devlet otoritesini, din hurafeleriyle destekleyerek daima dengesiz, ölçüsüz ve (şuursuz) kişilere ne korkunç (sahne) ler yarattırdığını, tarih, Neron'a gelinceye kadar, ve ondan sonra da neler, ne korkunç örneklerle gösterecektir. Türk çocuğu, bu (yönetim compromisi) nin karanlık hesabını çözmek için değil midir ki, yıllardır, Bayezit meydanını (Hürriyet meydanı) yapacağız diye bağrışıp durmakta ve durmadan (devlet)in topu, tüfeği, onu arkadan izleyip, geçmektedir, bazan da (adalet)in başlarına inmekte, ve çocuklarımız ne olduğunu pek te fark edemedikleri bir (şey)in uğruna, nice zamandır (kurban olmaktadır).

«İmtiyazlarla tutunan burjuva düzeni, görülen uygarlıklardan apayrı ve hatta onlara karşı bir yer tutmaktadır ve

bu haliyle (ortadaki düzensizlik) içine, feci şekilde yerleşmiş bulunmaktadır. Bununla şunu demek istiyoruz, bugün tam anlamıyla bir (değerler alt üst oluşu), bir (hiyerarşiyi ters itme) olayıyla karşı karşıyayız ve kapitalizmin, burjuva ahlâkının iyi bir çözümlemesi bunu bize gösterir. O halde yalnız ekonomide, yalnız maddesel yaşamda ve örgütleme hallerinde bir düzen bozukluğu söz konusu değil: Materyalizmin görüşü, burada çok dardır, onun için de bozuklukları daha başkaca derin ve daha köklü bir (fenalık hali) kendini gösteriyor. Bu, bir bakıma (metafizik ve moral) düzensizliktir, ve, insan ruhu için bir skandaldır.» (Maunier).

O halde ne yapmalı buna karşı? Elden geldiği kadar acele ederek, ruh ve kafa değerlerini, gericinin maddesel, ya da (ruhçu-Maddeci) değerlerinden ayırt etmeğe çalışalım. Özellikle memleketimizde, kendisini (politik) ya da, gericinin (sosyal) maddeciliğe karşı gösteren sağcı (din) cep-heleri, gerçekte (dünya) nimetlerini (tanrı vergisi) haline getirerek, tekrar dünyayı yutmak azmindedirler. Bunları, camilerimizin çevresini ve alt katlarını nasıl bir (çarşı pazar meydanı) haline koyduğumuzu düşünerek iyi değerlendirmeliyiz. Çarşı pazarın (tinsel) adamı, dindarla politikacıyı yan yana sürerek, devlet tarlasından kendi çıkarlarını sürüp çıkarmayı, yeniden denemektedir. Bunun karşısındaysa, sol-maddeci, düşünü ve (tinsel değer)i, aynı tarlada sürerek, yığının gücüyle, yeni bir dünya harcını çıkaracak (toprak) peşindedir.

Yukardaki satırların yazarı Fransız bütün bunlarda, zamanımıza damgasını vuran bir (anarşi hali)nin bunalımlarını görerek, buna Sur-realist bir bunalım çeşnisi veriyor: «Bu bunalım, biraz da gençliğin kızması, baş dikmesi gibi birşey oluyorsa, bunu da, gençliğin kendine göre (özgür ve güçlü) bir dünya istemesi diye anlamak yersiz mi olur? Dünya sorunları, geçirdiğimiz yoğun ve savaş yılları ile ne ka-

dar acı dersler geçirmişken, devletler ve dolayısıyla (hükümetler - yönetimler), o derece (Palliatif), üstünkörü (idarecilikler ve maslahatçılıklar)la, yeni yeni dünya bozuklukları ve düzensizlikleri hazırlamış oluyorlar.» Evet, bütün atılışları, bütün sezgileri, bütün ateşli halleri ve insan sevgisi ile gençliğin kendisi... Bu haller, şimdi genç filozof'un yaşamına yeni bir nefesle giriyor, ona taze bir kuvvet oluyor, onun bütün yapıtına, baştan sonuna kadar sayfa sayfa katıyor, onda yorgun ve bitkin ne varsa, atıyor, olgunluğun seçkesi gibi alınan bütün uysallıkları silip götürüyor.

Bu anarşist'in dramatik bir tablosu diye alınmasa da, fakat onun düşününe yol olan bir (diyalektik gelişim) gibi yorumlanabilir.

İkinci Dünya Savaşından sonra felsefe ortamını aşarak, gençliğin havalarını, çeşitli sesler ve sözlerle saran Existentialisme'in bu hareketlerdeki payını, bu ölçüden hesaplamak yerinde olur.

1968'de, Avrupa'da özellikle Fransa'da ayaklanan (gençlik) hareketini bu açıdan ve bu objektife uydurarak değerlendirmek, bizi kuşku ya da çıkarlarımızın sübjektif yargılarından kurtarıp, biraz daha (gerçek)e yaklaştırabilir. Gençlik hareketlerini, yirminci yüzyılın tipik bir devrimi olarak alan bir yapıtta (Une revolution du XX. siecle: Les journeis du mai 1968, Jean Bloch - Michel), bu bakımdan De Gaulle'ün davranışındaki (diktatoryal) devletçiliğin beceriksiz (yönetim) tutumu yerilerek denecektir ki: «Eğer, ilk günlerde, hakkın hangi yanda olduğunu, doğruca kestirmek mümkün görünmüyor idiyse de, saçmalığın nerede olduğunu pekâlâ fark ediyorduk. Üniversitelilere karşı kuvvete baş vurmak Sorbonne'u yeniden açmaya söz vermek, sözünü tutmamak, polis eliyle şiddet göstermek, bunlar öyle göze

batacak ve hoşgörölmez ahmaklıklar idi ki, hiç bir şüpheye yer vermez. Bu yandan, fazla olarak her şey bir sahtelik kokmakta idi. Hiç kimse, üniversitenin içini allak bullak ettikten sonra, bu karışıklığı sokaklara kadar dökmeyi kafasına koyan Fouchet'nin göz dağlamalarını ciddiye alamıyordu. Yönetimdekilerin bütün sözleri, bütün nutukları, bu sahtelik kokusunu saçıyordu. İster bu konuşmaları içişleri bakanı, o, yamrı yumru (ahmakça) haliyle yapmış olsun. İsterse Millî Eğitim Bakanının ne kokar ne bulaşır nezaketiyle söylensin, hepsi yapmacık deyimi veriyorlardı. İnsan, bu sözler karşısında şu soruyu sormaktan kendini alamıyordu: Acaba neden bu adamlar bu söylediklerinin, düşündüklerine çevirim olduğuna bir türlü inandıramıyorlardı? Neden, bu söyledikleri şeyler bir türlü kulağımıza girmiyordu? Çünkü onlar bize bir şey söylemek istiyor değillerdi. Onların istedikleri, kendilerine, bu sözleriyle, bize (efendi) göstermekti... Bu isyan ettirici bir kabalıkla karışık beceriksiz hilelere başvuran (yönetim), bunun yanında yepyeni bir şeyi daha belli ediyordu; bunu De Gaulle, konuşmalarında pek ileri gitmekle çok güzel deyimleyecektir. Gençliğin hareketini (köpeğin eşelenmesi) diye adlandırmak, sadece tatsız bir söz değildir. Bu sözde, küçümseme ve saygısızlıkla karışık bir (yönetim)in oluş ve davranışlarındaki tutumu meydana çıkıyordu. De Gaulle böyle konuşmakla, karşısındakine tepeden vurmak istiyordu ama, bununla, yine de kendi onurunu kendi diliyle küçültüyordu.»

Yazar, isyancıların, özellikle (Sorbon) üniversitesini yıkip dökmesine değinirken bu kurumun, bugünkü gençliğe yeni bir şey vermeyecek kadar eski bir zihniyet içinde kapanıp geldiğini söylüyor ve diyor ki:

«İsyan, 1968 mayısında üniversitenin içinde olmadıysa da, fakat ona karşı oldu. Ve isyancılar üniversiteyi tahrip ettiler. Birkaç haftada, — belki de birkaç saat içinde — üniversite sistemimizi bugüne kadar idare etmiş olan çizvit

eğitimiyle Napolyon örgütünden kalma üniversite binaları hepsi yerle bir edilmiştir. Önce cizvitlerin kurduğu bu üniversite, otorite prensibi üzerine oturmuş ve öğretmenle öğrenci arasında baba oğul ilişkisine benzer bir ilgiye dayanan dev gibi bir öğretim sürüp getiriyordu diğeri de bu bilgileri herbiri kendi başına otorite, hatta bir askersel merkez oluşturan kurullara göre ayırmıştı. Düşünülebilir ki, bugüne kadar oldukları gibi sürüp gelen bu kurullar, şimdi yıkılmış bulunmaktadır. Yıkılırken de, bir kısım öğretim üyeleri de bu işe yardım etmişlerdi. Onlar böyle bir zaferi istemiş değillerdi ama, olunca yardıma koşuyorlardı. Çünkü, bu yıkılış binaların bugüne kadar fırsat buldukça engel oldukları reform'un yapılmasına yol açacaktır.»

Fransa'daki mayıs hareketlerini konu edinen kitabında Sylvain Zegel, şunu yazmaktadır: «Bir ay süresince Fransa, elini şakağına koyup düşündü. Otuzunda, ya da kırkında olanlar insanların hatırasında başka üniversite gösterileri, başka grevler, başka geçitler, ve daha korkunç polis kurşunları var. Ama, onlar bu kadar az zamanda bu kadar yeni düşümler bulamıyorlar, bu anılarda, bütün gürültülerine ve dehşetine, bütün yedek hareketlerine ve öz üzüntülerine rağmen, yine de bu düşümleri dinleyen olsa, hatta, bu düşümlerin hepsi aynı derecede kabul edilmiş olmasa da.»

Yazar (eğilimlerin bir analizi) başlığı altında da şunları yazıyor: «Eğer bütün üniversite öğrencilerini aynı harekete geçme iradesi kımıldatmış bulunuyorsa, eğer bunların hepsi aynı yönde çalışmışlarsa, fakat bu çalışmalar biraz da dağınık olmuştur. Çünkü, kimisi reform istemiş, kimisi de eylem olarak devrim istemiş, kimi başkalarıysa kültürde bir devrim istemişlerdir. Herbirinin çaba ve kuvvetlerini böylece dağıtmış olduklarını çok iyi farkedenden Edebiyat üniversitesi öğrencileri bu hali tahlil ederek ve bütün aksiyonların aynı cepheye sürülmesi zorunlu olduğunu göstererek durumu biraz daha aydınlığa çıkarmaya çalışmışlardır.»

Bu deyimler, hiç şüphe yok bizdeki üniversite hareketleri için uygun düşebilir. Ancak yazar bütün yapıt boyunca gerek üniversite gençlerinin gerekse liseli gençlerin ve yüksek orta öğretim kadrolarının en çok üzerinde durdukları (öğretimde reform)a bağlanırken bu hareketlerin arkasında işleyen politika, ideolojik itiş kakışları, doğal olarak gözönüne almamaktadır. Çünkü, bu sokak politikasının gücü Fransa'da da küçümsenemez bir faktör sayılsa bile, bizdeki kadar gençlik hareketine, özellikle üniversiteyi başlıca saran (reform) davasına egemen değildir. Reform, gençliğin ideolojik planlaması işi değil, memlekete yönelmiş olarak bütün bir geleceğin sorununu yaşaması davasıdır. Ancak Fransa'da da, ilk, orta ve yüksek öğretim derecelerinde, özellikle değişik okul sistemleri, birbirinden ayrı düzende programlar, Fransız eğitiminde bir çeşit (imtiyazlı) bir hiyerarşinin eğitimin bugün de devam ettiğini göstermektedir. Fransa'nın bir bakıma devletsel bir gazetesi sayılabilen (Ulusal Eğitim) gazetesinde, bazı pedagokların deyimleri, bizim için de çok şey söyleyen bir gerçeğin ortaya konulması sayılabilir: «Fransız üniversitesinin bunalım içinde olduğunu söylemek azdır bile. Onu, dipten üste doğru derinden derine çalkalayıp sarsıyor. Yürüttüğü amaçlar, öğretimin iç yapısı, metodları, olgunlarla, delikanlılarla gençler arasına daima yürüne geldiği ilişkiler, bütün bunlar didiklendi durdu. Bu dil, hatta kültür kavramına, onu da aşarak, bu kültürü çıkararak, bugüne kadar savunan topluma — yani burjuva toplumuna kadar — uzatıldı.

Artık açık söyleyelim: öğretmen olsun, üniversite öğrencisi olsun bugünün birçok devrimcileri, bugüne kadar sürüp gelmiş nice art düşünler içinde kapanmış kalmışlardır.»

1971 Mayıs